

Murat Güzel / KÜRESELLEŞME AVRUPAMERKEZCİLİK VE İSLAM

U m r a n

Aylık Siyasi Düşünce ve Kültür Dergisi

Yeni Bir Toplum *Yeni* için Bir İnsan

EK: The Economist Dergisi'nin
Türkiye Raporu

Sahibi

Umran Yayıncılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Abdullah Yıldız

Genel Yayın Yönetmeni
Cevat Özkaya

Yazı İşleri Müdürü
Veli Kahraman

Yayın Kurulu
Cevat Özkaya, Abdullah Yıldız,
Veli Kahraman, Uğur Altun,
Metin Çiğnıkcı, Şakir Altıntaş, Ertuğrul
Bayramoğlu, Caner Doğan, M. Ş. Ayrızoğlu

İdare Merkezi
Kızıtaşı Cad. No: 56/1 Fatih-İst.
Tel: (0212) 533 72 02-631 13 85
Fax: 534 88 88

<http://www.umran.org>
e-mail: umrand@hotmail.com

Abone Şartları
Yıllık (12 sayı): 12.000.000 TL.
Öğrenci (12 sayı): 10.000.000 TL.
Yurtdışı Yıllık: 80 DM- 40 \$
Posta Çeki No:
Veli Kahraman 1605072
Avrupa İçin Hesap No
Sedat Yıldız
Commerz Bank BLZ: 10040000
Konto No: 8082596
Fiyatı: 1.000.000 TL.

Temsilcilikler
Ankara Hikmet Erdem (0312) 435 91 27
Trabzon Abdullah Yaylı (0462) 321 95 44
Isparta Mustafa Senirli (0246) 218 39 27
Zonguldak Abdullah Karagözel (0372) 253 06 19
İzmir Naci Cephe (0232) 489 48 74
İzmit Cengiz Durak (0262) 325 68 14
Almanya Sedat Yıldız Kotbusserdamm 23
10967 Berlin Almanya Tel: (0049) 0172
724 72 22

Dizgi, İcduzen, Kapak: Umran
Baskı: Yıldızlar Matbaacılık A.Ş.
Tel: 576 29 89 -544 17 47

Umran'ın bu sayısında; Batı kaynaklı global uygarlığın, bütün göz kamaştırıcı bilimsel ve teknik başarılarına rağmen derin bir felsefi boşluk ve ahlaki kriz yaşıyor olmasından hareketle; müslümanların bütün güçsüzlüklerine ve eksikliklerine rağmen, dünyaya alternatif bir ahlaki-felsefi perspektif ve toplum modeli sunma potansiyeline sahip olduklarını savunuyoruz.

Bir mantık ve barış çağı olacağı öngörülen 20. yüzyıl, aksine mega-ölümlerin, totaliter meta-mitlerin ve zorlayıcı ütopyaların asrı oldu. Toplumlar bilim ve teknoloji sayesinde daha gaddar, daha kan dökücü ve daha zalim uygulamalara tanık oldular. İnsanlar paranın, maddenin ve tüketimin kölesi; şehvetin, menfi tutku ve arzuların esiri haline geldiler. İnsanı "homo-economicus" a indirgeyen Modern uygarlık, onun iç dünyasını alabildiğine boşalttı ve böylece insanlığın kültürel-manevi felaketinin mimarı oldu.

"... Onların dünya hayatına ilişkin projeleri/sözleri senin hoşuna gider.

"O(nlar) işbaşına geldi(ler) mi, ekonomik dengeleri ve insan neslinin geleceğini mahvetmeye uğraşarak küresel bir fesada neden olur(lar)". (2 Bakara, 204/205)

21. yüzyılda da fiziki üstünlüğünü sürdürüleceğe benzeyen Batı uygarlığının, insanlığa mutluluk getirecek, insanî erdemleri önceleyen yeni ve farklı bir ahlaki-felsefi perspektif sunması beklenebilir mi?

Yazarlarımız Yıldırım Canoğlu ve Abdullah Yıldız, Batılı bilim, siyaset, felsefe ve din adamlarının görüşlerine dayanarak; hedonist, çıkarıcı, tüketim çılgını ve ahlak yoksunu Batı toplumlarının insanlığa yeni bir ahlaki ve felsefi vizyon sunamayacağını; bu görevi, bütün entelektüel ve fiziki sorunlarına rağmen müslüman dünyanın yerine getirebileceğini; bunun da Kur'an'a müracaatla, Kur'an'ı çağın ihtiyaçlarına cevap vermek ve sorunlarını çözmek amacıyla yeni bir gözle okumak suretiyle gerçekleştirebileceğini savunuyorlar. Her iki yazarımız da "mutlu bir toplum"un; "vasat ümmet" in temel yapı taşının yeni bir insan tipi; dengeli (mutedil) mümin kişilikler olduğunu vurguluyorlar. Bu bağlamda değerli Kur'an mütehasısı İsmail Kazdal, Kur'an'ın öngördüğü mümin insan tipinin karakteristik özelliklerini sıralıyor.

Önceki sayılarımızda yer verdiğimiz "Kimlik sorunu" ve "İslamcılık" tartışmalarından hareketle geleceğe ilişkin perspektifler sunan yazarlarımız Murat Güzel ve Abbas Pirimoğlu ise; evrensellik iddiasındaki Avrupa-merkezci kurguya ve Batılı değerlere meydan okuyan tek medeniyetin İslam olduğu; bir *direnc merkezi* olarak önemsenmesi gereken İslamcılığın "ütopyacı" vechesinin, yeni bir kimliğin ve farklı bir bilincin inşasında bir hareket noktası olabileceğinin altını çiziyorlar.

Umran, yukarıda sözünü ettiğimiz çerçeveyi tamamlayan ve farklı açılımlar getiren düşünce yazıları, Kur'an araştırmaları, çarpıcı belgeleri ve alışıksız diğer sayfalarıyla devam ediyor.

Selam ve sevgilerle.

KAPAK

3

Yeni Bir Toplum
İçin Yeni Bir İnsan
Yıldırım Canoğlu

12

Vasat Ümmet İçin Mutedil İnsan
Abdullah Yıldız

17

Küreselleşme,
Avrupamerkezcilik ve İslam
Murat Güzel

24

Mümin Kimdir?
İsmail Kazdal

29

Gelişme Çizgimizin İhyası veya
Sorunların Çözümünde Kimliğin
İnşası Olarak İslamcılık
Abbas Pirimoğlu

36

Postmodern Esaret
İsmail Toprak

DÜŞÜNCE

38

Ekonomi-Politigin
Dini Algılarıyla İlişkileri -II
Haluk Burhan

43

Cinsel Etik Ya Da
Haksızlıktan Haklar Devşirmek
Mesut Kardeşhan

KUR'AN ARAŞTIRMA

49

Lehve'l Hadis Üretim Merkezleri -II
Hüseyin K. Ece

DENEME

53

Nihavend Hüzün
Nurettin Özcan

İZLENİM

56

İngiltere Mektubu-Veda
Kâni Torun

EKONOMİ

58

Alternatif Bir Yönetim Biçimi
Özelleştirme
İbrahim Beğoğlu

EKONOMİ ÇARKI

66

İstikrar Hükümetinde Hüsrân
M. Şevket Ayvazoğlu

AYIN GÜNDEMİ/TÜRKİYE

69

İdris Kahraman

78

Savunmaya Saldırı
Av. Necati Ceylan
Av. Hüsnü Tuna

AYIN GÜNDEMİ/DÜNYA

81

Şakir Altıntaş

DENEME

86

Adı Erdem Olan
Damıtıp Damıtıp Sözü
Bizi Uyarın
Ahmet Mercan

88

Yansımalar
Ertuğrul Bayramoğlu

TARİH

90

Meşrutiyet
Ertuğrul Bayramoğlu

94

Kitap Dünyası
Abdullah Hacıoğlu-Zafer Özdemir

Kapaktaki çizim Hasan Aycın'ın
Asa isimli albümünden alınmıştır.

Yeni Bir Toplum İçin Yeni Bir İnsan

Yıldırım Canoğlu

20. Yüzyılın Genel Karakteristiği

20. yüzyılın başlangıcında birçok bilim ve siyaset adamı ile filozof, 20. yüzyılın bir “mantık çağı” olacağını öngörmüştü. Bilim ve teknolojideki gelişmelerin hızına ilişkin öngörüler, sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim, beslenme, barınma gibi pek çok alanda hızlı bir değişimin olacağı düşüncesini yaygınlaştırdı. Bilim ve teknolojinin sunduğu imkanlarla hertürlü ihtiyacını gideren insanların, birlik ve dayanışma içerisinde barış türküleri söyleyerek daha iyiye, daha güzele doğru yol alacağı sanılmıştı. Bu nedenle de 20. yüzyıl için ‘bir “mantık,” bir barış ve kardeşlik çağı olacaktır’ öngörüsünde bulunulmuştu.

20. yüzyılda söz konusu alanlarda baş döndüren gelişmeler olmuştur. Bunun yanısıra toplu imha silahları, akıllı silahlar alanında da çok hızlı gelişmeler vuku bulmuştur. Uzay çalışmaları hızlanmış, genetik ve biyoteknik mühendisliklerinde, tıpta, nükleer, alternatif enerji kaynakları elektronik ve bilgisayar mühendisliği alanında da tahmin edilmeyen gelişmeler meydana gelmiştir. Birçok alanda değişimin periyodu, 2-3 ay gibi kısa bir sürece ulaşmıştır. Bu periyodun çok daha küçüleceği tahmin edilmektedir.

Bu kadar hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmelere rağmen 20. yüzyıl ön görüldüğü gibi bir man-

tık, barış, dostluk, kardeşlik ve dayanışma çağı olmamıştır. Tarihin en kanlı, en vahşi ve en kin ve nefret dolu bir dönemi olmuştur.

20. yüzyılda iki dünya savaşı çıkmıştır. Dünya iki büyük paktın kontrolüne girmiş, paylaşılmıştır. Uzun bir soğuk savaş dönemi yaşanmıştır. Daha geniş alanları kontrol edebilmek için istihbarat örgütleri arası savaş ve darbeler bu dönemde tahmin edilmeyen boyutlara ulaşmıştır. İki süper gücün çekişmesi birçok masumun yaşamına mal olmuştur.

Bilim adamı, filozoflar ve siyasetçiler eliyle zulmlik yaygınlaşmış ve kurumlaşmıştır. Tarihin hiçbir döneminde bilim adamı ve filozoflar, çalışmalarını bu kadar şartlanmış bir şekilde yürütmemişlerdir. Öngörülerini ispatlayabilmek için herşeyi adeta çarpıtmış ve saptırmışlardır. Varsayımlarının, modellerinin yada teorilerinin yanlışlığını aramamışlar, hatayı hep başkalarında görmeye, bulmaya uğramışlardır. Bunun sonucunda Nazizm, Faşizm, Komünizm gibi tarihin en vahşi, en kanlı diktatörlüklerinin inşa edilmesine neden olmuşlardır. Teorilerine uymayan her türlü düşünce, davranış ve yaşam bu diktatörlükler eliyle yok edilmiştir.

Komünizme karşı bir cephe oluşturan ABD, gizli bir imparatorluk haline getirdiği CIA aracılığıyla ülkeler içinde karışıklık çıkarmak, darbe yap-

mak suretiyle binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Birçok stratejik bölgeyi kontrol altına alabilmek için bölgesel savaşları teşvik etmiştir.

Özetle bir mantık çağı olacağı öngörülen 20. yüzyıl 175-200 milyon insanın hayatına mal olmuştur. Bu denli bir öldürme tarihin hiçbir döneminde görülmemiştir. Onun için 20. yüzyıl “mega ölümlerin”, “totaliterizmin”, “zorlayıcı ütopyaların” ve “totaliter metamitlerin” asrı olmuştur.¹

Bilim ve teknolojiadaki gelişme ve değişme, “fiziki güç kullanımı” “politik aktivizm”, “kişisel beklentiler” ve “toplumsal değişimin hızı”nı çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bilim ve teknolojinin ulaşım ve iletişim alanında yaptığı devrim, dünyayı adeta bir köy haline getirmiştir. Politik bilinç artmış, kitleler hareketlenmiştir. Politik kararlarda etkili olmak istemektedirler. Kişisel beklentiler, özelemler, arzular alabildiğine tahrik edilmiş, herkes herşeyi elde etmek peşine düşmüştür. İnsanlar tüketime özendirilmiştir. Baştan çıkarıcı bir bolluğun içine giren insan ve toplumlar süflileşirken, buna sahip olmayanlarda kin, hased ve kıskançlık duyguları pekişmiştir. Ne pahasına olursa olsun elde etme anlayışı, bütün değer ölçülerini tahrip etmektedir. Talep arzı değil, arz talebini yaratmak-

tadır. İnsan nefsinin gizli kalmış tüm istekleri, tahrik edilerek açığa çıkarılıp talep artırılmaktadır. Kişisel beklentilerin bu kadar tahrik edilmesi ile bir tüketici insan unsuru oluşmuştur. Bugün dünyanın en ciddi sorunlarından biri, bu “Tüketen İnsan”ın varlığıdır, davranışlarıdır.

Yeni icad ve buluşlar adeta bu tüketen insanı hedef almıştır. 20. yüzyılda insanoğlu icad ettiklerinin esiri durumundadır. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri kontrol edememekte, kendisi bizatihi onun kontrolü altına girmektedir. Tüketim ve kâr putlaşmıştır. Adeta dünya bu iki puta tapar hale gelmiştir. Daha fazla kâr ve daha fazla tüketim.

20. yüzyılda çok hızlı bir değişim yaşanmıştır. Bu bir gerçektir. Ancak bir başka gerçek de, bu değişimin herhangi bir felsefi ilkesi, kriteri olmamasıdır. Dinin ikame ettiği ahlak; dine açılan savaşla, cami, kilise ve havraların toplum üzerindeki etkisinin kırılması ile günlük hayatta yaşanılır olmaktan uzaklaşmıştır. Herhangi bir felsefi ahlakla yeri doldurulamadığı için günlük hayatta yaşamı tanzim edecek ve kontrol edecek bir içsel mekanizma boşluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslam dünyası bütün olumsuzluklara nazaran bu konuda en şanslı durumdadır. Allah’ın yeryüzündeki hakimiyetine başkaldırı 20.yüzyıl dünyasının en belirgin özelliğidir. Ancak bu başkaldırı, yeri doldurulmayan bir boşluk meydana getirerek 20. yüzyıl insanını bunalıma sürüklemiştir.

Değerler Sisteminin Yıkılışı

20. yüzyılda insanlık, ihtiyaçlarını küresel bazda optimum bir şekilde karşılayamamıştır. Dünyanın gelişmiş, sanayileşmiş, zengin ülkeleri kendi insanına hertürlü imkanı sunarken, fakir ülkelerin insanların açlıktan ölmesine göz yumuşamalarıdır. Kaldı ki zengin ülkelerin insanları arasında da adil bir paylaşım söz konusu değildir. Zengin batı ülkelerindeki sınıfsal ayırım çok derin boyutludur. Batıda oluşan değer sistemi, tüketime dönüktür ve tüketen insanı kapsamaktadır. O nedenle ne pahasına olursa olsun tüketim esas alınmıştır. Arz kendi talebini yaratmaktadır. Bunun için de insan alabildiğine tek boyutlu olarak tahrik edilmektedir. Medya, özellikle televizyonlar,

en etkin bir şekilde bu amaca dönük olarak kullanılmaktadır. İnsanın bu şekilde hiçbir kriter ve ilke gözetilmeden tahrik edilmesi, din orijinli yerleşik değerler sistemini ve ahlakı yıkmıştır. İnsanı insan yapan değerler yerine; insanı hayvanlaştıran, nefsinin (içgüdülerinin) esiri yapan ve herşeyi kendi için mübah gören bir tüketici ahlakı, değerler sistemini inşa sürecine girilmiştir. Bu, insan yapısının ruhsal boyutunu göz önüne almadığı için ruhsal bir boşluk, kaos, kriz meydana getirmiştir.

20. yüzyıl, bütün bilimsel ve teknolojik gelişmeye rağmen insanı

bir bütün olarak ele alamamış, insan yapısının bütünlüğünü bozmuştur. İnsandaki içsel dengeyi parçalamıştır. Bu parçalamanın sonucu tek yönlü şartlandırma ile tüketime dönük olarak maddi ihtiyaçlarının tatmini, hiçbir ölçü tanımadan karşılanma yoluna gidilmiştir. Batı'da "Dallas, Hanedan, Şahin Tepesi" gibi dizilerde sembolize edilen, hiçbir ahlaki değeri olmayan, huzuru bulamayan, ruhi bunalımlar içinde bir toplum meydana getirilmiştir.

Baştan çıkarıcı bolluk, ya da tüketim tutkusu, beraberinde kıskançlığı ve aynı imkanlara ne pahasına olursa olsun sahip olma duygusunu getirmiştir. Çabuk zengin olma özlemi, her türlü ahlak ilkesinin yıkılmasına ve her türlü engelin bir şekilde bertaraf edilmesine ve dolayısıyla şiddetin, kaçakçılığın, genel deyişle, gayri meşruluğun meşruiyet kazanmasına neden olmuştur. Kısa yoldan köşe dönme anlayışı bir zihniyet, alışkanlık halini almıştır. Bu da kendi sosyetesini oluşturmuştur. Yeni "yüksek sosyete", kısa yoldan zengin olanların, hiç-

Karşılaşılan bu devasa sorunun üstesinden gelebilmek için insan, toplum ve sistem üçlüsü arasında bir mutabakat ve uyumun var olması gerekir. Bu, ahlaksızlığın ahlak haline dönüştürülme sürecidir. Belki de 20. yüzyılın en belirgin vasıflarından biri bu olmaktadır.

bir ahlaki ölçüsü olmayan ve her istediğini ve her gereksinimini karşılayabilen yada elde edilebilen bir toplum modelidir. Maddi anlamdaki bir cennete bu dünyada kavuşmak isteyenlerin hayalidir. Her türlü ihtiyacı giderilmiş bir insan veya toplum "müstağnileşeceği" için, kendini kendisine yeter göreceği için azacaktır. Nitekim tarihte dünyanın "müstağnileşmiş" insan ve toplumları azmıştır:

"Gerçekten insan, mutlaka azar;
Kendini müstağni gördüğünden." (96/ Alak, 6, 7)

Azan insan ve toplumda ise hiçbir ahlaki kural geçerli değildir.

İnsanın ruh dünyasını

kontrol edecek içsel kriterlerin varlığından söz edilemez. Artık insan, ancak yasal düzenlemelerle, yasal prosedürlerle kontrol edilebilir. Oysa tüketim toplumlarında yasalar da buna uygun olarak inşa edilir. Zengin daha çok zengin olmak için, fakir de, kolay yoldan zenginleşmek için hiçbir kısıtlayıcı kontrol edici kriter istemez. Çabuk ve kolay zengin olma hayali, insanda ruhi bunalım, dengesizlik, haset, kıskançlık ve çürümeyi besler, büyütür ve geliştirir:

Ama bütün gereksinimlerin giderilebildiği bir toplum, o aynı zamanda hiçbir ahlaki değerlendirme kriterinin de olmadığı bir toplumdur. İnsanlar layık olmasalar bile canlarının istediğini elde etme haklarını kendilerinde görürler. Bu konuda ahlaki değerlendirmeler konu dışı kalır. Artık, doğru ve yanlış arasında bir ayırım yapmak gerekmez. Bu kavramlar yerine sosyal düzenin pratik nedenlerinden dolayı yasal ve yasadışı kavramları geçer; ve böylece ahlaki değerler ve kilisenin yerini de yasal sistem alır. İnsanın içsel davranışları için bir rehber olan dinin yerini, izin verilen ama ahlakla ilgili olmayan dışsal davranışları betimleyen yasal sistem alır.²

Yasal prosedürler, içsel ahlakın yerini alamayacağından, fert ve toplum üzerinde gereğince kontrol sağlayamaz. Bir müddet sonrada gayrı meşruluk, meşruluk olarak benimsenip ona uygun yasal düzenlemeler yapılır. Eşcinsel evliliğin yasal çerçeveye kavuşturulması, belli bölgelerde uyuşturucu kullanımının serbestliği, Sekse serbestlik gibi batıda yapılan uygulamalar bunun en güzel örneğidir.

Karşılaşılan

bu devasa sorunun üstünden gelebilmek için insan, toplum ve sistem üçlüsü arasında bir mutabakat ve uyumun var olması gerekir. Oysa 20. yüzyılda kurulan sistemler, tüketim felsefesini benimsemişlerdir. "Bolluk toplumu" eğilimleri tahrik edilmiş, fert ve

toplumda aşırı tüketim ahlak haline getirilmiştir. Bu, ahlaksızlığın ahlak haline dönüştürülme sürecidir. Belki de 20. yüzyılın en belirgin vasıflarından biri bu olmaktadır.

20. Yüzyıl İnsanı Tanıyamamıştır

20. yüzyılın en büyük yanılgısı bu denli bilimsel ve teknolojik gelişmeye rağmen insanı bir bütün olarak ele alıp inceleyememesi ve tanıyamamasıdır. 19. yüzyılda gelişen felsefi ekollerin etkisi ile, "Mihracenin körlerinin fili tanımlaması gibi", insanın farklı yönlerini, insanın bütünü olarak görmüşlerdir. Zıtların birliğinden oluşan ve fakat aralarında optimal bir denge var olan ve iyilik yönü ağır basan insanı parçalayarak sadece nefsinin temel alan sistemler inşa etmişlerdir. Maddi ve manevi yapı arasında ilişkinin koparılması, nefis ve kalp karar merkezlerinin birlikteliklerinin insan üzerindeki etkisinin algılanamaması, bugünkü batı toplumlarının içine yuvarlandığı krize neden olmuştur.

20. yüzyıl, insan doğasını tanıyamamıştır. Bir atom çekirdeğinde saklı bulunan gizli güç gibi tahrip edici bir gücün insanda bulunduğunu görememiştir. İnsan nefsinin alabildiğine tahrik ederek bir canavar oluşturmuştur. Ne zaman, nerede, ne yapacağı belli olmayan bir insan inşa etmiştir. Ve bu insanın bugün geleceğe dönük bir mesajı bulunmamaktadır. İşte batı dünyasının çıkmazı da buradadır.

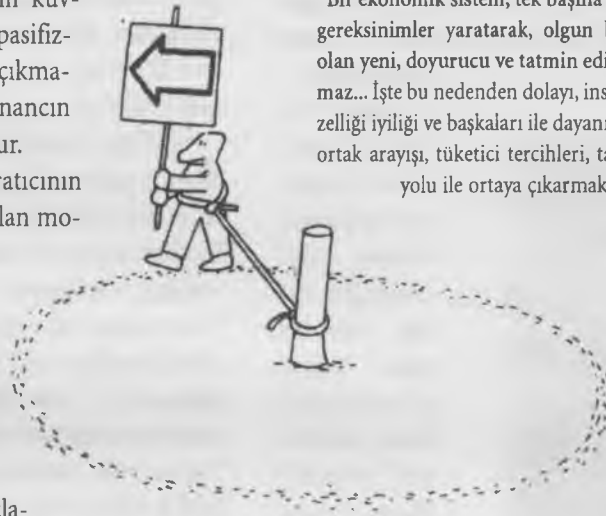
20. yüzyılda Batı dünyası insanı yanlış bir noktadan hareketle tanımaya gayret etmiştir. Bilgi kaynağı olarak yalnızca akıl ve beş duyu ile deney ve gözlemin kabul edilmesi yanlışlığın temel noktasıdır. Deney ve gözlemlerle, akıl ve beş duyu ile insan hakkında çokşey öğrenilmiştir; bu inkar edilemez. Ancak yüzyılın başlangıcında var olan felsefelerin yaptığı tanımlamalarla kabul edilen insan ile, yüzyılın sonunda ulaşılan bulgularla kabul edilen insan, aynı insan değildir. Ancak başlangıçtaki tanımlamalara uygun olarak inşa edilen sistemler, insan yapısı ile çatışmaya girince sistemin değiştirilmesi ya da restore edilmesi yerine, insanı; sisteme uymaya zorlamışlardır. Faşizm, Nazizm, Komünizm ve Liberalizm'in tarihi bunun en canlı kanıtıdır. Faşizm Nazizm ve Komünizm inşa ettikleri sisteme uymayan; uyamayan herşeyi yok ederek ve insan neslini korku, şiddet ve tehdidin pençesinde şartlandırarak yeni bir insan modeli oluşturmayı hedeflemişlerdir. Batı kapitalizmi ise öndeki engelleri, dolaylı harp taktiği çerçevesinde bertaraf etmeyi yeğlemiştir. Tüketici insan modelini "arz talebi yaratır" ilkesi çerçevesinde medya, pazarlama şirketleri, araştırma merkezleri aracılığıyla şartlandırarak, özendirerek oluşturma yoluna gitmiştir. Sonuçta bütün bu sistemler, belli bir azınlığın öngördüğü modele bütün insanları uydurma stratejisini seçmişlerdir. Hedeflerine ulaşabilmek için insanın nefsanî duygularını tahrik ederek kuvvetlendirmişlerdir. İnsan bütünlüğünü parçalamışlardır. İnsanda kurulu optimal iç dengiyi bozmuşlardır. Moral değerleri bozarak tek boyutlu, tek yönlü robot insan üretimini hedeflemişlerdir. Lüks yaşam isteğini tahrik ederek, aşırı tüketimi teşvik etmişlerdir. Tüketimi putlaştırarak buna tapınmayı neredeyse yasal zorunluluk haline getirmişlerdir.

“Özgürlüğün”, bireysel hakların, “iyi yaşamın”, mutluluğun tanımını bilerek ve isteyerek çarpıtmışlardır. Aşırı kâr hırsından dolayı gelecek nesilleri tüketim putuna feda etmişlerdir. Bunun sonucu olarak da insanı azdırmış ve saptırmışlardır. Bilerek ve bilinçli bir tarzda insanları ahlaki açıdan çökertmişlerdir. Aile ve akrabalık bağlarını, toplumdaki her türlü dayanışma duygusunu yıkmışlardır. Böylelikle sistemlerini, geçici de olsa kuvvetlendirmişlerdir. Toplumdaki manevi bağların çözülmesi, şefkat duygusunun ortadan kalkmasına, bireyselliğin kuvvetlenmesine ve toplumsal pasifizmin, heyecansızlığın ortaya çıkmasına, neslin devamına olan inancın zayıflamasına neden olmuştur.

Bütün bu sonuçlar yaratıcının bilgisine başvurmadan kurulan model ve teorilerin bir sonucudur. Yanlış noktadan hareketle, yanlış bir yaşam modeli inşa edilmiştir. Bunalımın temel noktası burasıdır. Yaratıcı bilgisine dayanan bir sisteme olan ihtiyaç bugün daha fazladır. Fert, toplum ve sistem bütünleşmesi huzur ve barış ancak bu şekilde sağlanabilir.

Batı bilim ve teknolojideki hızlı değişimin kölesi durumuna gelmiştir. Bilim ve teknoloji 21. yüzyılda hızlı bir değişim geçirecektir. Muhtemeldir ki değişimin periyodu çok küçülecektir. Buradaki temel sorun şudur: Değişimin felsefi ilkeleri neler olacaktır ve neler olmalıdır? Bu değişimin insan fitratı ve moral değerler üzerindeki olumsuz etkileri nasıl kompanze edilecektir? İnsan ruhunda meydana getirilen küresel kriz, 21. yüzyılda nasıl giderilecektir? İnsanın iştahasını tahrik ederek oluşturulan ruhsal çöküntüye nasıl mani olunacaktır? Açıkçası iyi, güzel, gelişmiş, kaliteli, erdemli ve ahlaklı toplum ne demektir ve buna nasıl ulaşılabilecektir?

Eski Sovyetler Politbüro üyesi Alexander Yekovlev, 1991 yılında Kolombiya üniversitesinde yaptığı konuşmada erdemli, kaliteli fert ve toplum anlayışına bir ölçü de olsa açıklık getirmektedir:

“Toplumsal alternatif, toplumsal gelişmenin kalitesini artırmayı amaçlar ve yeni toplumsal ilişkilerin doğal sonucu olarak, insan potansiyeli yeniden biçimlenir. Ama toplumun yeni kalitesi derken neyi kastederiz? Bir politik sistemi mi? Ekonomik verimliliği mi? Bilimsel gelişmeleri mi? Zenginliği mi?

Hayır, toplumun yeni kalitesi demek, insanoğlunu yeni bir ahlaka kavuşturarak yüceltmek demektir.³

Benzer şekilde Papa John Paul II. ise salt bir ekonomik sistemin böyle bir küresel krizi çözebileceğini düşünmektedir:

“Bir ekonomik sistem, tek başına yapay bir biçimde yeni gereksinimler yaratarak, olgun bir kişilik için gerekli olan yeni, doyurucu ve tatmin edici bir ortamı oluşturamaz... İşte bu nedenden dolayı, insanoğlunun gerçeği, güzelliği iyiliği ve başkaları ile dayanışmayı öne çıkardığı bir ortak arayışı, tüketici tercihleri, tasarruflar ve yatırımlar yolu ile ortaya çıkarmak gerekir.”³

Brzezinski ise daha açık ve kesin bir şekilde modern dünyanın çıkmasını gözler önüne sermektedir:

“Eğer insanlık kendi geleceği hakkında söz sahibi olmak istiyorsa, insan ruhundaki bu küresel kriz giderilmelidir. Bunun, başlangıç olarak da toplumsal yaşamın hem objektif hem de subjektif açıdan periyodik bir biçimde ütopyacı şablonlar tarafından düzenlenmeyecek kadar karmaşık olduğunun kabulü olmalıdır. Modern çağın dogmatik kesinliklerinin yerini, artık yaşam şartlarının geleneksel olarak kesin olmadığının bilinci almalıdır. Fanatik kesinliklerin egemen olduğu bir dünyada, ahlak fazlalık olarak görünebilir. Ama ihtimallerle dolu bir dünyada, ahlaki zorunluluklar, güvenin başlıca, belki de yegane unsurudur. İnsan yaşamının karmaşıklığı ve ihtimallerle dolu olması, giderek tıkanmanın ve birbirine yaklaşan yirmibirinci yüzyılda ahlaki uzlaşmaya politik bir gereksinim olduğunu açıkça belirtmektedir.”³

Batı'nın 21. Yüzyıla Mesajı Var mı?

Papa, Yakovlev ve Brzezinski'nin vurguladığı kaliteli, yüksek ahlaklı fert, toplum ve sistemi batı dünyası özellikle bir süper güç olan ABD inşa edebilir-

mi? Batı dünyasının bilim, teknoloji, eğitim ve ekonomide çok ileri bir düzeyde olmuş olması, küresel bir güce sahip bulunması, böylesi bir ahlaki fert, toplum ve sistemi inşa ve imar etme imkanı kendisine verir mi?

Eğer sorun fiziki güç kullanarak çözülebilecek cinsten olsaydı, Batı dünyası bunu yapma şansına sahip olabilirdi. Oysa sorun, insanın bizzat içindedir; insanın ruhunun, kalbinin ve nefsinin fetih edilip edilmemesinde yatmaktadır. Dolayısıyla buralara fiziki güçle inilemez. Buralar fiziki güçle feth edilemez, onun için Batı, dünyaya yeni değerler sunamaz; kaliteli, ahlaki fert, toplum ve sistem inşa edemez.

Sorun felsefidir. Doktrinlerdir. Dünyanın başlangıcı ve sonu nedir? İnsanoğlu nedir, nereden geldi, nereye gitmektedir? Temel özellikleri nelerdir? Hangi kriterlere göre yaşamalıdır. Doğa ile, kendisi ile, ailesi ile, toplum, tarih ve gelecek nesiller ile ilişkisi ne olmalıdır. İnsan

ın yaşadığı sosyal çevrenin bizzatı insan davranışlarına etkisi nedir? İyi ve ahlaki toplumun temel özellikleri nelerdir? İyi yaşam biçimi nasıldır? İnsanın mutluluğu nasıl gerçekleşir?

Bütün bu soruların gerçekçi cevabı, nasıl verilebilir? Bunun için gerekli bilgiye nasıl ulaşılabilir? Batı dünyası bu soruların cevaplarını verecek bir bilgiye bu şekilde ulaşabilir mi?

Batı'nın bu soruların cevabını mevcut bilgi kaynakları ve araştırma mantığıyla vermesi mümkün görülmemektedir. İnsan gibi karmaşık bir varlığı parçalara ayırarak anlaması zordur. Parçala-

ma ile elde edilen bilgi, bütünü görmeye mani olmaktadır. Batı yaratıcının bilgisine başvurmayı kabul etmemektedir. Yaratıcının bilgisine müracaat etmeden de insanı bir bütün olarak algılamak, bütünün parçaları arasındaki karşılıklı etkileşimi yakalamak imkansız görünmektedir.

Konumuz itibariyle Batı dünyası özellikle ABD insanlığın istediği mesajı insanlığa sunma imkanından mahrumdur. Bir süper güç olarak ABD'nin çok ciddi felsefi ve kültürel sorunları vardır. Bu sorunları itibariyle 21. yüzyılın Roma imparatorlugudur. Her iki imparatorluk da güçlerinin zirvelerinde iken ahlaki olarak en zayıflar. Roma o günün dünyasına nasıl mesaj verememiş ise bugünün ABD'si de mesaj verememektedir.

ABD'nin felsefi ve kültürel alt yapısı, yeni bir dünyayı imar ve inşa etme konusunda önündeki en büyük engeldir. ABD'nin önündeki engelleri "açgözlü zengin sınıfın varlığı", "yasal parazitlerin varlığı", "derinleşen ırk ve yolsuzluk sorunu", "yaygınlaşan suç ve şiddet", "uyuşturucu kültürünün kitleselleşmesi", "toplumsal ümitsizliğin yaygınlaşması", "cinselliğin yaygınlaşması", "görsel medya aracılığıyla meydana gelen ahlaki çürüme", "vatandaşlık bilincinde gerileme", "ayrılıkçı bir çocukluk kültürünün ortaya çıkması", "politik sistemin kilitleme belirtileri", "giderek yaygınlaşan ruhsal boşluk", "Hedonizm (zevk alma) duygusunun amaç haline gelişi" olarak sıralayabiliriz.⁴

Görsel bir hedonizme dayanan ABD yaşamı gelecek için sağlam bir dayanak oluşturmamaktadır. Seks, şiddet ve uyuşturucu kısırcasında bunalan ABD'nin küresel bir güç olarak bu sorunlardan kurtulması dini bir yaklaşımla mümkündür. Yakın bir gelecekte ABD'nin böyle bir yaklaşımı sergilemesi olası gözükmemektedir. Dolayısıyla ortak paydaları zayıflayan, bireysel yaşam özleminin git-tikçe arttığı bir toplum eninde sonunda yok olma-ya mahkumdur.

Işık Doğudan Gelir

Rahmetli Cemil Meriç, "Işık Doğudan Gelir" diyerek, eskiden olduğu gibi yeni bir aydınlanma çağının da doğu toplumlarında vuku bulacağı öngörüsünde bulunmuştur.⁵ Yeni bir aydınlanma süreci,

ancak İslam coğrafyasında başlayabilir. Çünkü bu coğrafyada kişi, kurum ve sistemlerden bağımsız gerekli ışık kaynağı mevcuttur. Önünde sis, duman veya bulut bulunuyor olması, kaynağın varlığının yok sayılmasını gerekli kılmaz. Müslüman dünyanın bugün uyuyor olması da bu gerçeği değiştirmez. Bu kaynak, yaratıcının bilgisini ihtiva eden Kur'an-ı Kerim'dir. Bundan yeterince yararlanılmadığı bugün için bir gerçektir. Ama bu, yararlanılmayacak anlamına gelmez. Müslüman dünyanın son yılları Kur'an'a yöneliş yıllarıdır. Gelecek yıllar ise onun ışığından gerektiği gibi yararlanıp etrafı aydınlatma yılları olacaktır. Bugün dünya insanlığının ihtiyacı olan küresel kimlik, küresel barış, küresel ahlak, küresel değerler bu kaynaktan beslenerek ortaya konacaktır. İstenen kaliteli, ahlaklı fert, toplum ve sisteme böylelikle ulaşılabilecektir.

Her Sorunun Temeli

Arzu edilen böyle bir düzeye ulaşabilmek için öncelikle insanı gerektiği gibi konumlandırabilmemiz, insan sorununu çözmemiz gerekir. Rahmetli Şehit Dr. Ali Şeriatî toplumsal sorunların temelini bunun oluşturduğunu öngörür:

"İnsanın ne olması gerektiğini, ne olduğunu kavrayamıyor isek, diğer bir deyişle açık ve üzerinde anlaşılabilir bir insan gerçeği düşüncesine ulaşmamış isek, kültürü, eğitim ve öğretimi, ahlaki ve toplumsal ilişkileri düzeltme yolunda bütün çabalarımız boşunadır ve boşa gitmiştir. ... Şu halde herşeyden önce insan olma ve insanlaşma sorunu çözümlenmelidir. Her sorunun temeli budur."⁶

Her sorunun temeli olan insan sorununu çözüme konusunda elimizde gerekli ve yeterli bilgi mevcuttur.

Bu bilgiler, Kur'an-ı Kerim'de ana değerler, temel frekanslar, ana renkler olarak vardır. Bunun harmonikleri veya karışım renkleri, ikincil değerleri, bilim adamlarının yapacağı çalışmalarla ortaya rahatlıkla konabilir. Gerçi bu konuda dünyada yapılmış yığınla çalışma mevcuttur. Bugün için yapılması gereken, elde edilen bulguların, temel değerlere göre yeniden değerlendirilmesi işidir.

Kur'an'da var olan bilgiler insan için en uygun, optimal bilgilerdir. Yaratıcının insana sunduğu olmazsa olmaz bilgileridir.

"Andolsun, insanı biz yaratık ve nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız." (50 Kaf, 16)

Hâlık olan Allah'ın yarattığı mahluka ilişkin verdiği bilginin önemi bu satırlarda gizlidir. İnsanı en iyi tanıdığını ifade ederken, onu en iyi bir şekilde gördüğünü belirterek insan üzerinde ferdi denetim mekanizması oluşturmanın mesajlarını da vermektedir.

Diğer taraftan, "bolluk toplumu" "refah toplumu", "tüketici toplumu" özlemlerinin ya da uygulamalarının ne denli baştan çıkarıcı, azdıracı bir tuzak olduğunu insan yapısına dikkat çekerek uyarılmaktadır:

"Eğer Allah, kulları için rızık sınırsızca geniş tutup yaysaydı, gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak o, dilediği miktar ile indirir. Çünkü, o kullarından haberi olandır, görendir." (42 Şura 27)

Kur'an'ı Kerim'in "Kârunlaşma" dediği, Batı dünyasının bolluk toplumu, tüketim toplumu dediği bir toplumun doğal sonucu, azarak herşeyi tahrip etmesidir. Onun için Batı dünyasının 21. yüzyıla bu anlayışla ve rebileceği herhangi bir mesajı yoktur:

".. Şehvetleri ardınca gidenler ise, sizin büyük bir sapma ile sapmanızı isterler." (14 Nisa 27)

İnsanlığın özlemini çektiği yeni insan, yeni toplum ve yeni sistemin meşalesi İslam tarafından yakılacaktır.

İnsanda İki Cephe

İnsan yaratılışı gereği iyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik diye isimlendirilen birbirine taban tabana zıt iki farklı özellik grubuna sahiptir:

Müslüman dünyanın son yılları Kur'an'a yöneliş yıllarıdır. Gelecek yıllar ise onun ışığından gerektiği gibi yararlanıp etrafı aydınlatma yılları olacaktır. Bugün dünya insanlığının ihtiyacı olan küresel kimlik, küresel barış, küresel ahlak, küresel değerler bu kaynaktan beslenerek ortaya konacaktır.

“Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarat-tık. Sonra da aşağıların aşağısına çevirdik.” (95 Tin, 4-5)

İnsandaki bu iki zıt kuvvetin toplam bileşkesinin yönü, insanın davranışını şekillendirmektedir. Eğer insanın iyilik cephesi özellikleri baskın ise insan iyiliğe, güzelliğe doğru yol alır. Ona uygun eylemler yapar, yok eğer kötülük cephesi özellikleri baskın ise insan kötülükleri icra eder. Dolayısıyla insanın önünde iki ana yol vardır ve bu yollar insana gösterilerek tercih kendisine bırakılmıştır:

“Sonra ona fücürunu (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) ve ondan sakınmayı ilham edene andolsun.

“Onu arındırıp-temizleyen gerçekten felah bulmuştur. Ve onu isyanla, günahla, bozulmalarla örtüp saran da elbette yıkıma uğramıştır.” (91 Şems 8-10)

“Biz ona iki yol-iki amaç gösterdik.” (90 Beled 10)

“Bize ait olan, yol göstermektir.” (92 Leyl 12)

İnsanın bu iki yoldan birini tercih etmesinde rol oynayan, Kur’an’da Nefs ve Kalb diye adlandırılan iki ana karar merkezi vardır. Başlangıçta nefis kötülüğün, kalb iyiliğin merkezi olarak baskındır. Nefs insanı kötülüğe, kalb insanı iyiliğe teşvik eder. Hangisi baskınsa insan onun gösterdiği istikamete giden ana eylem uygun yapar. Hz. Peygamber:

“Ademoğluna şeytanın verdiği bir vesvese vardır. Meleğin verdiği bir eğilim vardır. Şeytanın verdiği eğilim vesvese, kötülüğe düşürmek, hakkı yalanlamak; meleğin ise, iyiliğe düşürmek, hakkı doğrulamaktır. Kalbinde iyiliğe eğilim bulunan kişi bilsinki o Allah’tandır. Allah’a sığınsın.”⁷

diyerek bu iki merkezin önemini ve bunlara etki eden faktörleri en güzel bir biçimde açıklamıştır.

Bu iki karar merkezi değişkendir. İnsanın tercih ettiği istikamete ve yaptığı eylemlere bağlı olarak değişir. Kötülüğün merkezi olan ve her türlü vesveseyi insana veren Nefs, *Emmare* aşamasından *Mutmainne* aşamasına çıkarak insanın iyilik yönünü kuvvetlendiren bir merkeze dönüşebilir. Benzer şekilde her türlü iyiliği insana ilham eden bembeyaz kalb, simsiyah, kilitlenmiş, üzerine damga vurulmuş ve kötülüğü teşvik eden bir seviyeye inebilir. Nefs ve Kalbin, burada ifade edilen aksine değişimleri de mümkündür. Bu değişimin yönünü belirleyen, içinde bulunulan

şartlar, insana etki eden faktörler, insanın düşünce mekanizması ve aklını kullanmadaki becerisidir:

“Her doğan çocuk fitrat (saf ve berrak yaratış ve yaratılış, gerçek ve katıksız bir tabiat) üzere doğar. Sonra anne-babası onu yahudi veya hıristiyan veya putperest yapar.”⁸

İnsan-Toplum-Sistem Üçgeni

İnsanoğlunun doğumunun başlangıcında iyilik yönü, kalbi özellikleri fitrat doğrultusunda baskın bir durumdadır. Ancak içinde yaşadığı ortam, çevre, onu iyiye veya kötüye yönelme konusunda etkilemektedir. Dolayısıyla yalnızca ferdin veya toplumun iyi ve güzel olması yetmez. Aynı zamanda insanın yaşadığı ortamı tanzim eden sistemin de, iyi ve güzel, insan fitratına uygun, kalbi meziyetleri besleyen ve destekleyen bir özellikte olması gerekir.

Onun için yeni insan, yeni toplum, yeni sistem üçlüsü birlikte düşünülerek ve ele alınarak iyi-ka-

liteli insan, iyi-kaliteli toplum, iyi-kaliteli sistem üçlüsüne ulaşılabilir.

İnsan fitratına uymayan, onu bir bütün olarak ele almayan tüm düşünce ve felsefi yaklaşımlar, insanı iyiye, güzele yönlendiremeyecek, insana arzulanı mutlu yaşam tarzını sunamayacaktır. İnsanın değişik vecheleri üzerine inşa edilen sistemler, insanı bunalıma sürükleyecektir. İşte batı dünyasının çıkmazı buradadır. Bolluk ve tüketim toplumu yaklaşımı ile azan, çıldıran, hiçbir ahlaki endişe duymayan mutsuz, huzursuz, kendisi ile, çevresi ile barışık olmayan bir toplum inşa etmişlerdir. O nedenle 21. yüzyılda arzulanan küresel barış için gerekli olan küresel değerler ve küresel ahlak batı tarafından sunulamaz, imar ve inşa edilemez.

“Tanrı öldü” sloganı ile ortaya çıkan batının bir asır boyu inşa ettiği sistemler ortadadır. Allah’ı unutarak, Allah’la ilişkilerini kopararak inşa edilen sistemlerin küresel bir değer ve ahlak oluşturması, insan ruhundaki “küresel krizi gidermesi” mümkün değildir.

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara nefislerini (kendileri) unuttuğu kimseler gibi olmanın İşte onlar, fasık (yoldan çıkmış, bozguncu) olanların ta kendileridir.” (59 Haşr 19)

Hevalarını yaşamının merkezi haline getirerek her türlü dayanışma ruhunu yıkan ve bu konuda hiçbir ahlaki endişe taşımayan, insanlığı tüketim-kâr putunun ve Hedonizm (hazcılık) putunun tutsağı yapmış olan mevcut hakim felsefi sistemlerin, yeni, iyi ve erdemli küresel bir değerler sistemi sunması olası gözükmemektedir.

Bu imkan müslüman dünyada mevcuttur ve müslüman dünya bunun farkına varmalıdır. Onun için yapılması gereken:

“Öyleyse sen yüzünü Allah’ı birleyen (bir hanif) olarak dine, Allah’ın o fitratına çevir; ki insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratışı için hiçbir değiştirme yoktur. İşte dimdik ayakta duran din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler.

“Gönülden katıksız bağlılar olarak, O’na yönelin ve O’ndan korkup-sakının, dosdoğru namazı kılın ve müşriklerden olmayın.” (30 Rum 30-31)

Gönülden katıksız bağlılar olarak Allah’a yönelen, O’ndan korkup sakınan, Ahirete inanan, bu

dünyada yaptıklarının hesabını orada vereceğine inanan, paylaşabilen, düşünen, adil insanlardır özlenen yeni insanlar:

“Ancak namaz kılanlar hariç; ki onlar, namazlarında sürekli dirler. Ve onların mallarında belirli bir hak vardır; yoksul ve yoksun olanlar için. Onlar, din gününü de tasdik etmektedirler. Onlar, Rablerinin azabına karşı daimi bir korku duymaktadırlar. Onlar ırzlarını korurlar. Onlar kendilerine verilen emanete ve verdikleri ahde riayet edenlerdir. Şahitliklerinde de dosdoğru davrananlardır. Namazlarını titizlikle koruyanlardır. İşte onlar, cennetler içinde ağırlananlardır.” (70 Maric 22-36)

Ve onlar yoksulu, yetimi yedirip doyuran, sabrı ve merhameti birbirine tavsiye edenlerdir.

Ve onlar, sözü dosdoğru söyleyenler, vaadlerinin arkasında duranlar, insanlarla alay etmeyenler, öfkelerini yenenler, çirkin hayasızlıkları yapmayan ve yaygınlaştırmayanlar, hatalarında ısrarlı olmayanlar, kin tutmayanlar, haddi aşmayanlar, kötülükleri iyilikle uzaklaştıranlar, mütevazı olanlar, akrabalık bağlarını koruyanlar, helal rızık peşinde olup, helal ve haram sınırlarını koruyanlar, cimri olmayanlar, infak edenler, hayırlarda yarışanlar, hamd ve şükredenler, dua edenler, tevbe edenler, zinaya, faize, zulme, sömürüye yaklaşmayanlar, bilmediklerinin peşine düşmeyenler ve salih amel-lerde bulunanlardır.

Ve onlar, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmettirler, iyi olanı emreder kötü olandan sakındırırlar. Allah’a sınımsız sarılırlar ve dinlerini katıksız olarak Allah için (halis) kılarlar.

Ve işte 21. yüzyılda insanlığın özlediği, hasretini duyduğu kaliteli, ahlaki insan böyle bir insandır, böyle bir toplumdur.

Ve böyle bir insanı da ancak Kur’an inşa edebilir.

DİPNOTLAR

- 1- Brzezinski, Z., *Kontrolden Çıkmış Dünya*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. 1994, s. 228.
- 2- Brzezinski, Z., *age* s. 74.
- 3- Brzezinski, Z., *age* s. 257-259.
- 4- Brzezinski, Z., *age* s. 116-119.
- 5- Meriç, Ç., *Işık Doğudan Gelir*, Pınar yayınları, İstanbul, 1984
- 6- Şeriatı., A., *İnsanın Dört Zindanı*, İstanbul, Bir yayınları, s. 14-15.
- 7- Cevzi, K., *Kitabu’r-Ruh*, İstanbul, İz yayıncılık, s. 291-292.
- 8- Buhari, Cenaiz, Ötüken yayınları, 680.

Vasat Ümmet İçin Mutedil İnsan

Abdullah Yıldız

Bomboş bir geleceğe doğru tutturulan çılgın tüketici koşusunun yol açtığı müthiş yorgunluk, belki de gözlerin denge, itidal ve tefekkür gibi İslami erdemlere çevrilmesini getirecek.

Nathan Gardels, editörlüğünü yaptığı NPQ (New Perspectives Quaterly-ABD) dergisinin 'İnançsız Toplum' başlıklı (1994-2/7) sayısında böyle diyordu.

Batılı stratejistler, genelde dini akımların, özelle İslami hareketlerin yükselişini (dinin geri dönüşü de deniyor), "global dünya" için "stratejik bir tehdit" olarak algılama eğiliminde olsalar da*, Batı merkezli seküler yaşam tarzının insanlığın topyekün felaketine yol açmakta olduğunun farkında olan sorumluluk ve insaf sahibi bazı düşünürler, günümüz insanının dini, İslami erdemlere hayli muhtaç olduğunu hissediyor ve bunu ifade ve itiraf etme dürüstlüğü de gösterebiliyorlar.

1990'da Sovyet blokunun ve dolayısıyla da Marksist ideolojinin çöküşünü, Batı liberalizminin 'nihai zaferi' imiş gibi algılayan ve Batılı değerleri, insanlığın uygarlık çizgisinde ulaştığı 'son aşama' olarak lanse eden Fukuyama'cı yaklaşımın neden olduğu şenlik havası hayli kısa sürdü. Bir yandan, Samuel Huntington "Medeniyetler Çatışması" tezi ile, dinsel/kültürel temele dayalı kadim uygarlıkların kesiştiği fay hatlarında görülen sıcak çatışmaların giderek büyüyeceğini ve geleceğimizi şekillendirecek temel tezadın bu olduğunu savunurken, diğer yandan da felsefi anlamda Batılı liberal sistemin özüne yönelik eleştiriler yükseldi.

Batı: Cornucopia ve Hedonizm

Öncelikle, Batı dünyasının felsefi bir 'boşluk' ve ahlaki bir 'çöküş' yaşadığı tesbiti gündeme geldi:

Japon filozof *Takeşi Umehara*; "Modernizm'in bir yan akımı olan Marksizm'in başarısızlığının, Modernizm'in ana akımı olan Liberalizm'in çöküşünün öncülü olduğunu" söylüyor.¹ Umehara'ya göre, her iki felsefi kuzen de "*seküler toplumlarından manevi yaşamı dışladıkları için*" başarısızlığa mahkum oldular/olacaklar.

ABD'li ünlü devlet adamı *Zbigniew Brzezinski*'ye göre; "*Batı'nın çoğunda hakim olan maneviyattan yoksun sekülerizm, kendi kültürel yok oluşunun filizlerini de içinde taşımaktadır.*" Brzezinski, "işte bu yüzden Amerika'nın süper güç konumunun dayanaklarının bayağı zayıf olduğu endişesini taşıyorum" diyor. Ona göre, uygarlık tarihi boyunca bütün toplumlar ve dinler tarafından yıkıcı ve bölücü kabul edilen değerler; "tamahkârlık, sefahat, şiddet, kendi zevkine aşırı düşkünlük, ahlaki sınırların tanınmaması", ABD başta olmak üzere Batılı toplumların 'temel değerleri' haline gelmiş bulunuyor.² Brzezinski, Kontrollden Çıkmış Dünya isimli eserinde³ ısrarla, Batı dünyasındaki ahlaki erozyona, açgözlülüğe, kriterizlik ve kontrolsüzlüğe dikkat çekiyor ve "*Ortak paydaları olma-*

yan ve herkesin kendi gereksinmelerini karşılamayı düşündüğü bir toplum, sonunda yok olmaya mahkumdur.”(s.126) diyor. Brzezinski, Batılı toplumları tanımlarken “cornucopia” (baştan çıkarıcı bolluk)⁴ kavramına vurgu yapıyor. Bu kavram, “ahlaki değerlerin giderek azaldığı, maddi ve ruhi tatminin öne çıktığı” bir toplumu tanımlar; “herşeye izin verilen ve herşeyin elde edilebildiği” toplumları. (s.72) Bireysel ve kollektif hedonizmin (hazcılığın) baskın davranış biçimi haline geldiği (s.10) Batılı toplumlarda egemen olan ahlaki/manevi boşluk “küresel kriz”(s.259) olarak nitelenebilir. Brzezinski, bu bağlamda “Tanrı öldü” sloganının -sanılanın aksine- ateizmin resmi bir devlet ideolojisi olarak dayatıldığı Marksist devletlerde değil, ahlaki duygusuzluğun kültürel açıdan beslendiği Batılı liberal toplumlarda geliştiğini vurgulayarak televizyon’un, geleneksel olarak aile, okul ve kilise’nin oynadığı rolü hızla ele geçirdiğinden yakınıyor. Televizyon son derece aşağılık duyguları (pornografi vb.) istismar ediyor ve hayatlarının tek amacı eğlenmek olan insanlar üretiyor. Sorun sadece bununla bitmiyor: Açgözlü zengin sınıf, derinleşen yoksulluk ve ırk sorunu, yaygınlaşan şiddet ve suç, kitleselleşen uyuşturucu kültürü, toplumsal ümitsizlik, yaygın cinsellik, parçalanmış aileler, tek ebeveynli aile sayısının çoğalması, AIDS, ahlaki çürüme... manevi boşluğu derinleştiriyor. (s. 116-119)

Pakistanlı âlim Ekber S. Ahmet, Batılı liberal uygarlığın temel sorununun “iç boşluk”tan ve “bir ahlak felsefesi yokluğundan” kaynaklandığını⁵ altını çizerken; İngiliz düşünür Bryan Appleyard, “Hiçbir erdemler bütününe sahip değiliz. Ruhlarımız zayıf düşmüştür... Bir çöküş evresinde olduğumuz açık ve bence bu bir tür yok oluş evresi!”⁶ diye feryat ediyor.

Roger Garaudy ve Ekber Ahmet’in ifade ettiği gibi; bireycilik, hükmetme arzusu, bedeli ne olursa olsun maddi arzuları tatmin etme tutkusu, sınırsız tüketim ve istif etme anlayışı, “büyüme için büyüme” modeli...⁷ Batılı ruhu yorgun düşürmüş benzeri

Küresel Fesat Karşısında İslam

Kur’an’ın “fesat” kavramı ile tanımladığı bu global çürüme, bozulma ve dengeden sapma hali, gözlerin yeniden dine, dini değerlere ve özellikle İslam’a çevrilmesine yol açıyor. Zira Ekber Ahmet’in ifadesiyle, “patlayan-çöken” bir dünyaya karışıklık, “sadece bir tek uygarlık, İslam, kendi yolunda” ilerliyor. Ve sadece İslam, “dünya sahnesine potansiyel bir alternatif rolle birlikte global bir perspektif” sunuyor.⁸ Yalnızca İslam, “Batı’nın evrenselliğine meydan okuyor ve sınırlarını işaret ediyor”; dünyaya evrensel değerler olarak sunulan, Batı tipi “politik, ekonomik, kültürel ve entelektüel gelişme mo-

deli”ni sorguluyor.⁹ İslam’ın modern dünyada yerinin olmayacağını, “sadece bir anı ve müze parçası” olarak kalacağını düşünen Batı dünyası, tam da felsefi bir krize ve ahlaki değer boşluğuna yuvarlandığı bir sırada İslam’ın yeniden canlanışını, hontolojik (hauntology:hayalet bilimi) bir yaklaşımla, bir zamanlar “kızıl korku”nun oynadığı role benzer biçimde “fundamentalizm korkusu” olarak algılama eğilimine girse de,¹⁰ İslam’ın kendisi, hem İslam toplumları hem Batı toplumları hem de tüm insanlığın geleceği için yegane çıkış yolu olma potansiyelini bütün canlılığıyla koruyor. Buradan yola çıkarak 21. yüzyılı şekillendirecek olan temel anlaşmazlığın; seküler materyalizme dayanan ve inancı tamamen dışlayan Batı kaynaklı global uygarlıkla, inancı dünya görüşünün merkezine yer-

leştiren İslam arasındaki felsefi/kültürel çatışma olacağını söyleyebiliriz. Ekber Ahmet'in ifadesiyle, bu çatışma, "dünyaya iki farklı yaklaşım, iki karşıt felsefe arasında doğrudan bir savaştır."¹¹

Batı uygarlığı bütün göz kamaştırıcı bilimsel gelişmesine rağmen, felsefi ve ahlaki bir çöküşün eşliğinde gözüktüyor: Sözü ettiğimiz "çöküş evresine" dikkat çeken B. Appleyard, "üzerine basarak söylüyorum; bilimden önce gelen birşeyler olmalı" diyor ve ekliyor: "Bence bir bilim sonrası toplum olması gerekir; çünkü bunun alternatifini düşünmüyorum. Tümüyle bilimsel olan bir toplumun işleyebileceğine inanmıyorum. Akılcılıkla ve keşiflerle de dolu olsa, şu keder verici ifadeyle, 'yaşama nedetine' ışık tutmuyor." Buradan hareketle "*bilim dışı bir anlam çerçevesinin*" kurulması zaruretiyle işaret eden Appleyard şu temel sorulara cevap bulunmasını zorunlu görüyor: "*İnsanlar ne için yaşayacak? Niye iyi ya da kötü davranacaklar? Neyi ciddiye alacaklar?*"¹²

Bu sorulara cevap vermeden, hayatı anlamlı kılacak bir "*anlam çerçevesi*" inşa edilemez. İslam'ın ahiret ve kulluk bilincine müracaat etmeden de bu

sorulara doğru ve sağlıklı cevaplar verilemez. Keza, yazımızın başından beri Batılı yazarların ifadeleriyle tanımlamaya çalıştığımız küresel fesada; ahlaki çürümeye, zulüm, küfür, isyan, şiddet, aç gözlülük, fuhuş, hırsızlık, zorbalık, karışıklık, dengesizlik gibi (Kur'an'ın fesat kapsamında değerlendirdiği) olumsuzluklara karşı; İslam'ın iman, güzel ahlak, salih amel, birr, ihsan, takva, sabır, teenni, tevekkül, denge, itidal (adalet, kıst, mizan) diğergâmlık, özveri, yardımlaşma, infak, nefis muhasebesi, kanaat... gibi erdemlerini öne çıkarmadan bir kurtuluş felsefesi geliştirilemez. Sadece bireysel zevklerini tatmin etmeyi düşünen, hiçbir ahlaki sınır tanımayan, hedonist, tüketim kölesi bir insan ve toplum tipinin yerine; ekonomi planında "*tek sahip Allah'tır*", siyaset planında "*tek hükmeden Allah'tır*", kültür planında "*tek bilen Allah'tır*" ilkelere hayat prensibi kabul eden "*Medine toplumunu*"¹³ inşa etmeden mutlu bir geleceğe ulaşılamaz.

İslam: İtidal, Vasat Ümmet

"Yaratılışımızda bulunan ahengi, manevi ve fiziksel varlığımız arasındaki iç ahengi kaybettik"¹⁴ diye yakınıyor Aleksander Soljenitsin.

Kuşku yok ki, kainat bir denge ve mizan üzere yaratıldığı gibi (55/7-8) insan da denge ve itidal (adalet) üzere yaratıldı:

"Seni O yarattı. Sana bir düzen içinde o biçim verdi. Ve seni itidal(adl) üzere yarattı(herşeyini yerli yerinde oluşturdu)." (82 İnfitar 7)

Ve Allah insana, bütün ilişkilerinde " *dengeli*" olmayı tavsiye buyurdu; şaşmaz ilahi ilkelerine inanıp bunları uygulayan ve böylece hayatın her alanında dengeyi ve ölçüyü gözeten model/örnek topluma da "*vasat ümmet*" (2/143) adını koydu.

Hayatın her alanında (ekonomi, siyaset, kültür) Allah'a teslim olarak bireysel ve toplumsal barışı (silm) sağlamayı (2/208) hedefleyen İslam'ın bütün ilkeleri, bu amaca yöneliktir. Kur'an'ın öğördüğü ve Hz. Peygamber'in yaşayarak öğrettiği hayat prensipleri, çağımızda yaşanan küresel fessattan ve ahlaki/felsefi krizden kurtulmak için son çaredir. Evet, o yüce Kılavuz'a başvurulacak *mute-*

dil (dengeli-ılımlı) bir insan tipi ve vasat (ölçülü-dengeli) bir toplum tipi üretilebilir.

“Bütün işlerinizde ölçüyü ve tartıyı tam olarak gözetin; insanları hukuksal haklarından yoksun bırakmayın ve böylece dengeyi/düzeni sağladık(ıslah)tan sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesat) yaparak dengeleri altüst etmeyin. Bunlar sizin yararınıza olan ilkelerdir; eğer inanırsanız.” (7 Araf 85)

İmdi, yazımızın bu son bölümünde, Kur'an'dan hareketle “*mutedil*” bir kişilik ve “*vasat*” bir ümmet inşa etmek için gerekli ilkelerin neler olabileceğine ilişkin bazı ipuçları yakalamayı deneyeceğiz. Kuşku yok ki, bu konuda daha mükemmel, daha geniş bir dizayn ortaya koymak, hem zaman hem de mekan bakımından bu yazının sınırlarını aşar. Biz sadece, alternatif bir kimlik ve toplum oluşturma çabalarının zaruret ve ehemmiyetine işaret bağlamında ağırlıklı olarak Bakara sûresi ekseninde basit bir giriş denemesinde bulunacağız:

Kur'an'ın Öngördüğü İnsan ve Toplum Tipine İlişkin Kısa Bir Giriş Denemesi

İman: Kur'anın öngördüğü insan yani mümin, iç dünyasında barış, huzur ve itminan sağlayan tevhid (bir tek Allah) inancına sahiptir. Ne inkarcılık ve ateizmin boşluğu, ne şirk, teslis ve benzeri saçmalıkların yol açtığı iç çatışma; kendinden başka hiçbir ilah olmayan, hayy(sürekli diri), kayyum(kainatı bizzat idare eden), kendisini uyku ve uyuklama tutmayan, göklerde ve yerde bulunanların sahibi, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilen, insanların O'nun ilminden hiçbir şeyi tam bilemediği, kürsüsü gökleri ve yeri kuşatan, onları koruyup gözetmek kendisine ağır gelmeyen, yücelik ve azamet sahibi (2/255) ... tek Allah inancının verdiği iç huzur, sükun, güven.

Kulluk:Yalnızca Yaratan'a kulluk eden, yalnızca O'ndan yardım dileyen(1/15, 2/45), O'nun dışında hiçbir ilah, rab, güç, üstün, varlık, otorite tanımayan mümin, dengeli bir özgürlük bilincine sahip olur; ne “sınırsız özgürlük” saçmalığıyla başkalarının ve kendi fitratının sınırlarını çiğner, ne de başka varlıklara ya da nesnelere kul-köle olur.

Sevgi: Müminlerin Allah'a olan sevgileri herşeyin üzerindedir; O'na hiçbir varlığı denk tutmazlar (2/165); böylece gönül dünyalarında parçalanma yaşamazlar; Allah'tan başka varlıklara olan ilgi ve sevgilerini kontrol altında tutarlar; hiçbir şeyi putlaştırmazlar.

Boya: Yalnız

Allah'ı rab ve ilah kabul eden mümin, hayatının her alanında O'nun boyasıyla boyanır(2/138); böylece şeytanın, nefsinin, hevasının diğer beşeri güçlerin yönlendirmelerine uymayan (2/168,169) istikrarlı ve sağlam bir kişiliğe kavuşur.

Otokontrol: Mümin, bütün eylem ve davranışlarının, iyilik ve kötülüklerinin... Allah tarafından bilindiğini, gözetlendiğini bilir (2/77,144); davranış ve ilişkilerinde dengesizliğe sapsaz.

Ahret: (2/4,177) Bu dünyada yapılanların bu dünyada kalmayacağına, Allah'ın huzurunda mutlaka toplanılacağına(2/203), iyilik ve kötülüklerin karşılığının mutlaka öbür dünyada görüleceğine (2/110) inanan mümin davranışlarını, insan, toplum ve eşya ile ilişkisini kontrol altına alacak ve dengeli/adil bir ilişki düzeni kuracaktır.

Peygamber(ler)-Kitab(lar): Peygamberlere, Kur'an'a, öncelilere indirilenlere; İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve soyundan gelenlere, Musa'ya ve İsa'ya verilenlere (2/4,41,136) inanan bir mümin, gelmiş geçmiş bütün peygamberlere, bütün ilahi kitaplara dinlere tevhid çizgisi ekseninde dengeli yaklaşır. Aralarında ayırım yapmaz (2/285); kitabın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmama saçmalığına düşmez(2/85); Allah'ın ayetlerini ciddiye alır(2/231).

Salih Amel: Mümin Allah ve Rasulünün onayladığı; doğru, iyi ve güzel gördüğü davranışların; salih amellerin sahibidir(2/25,62,82). Bu nedenle, herkes, ondan sadece iyi, güzel ve isabetli davranış bekler.

Namaz: Mümin günde beş kez Rabbinin huzurunda namaz kılarak; rükû ve secde ederek (2/3,43,177) kulluk bilincini diri tutar; Allah'ı, emirlerini, yasaklarını ve üzerine düşen sorumlulukları unutmaz.

Zekat-İnfak: Mümin Allah'ın kendisine rızık olarak verdiği nimetlerden sırf Allah rızasını gözeterek zekat verir(2/43), infak eder (2/3,195). İnfakı en sevdiği mallardan(2/177), başa kakmadan, muhataplarını incitmeden, gösteriş yapmadan (2/254-271) ebeveyne, yakınlara, yetimlere, fakirlere ve yolculara(2/215) verir. Böylece hem paranın ve eşyanın kölesi olmaktan kurtulur, hem de toplumda ekonomik dengelerin bozulmasını ve fesadı önler.

Borç:Mümin bir kardeşine borç vermeyi, "Allah'a borç verme"(2/245) gibi bilerek, yalnızca Allah'tan karşılık bekleyerek insanların sıkıntılarını gidermeye çalışır, sosyal dayanışmanın en güzel örneklerini gösterir.

Oruç: Yalnız Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla oruç tutan mümin (2/183-185); iradesini kontrol altına almayı, midesinin kulu olmamayı öğrenirken, açların doyurulması için özel bir çaba sarfeder.

Helal-Haram: Mümin Allah'ın rızık olarak verdiği helal ve temiz şeyleri yeyip (2/168,172) haramlardan sakınarak (2/173) ne kendine ne de başkalarına (2/188) zulmetmemiş olur.

Rüşvet: Mümin haksız kazanç elde etmek için, hakimlere/yetkililere para aktarmaz (2/188). Yönetici-yönetilen ilişkilerinde fesada yol açmaz.

Ahde Vefa: Müminler, ahitlerine/sözleşmelerine sadık kalmak (2/100,177) suretiyle bireysel ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı işlenmesini sağlar; sözlerini bozmak suretiyle fesada yol açmazlar.

İyilik(Birr ve İhsan): Müminler erdem sahibi olma çabasındadırlar (2/177) ve insanlara iyilik yapmaya çalışırlar (2/195). İyiliği, güzelliği, doğruluğu iş edinip yaygınlaştırırken kötülüğü, çirkinli-

ği, yanlış engellerler (2/44).

Allah'ın Sınırları: Müminler cezalandırma sistemi (2/178), karı-koca ilişkileri (2/187), savaş (2/190) vb. konularda Allah'ın koyduğu sınırları aşmazlar, dengeli, adil, ölçülü davranırlar.

Dinde Zorlama:Müminler rüşt (doğruluk, iyilik, güzellik) ile gayyin (yanlışlık, sapıklık, kötülük, çirkinlik) birbirinden ayrılmış olmasına ve insanların sağlıklı bir din tercihi yapmasına gayret eder, lüzumsuz zorlamalarda bulunmazlar.(2/256)

Sabır:Müminler felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabrederler (2/177); eza, cefa ve belalara, onurlarını çiğnetmeden göğüs gererler. (2/214)

Affetme: Müminler, affedici ve kusurları bağışlayıcı (2/219,237) olmanın bireysel ve toplumsal barışın tesisinde çok önemli bir erdem olduğunu bilirler ve affederler.

Davranış: Ve mümin, bütün davranışlarında "mutedil"; ölçülü ve dengelidir: Ne gurur ve kibir, ne küstahlık ve bölürlenme! Ses tonunda bile itidal vardır. (31/18-19) ■

DİPNOTLAR

* Bu konuda Umrân'ın 'NATO-izm' (1999/60) ve 'Yeni Soğuk Savaş' (2000/67) başlıklı sayılarına müracaat edilebilir. 'NATO-izm'de; NATO'nun 'soğuk savaş' sonrasında oluşturduğu 1991 VE 1999 konseptlerine yer vermiş ve yeni NATO'nun, "global düzen" in kolluk gücü haline geldiğini vurgulamıştık. 'Yeni Soğuk Savaş'ta ise, Batı dünyasının, 'kızıl tehlike' nin yerine 'fundamentalizm'i, yani İslam'ı ikame ettiğini belirtmiştik.

- 1) NPQ, 1994, 2/7, s. 9.
- 2) A.g.d., s. 10.
- 3) Zbigniew Brzezinski, Kontrolöden Çıkış Dünya, çv. H. Mene-mencioglu, İş Bankası y., 1994.
- 4) "Bolluk" anlamında kullanılan "cornucopia" sözcüğü, mitolojide Tanrı Zeus'u emzirmiş olan ve sahibinin her isteğini yerine getirmek gibi bir mucizevi özelliğe sahip efsanevi boynuzla refere eder. (A.g.e., s. 72)
- 5) NPQ, 1994, 2/7, s. 13.
- 6) A.g.d., s. 65
- 7) Roger Garaudy, Yaşayanlara Çağrı, çv. Cemal Aydın, Pınar y., 1986/İst., s. 22; E. Ahmet, a.g.d., s.13.
- 8) NPQ, 1994,2/7, s.13
- 9) S. Sayyid, Fundamentaliz Korkusu, çv. E. Ceylan, N. Yılmaz, Vadi yay, 2000/Ankara, s. 20
- 10) A.g.e., s. 10,15,19
- 11) NPQ, 1994, 2/7, s. 13
- 12) A.g.d., s. 62-65
- 13) Roger Garaudy, İslam ve İnsanlığın Geleceği, çv. Cemal Aydın, Pınar yay, İst-2000, s. 17
- 14) NPQ, 1996, 3/9, s. 9

Küreselleşme Avrupamerkezcilik ve İslam

Murat Güzel

Tarih Bilinci, Oryantalizm ve Kimlik Sorunu

Oryantalizmin bütün iddialarının temelde tarihsel ve toplumsal farklılıkları özel bir çerçevede bir izaha kavuşturma çabasına dayandığı söylenebilir. Bu çerçeve, İslam ve Batı arasında kurduğu karşıtlık ve antagonizmayı belirgin bir farklılık terminolojisi içerisinde ele alır. Bu iki kategorinin birbirine örtüştüğü alanlar bu çerçeve içerisinde ya ihmal edilir ya da farklı etkilere sahip unsurlar olarak dışlanmaya çalışılır. Oryantalist çerçeve içerisinde İslam hemen her şey olarak nitelendirilir bu yüzden: Hem bir din, hem bir siyaset, hem bir medeniyet, hem bir kültür, hem bir coğrafya, hem de bir tarih. Buna rağmen bütün bu farklı alanlar tek bir özün, *geist*ın devinimi için bir zemin olmaktan başkaca bir işleve sahip değildir. Üstelik bu öz, bu ruh bütün enerjisini İslam medeniyetinin ilk bir kaç yüzyılında tamamıyla tüketmiş ve devinimi sona ermiştir. Hegel'in sonraki kuşak oryantalistlere de sirayet eden bu görüşüne göre İslam bütün üretken potansiyelini tüketmiş, durağan, donuk bir tarihsel sistemdir. Edward Said, şimdiden klasikleşmiş eseri *Oryantalizm* (1978)'de oryantalizmi "Doğu ve Batı arasında epistemolojik ve ontolojik bir fark öngören düşünce tarzı" olarak tanımlarken bu hususa dikkati-

mizi çekmektedir. Bu düşünce tarzı, böylelikle bugüne ilişkin oluşmuş bulunan bir tarihin açıklamasını İslam ile Batı arasında varolan epistemolojik ve ontolojik farka müracaat ederek yapmaktadır. Bu tarih bir yanda, yani Batı'da kapitalizmin oluşumunu zengin bir "var"lar listesi ile ele alırken diğer yanın payına hep yokluklar ve yoksunluklar düşer. Deyim yerindeyse İslam "evrensel tarih"ten dışarı atılır, tarihsizleştirilir. Tarihsizleştirme işlemi tarihten arındırılmış bir İslam mefhumu ile tamamlanır. Bu işlem esnasında İslam ile İslamiyet, din ile dini bilgi birbirine tetabuk ettirilir, birbirinin yerine ikame edilebilir mefhumlar haline dönüştürülürler. İslam ile İslamiyet arasındaki farkın ihmal ya da inkar edilişi İslam'a isnat edilen her coğrafya, tarih, toplum ve kültür için ortak ve açıklayıcı, tek ve sabit bir "öz"ün, benzer davranış ve tavır örüntülerinin işbaşında olduğu özcü-ampirik bir çerçeveyi doğurur. Müslümanların bütün davranış, duygu ve düşünceleri İslam'dan kaynaklanan, İslam'a isnat edilen bu kültürel-sosyolojik tarihsizleşme sürecinin tecessümü olarak gösterilir. İslam'ın, bir din olarak, ed-Din olarak bu duygu, düşünce ve davranış biçimlerine nasıl yaklaştığı, onları tasvip edip etmediği bu yaklaşımlarda pek gözönüne alınmaz. Öte yandan farklı toplumların farklı tarihsel ritmlerinin dinin anlaşılması,

yorumlanması ve yaşanmasında ne tür etkilere sahip olduğu da oryantalist çerçevelerde gözardı edilen bir husustur. Tikel tarihleri, tek ve evrensel bir tarihe indirgeme oryantalist-Avrupamerkezci yaklaşımların nüvesini teşkil etmektedir. Tek ve evrensel tarih, Avrupa'nın ve Batı'nın tarihidir bu bakış

İslam, insanların erginliğinin her türlü mistifikasyona karşı bağışıklık kesbetmelerine dayalı olduğunu onlara hatırlatmaya, insan ile Allah arasındaki her türlü kurumsal ve kişisel aracıyı ortadan kaldırmaya vurgu yapan tevhid inancıyla insanın tanrılaşma isteminin bir ürünü olan modernliğin olumsuzluklarını yeni bir gözle okumamıza yardımcı olmaktadır.

açısından. Böylelikle Batı ve İslam karşı(t)laşması, Batı'nın Batılılığını ve İslam'ın İslamlığını ve bu ikisinin asla uyuşmamasını, birleşmemesini amaçlayan; en azından bazı alanlarda vuku bulması muhtemel örtüşme imkanını reddeden bir perspektifte oryantalistin hakim izlediği olur. Bu bakış açısının zıddı, insanlık tarihinde yaşanan hemen her şeyi, Batı'yı reddetmek adına İslam medeniyetinin bir ürünü olarak görmektedir. Batılı kurum ve değerlerin ayna-imgelerini İslam'da arayıp bulmaya çalışmak, bu tutumun ba-

riz vasfıdır. Buna göre hayatın mübah alanları bile siyasallaştırılır, ideolojik bir perspektifle ele alınır. Müslümanların kendilerini ötekileştirmeleri denebilecek bir tavır bu noktada devreye girer. Öyle ki araba kullanan başörtülü bayanlar, cep telefonu kullanan sakallı erkekler sekülerleşmenin bir göstergesi sayılırlar (Bilici 1997). Müslümanların kendi tarih bilinçlerini yeniden oluşturma sürecinde bu yüzden dikkat etmeleri gereken ilk nokta bu oryantalist iğvadır. Batı'nın bütün görünümünü herhangi bir çekince ve kayıt koymaksızın külliye reddetmek ya da kabul etmek gibi toptancı, ayrıntıları önemsemeyen bir bakış açısı aynı özcü-oryantalist çerçeveyi benimsemek anlamına gelir. Ayrıca, bu bakış açısı, kendi medeniyetimizin tem-

sil ettiği hakikati Batı'ya bağlı (onun zıddı ya da aynı) bir hakikat olarak kavramak gibi hatalı bir yoruma götürür bizi. İslamcılık, çağdaş müslüman öznelliğinin önemli bir kısmını oluşturacaksa, bu, kesinlikle siyasal sorunun hakikat terminolojisi içerisinde dile getiriliyor oluşundan kaynaklanmalıdır. Bu anlamda, siyasal tercih, davranış ve yönelişlerimizin beşeri formlarına dikkat etmemiz gerekir (Aktay 2000).

İslamcılığa yöneltilen en önemli suçlama ve eleştirilerden birini bu oryantalist iğva vesilesiyle zikredebiliriz: İslamcılık, doğuş yıllarından itibaren oryantalist bakış açısını tersinden tekrarlamakla yetinmiş bir akımdır bu eleştirilere göre. Bu suçlamayı en güçlü biçimde savunan ve dile getiren Roy, *Siyasal İslam'ın İflası* adlı kitabında Batı ile İslam arasında yürürlükte olan oryantalist karşılaştırmacılık hususunda şunları söyler:

“Karşılaştırmacılık, karşılaştırmanın bir unsurunu ötekinin kuralı gibi ele alma eğilimindedir. Bu durumda, onun özgün biçimleniş hakkında kafa yormadan sadece eksiklik ya da benzerlik bulunabilecektir. Karşılaştırmacılık böylece sadece ötekinin özgün dinamiklerini değil biri ile öteki arasındaki ilişkilerin diyalektiğini gözardı ederek iki bütünü birbirinden koparma tehlikesini taşımaktadır... Karşılaştırmacılıkta... müslüman ülkelerde modernliğin “yokluğu” kimi zaman Batı düşüncesinde varolan belli bir kavramsal kategorinin yokluğunun gerçekteki etkileri ile... kimi zaman da külliyata yansımamış bir sosyolojik kategorinin varlığı ile açıklanıyor.” (Roy 1994).

Roy'un oryantalist karşılaştırmacılık ile ilgili olarak bu söyledikleri epey zihin açıcı olsa da yine de oryantalist-özcü çerçevenin ufku içerisinde yer almaktadır. Roy'a göre, hem İslamcılarda hem de Webergil sosyolojinin yaklaşımını tekrarlayan oryantalistlerde ortak olan görüş, tek bir İslam'ın var olduğu, bunun da Hz. Peygamber dönemindeki İslam olduğudur. Öz noktasında anlaşmazlık varsa da “hepsi bütünsel ve zamanla kayıtlı olmayan bir sistemin terimleriyle konuşurlar.” İslamcılığın İslam'ın hakikatini fundementalist (metin-merkezci ve her türlü yorumu reddeden) bir tarzda kavradığı önyargısı Roy'un yaklaşımına egemendir. Roy'un düşüncesini takip eden Sayın(1997) ve Bilici(1999) gibi araştırmacılar da İslamcılığı oryan-

talist perspektifi tekrarlamakla eleştirirler. Söz gelimi Bilici, Kemalizm ile İslamcılığı oryantlizmin İslam dünyasına yansıyan zıt biçimleri olarak değerlendirir. O'na göre, İslamcılar kendi hakikatlerini ve kimliklerini hemen her alanda Batı karşıtlığı yaparak kurmuşlardır. Kemalizmin Batıcılığı ve İslam karşıtlığıyla İslamcıların İslam'a bakışları ve Batı karşıtlıkları birbirine zıt olgular olarak görülebilseler de aynı oryantalist okumanın sınırları içinde yer

alırlar bu yüzden. Elbette gerek Roy'un, gerekse Bilici'nin İslamcılık okumalarında gözden kaçırdıkları çok önemli bir nokta vardır. Bu nokta, her şeyden önce İslamcılığın Batılılaşmacılarla girilen bir polemik, o tartışma ortamının toplumsal ve tarihsel bir ürünü olduğudur. İslamcılığın kendi tarihsel gelişiminde bu oluşum sürecinin etkilerini üzerinde ne kadar taşıdığını yazımızın önceki bölümlerinde tartışmıştık (Güzel 2000a). Burada bu tartışmaya eklememiz gereken husus İslamcıların Batı karşıtlığının tam anlamıyla özsel bir karşıtlık olmadığı, aksine siyasal bir karşıtlık olduğudur (Güzel 2000b). Zaten hakikat tartışmasına götüren ara yol da bu siyasal sorundan çatallanmıştır. Müslümanların taşıdıkları hakikatten şüpheye kapılmaları da nereden ve nasıl bakılırsa bakılsın "siyasal sorun"un oluşum tarihine ait ve ondan kaynaklı bir meseledir. Ayrıca, yer yer İslamcılar oryantalist iğvaya kapılmışlarsa da bu durum hem İslamcı düşüncenin monolitik bir bütün teşkil etmeyişinden hem de siyasal dalgalanmaların arızı etkisinden kaynaklanan bazı sebeplerle açıklanabilir. Bu açıdan modern İslam düşüncesinin sergilediği canlılık, geniş katılımlı tartışma ve diyalog ortamı kimi sorunlarla birlikte epey ümit vericidir. Siyasal dalgalanmaların varlığı da normaldir. Haddi zatın-

da İslamcılığın varoluşu bile metin/merkezci ve yorum kabul etmeyen yaklaşımlardan kısmen de olsa uzaklaşıldığını gösteren önemli bir dinedir. İslamcılık temel kaynaklara yeniden dönüş gibi son derece metin-merkezci bir tutumu dillendiriyor görüldüğü yerlerde bile bu metinleri yorumlamada müslüman şahsiyete belli bir inisiyatifin tanınması gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu vesileyle İslamcılığın bütün görünüşlerini fundemanta-

lizm ve entegrizme suçlamanın hatalı olduğu ileri sürülebilir. Bu türden suçlamalar "tarih krizi"nin ve onun yanısıra kültürel kimlik krizinin süreklileşmesini sağlamaktan öteye varamazlar. Yine de kimlik krizinin ve "fetret"in hala sürüyor oluşu Batı sadmesinin şokunu tamamiyle atlatamamış olduğumuz gerçeğinden uzak ele alınmamalıdır. Bu krize önerilecek herhangi bir çözüm kendiliğinden tarihe ve tarihsel ritim değişikliklerine duyarlı olmak durumundadır. İlk iki kuşak İslamcılıklarının olanca çeşitliliğiyle birlikte "siyasallık"ı temel tartışma konusu haline getirmeleri, bilimsel-teknojik gelişmeler noktasında Batı üstünlüğünü kabul edip Batı eleştirilerini sadece kültürel-siyasal alanla sınırlandırmaları bu açıdan dikkat çekicidir. Müslümanların "tarih duygusu"nu harekete geçiren en önemli çizgilerden biri de bu gelişme ve Batı'dan tarihsel rövanşı alma istemidir (Güzel 1998). Pozitivist ilerlemeciliğin etkisi bu görüşlerin oluşumunda bazen belirleyici bir raddeye varmışsa da öte yandan müslümanların zaman ve mekân algılarını yenilemelerine de epey katkıda bulunmuştur. Söz gelimi Batılılaşmanın en önemli göstergelerinden biri ezani saat uygulamasının gündelik hayatta terki ve büyük kent ve kasabalarda "saat kuleleri"nin inşasıydı. Bu açıdan bir kim-

lik krizinden söz etmek ne kadar yerinde ve doğru olabilir? Bu kimlik krizi müslüman benliğin yeniden oluşumuna ne ölçüde etki etmekte, onun davranış ve düşünme formlarını etkilemektedir? Modernliği bir sorun olarak görmeyi gerektirecek önemde bir sorudur bu. Basitçe anti-modernizm yapılarak üstesinden gelinemeyecek bazı tarihsel ve toplumsal dönüşümlerin varlığı bile yaşadığımız tarih ve kimlik krizini daha serinkanlı düşünmemizi ihtar etmektedir. Bir tür sabit ve özsel, durağan ve katı bir kimlik mantığının dilini benimsemek, bu yüzden bu sorunlarla başatme uğraşında bize fazla yardımcı olmayacaktır. Ancak bu durum müslümanların kendilerine ait bir kimlik mantıklarının olmadığı anlamına gelmez. Müslümanlar kendi aidiyet ve kimlik mantıkları uyarınca yaşadıkları kimlik krizine bir çözüm üretebilirler, dahası üretmelidirler.

Bir Sorun Olarak Modernlik Ve Modernleşme

Türkiye'nin modernleşme süreci, modernleşme ile Batılılaşma arasında kurulan bir özdeşlik mantığının güdümünde gelişmiştir. Modernliği olası bir beşeri durum olmaktan öteye taşıyan bu mantık, ona ulaşılabilirliği Batılılaşma şartına bağlar. Bu, her kültür ve medeniyetin kendi içinde evrenselleşebilme potansiyelini baştan reddeden, hali hazırdaki evrensellik ve evrensel değerlerin belli ve tikel bir medeniyetin, yani Batı medeniyetinin kendi hegemonyasını dünyaya dayatmasından neş'et ettiğini görmeyen bir yaklaşımın mantığıdır. Bu mantık uyarınca, tarih, toplum, kültür, medeniyet, bilgi, bilim, din vb. kavramlar Batılı değerlerin tahakkümü altında yeniden tanımlanır, onlar aracılığıyla içeriklendirilir. Kendimize ait kültür

kodlarını, anlam haritalarını ve paradigmaları icat edip yeneden üretebileceğimiz alan böylece kuşatılmış, hatta işgal edilmiştir. Bu noktada İslamcılığa atfedilen Batı karşıtlığı ve siyasal özcülük, oryantalist iğvanın tasallutundan kendini azade kılabilirdiği ölçüde söz konusu alanın işgalden kurtarılması işlevini deruhte etmektedir. Öyleyse tarih bilincinin kök bulacağı vasat bu kavramların eleştirel bir temellükünü ihtiva etmelidir. Bu kısımda kendi anlam haritalarımız doğrultusunda bu kavramların uygun ve geçerli bir tanımını aramaya çalışmaktan çok -ki bu son derece yerinde ve elzem bir çaba

olarak ifa edilmeyi beklemektedir- modernleşme süreciyle birlikte Batı tahakkümünün sorgusuz sualsiz kabulünün doğurduğu kimlik krizine modernliği problematize ederek yaklaşmaya gayret edeceğiz. Tarih bilincinin oluşumu ile modernlik arasındaki dolaysız etkileşim böylelikle daha vazih bir biçimde sunulabilecek, kavramsal eleştirinin rotası bu sayede netleşecektir.

Modernlik, en basit anlamıyla, bugünün geçmiş ve geleceği de içerecek biçimde estetize edilerek ebedileştirilmesi girişimidir. Bugün daima geçmişten üstün ve geleceğin üstünlüklerine de imkan tanıyan -Bergsoncu bir ibareyle ifade etmek gerekirse- bir *duree*dir. Bu anlamda modernlik herşeyden önce zihinsel (cognitif) bir inşa olarak ortaya çıkar. Aydınlanma düşüncesinde proje edilmiş bir tasarım olarak modernlik zaman ve mekan algılarının, dolayısıyla "benlik" tasavvurlarının geleneksel dünyadan radikal bir kopuşu barındıran yeni bir insan ve dünya tasarımına dönüşmesi olarak tavsif edilebilir. Geleneksel kozmolojilerde insan dünyanın içinde, dünyanın bir *mimesisi* iken modernlikle birlikte yine dünyanın içinde fakat bu kez ona düşman ve karşı bir *özne* olarak ortaya çıkar. Aydınlanmanın bilen, eyleyen özne tasarımı

dünyayı, tarihi ve toplumu nesneleştiren, onların üzerinde bilgi aracılığıyla tahakküm kurmanın yollarını araştıran bir anlatıdır. Bu yeni benlik ve özne tasavvuru sabit, katı bir öz ve süreklilik zemininde modernlik hikayesinin baş kahramanı rolünü üstlenir. Tarih, toplum vb. yapılar onu hem belirler, hem de onun etkilerine açık olup onun eylemlerini gerçekleştirebileceği mekanı teşkil ederler. Bu özne, kendi değerlerini kendi aklı ile oluşturmuş, Kant(1984)'in deyişiyle "ergin", otorite karşıtı, fakat buna rağmen yine de büyüsel bir masal kahramanıdır. Sosyolojik olarak modernlik dünyanın demistifikasyonu, büyüden arındırılışı olarak görülebilir. Ancak, modernliğin dünyayı büyüden arındırma işlemi (disenchantment) başka bir büyüsellik ikamesiyle sonuçlanmıştır-kendi değerlerini kendi yaratan, rasyonel, bileşik ve kompakt bir özne tasavvuru bu büyüsellik menbaidir. Sekülerleşme anlatısı Tanrı'nın yerine insanın geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Öyleyse modernlik, son kertede insanın "istiğna" talebi olarak resmedilebilir. İslam, dünyanın büyüünün giderilmesi hususunda modernlikle hemfikirken onun insanın istignasını artıran vechelerine karşı dikkatli olmamız gerektiği hususunda epey direngen ve uyarıcıdır. İslam, insanların erginliğinin her türlü mistifikasyona karşı bağımsızlık kesbetmelerine dayalı olduğunu onlara hatırlatmaya, insan ile Allah arasındaki her türlü kurumsal ve kişisel aracıyı ortadan kaldırmaya vurgu yapan tevhid inancıyla insanın tanrılaşma isteminin bir ürünü olan modernliğin olumsuzluklarını yeni bir gözle okumamıza yardımcı olmaktadır.

Bu meyanda tarih bilinci kavramı, beşeri varoluşumuzun sınırlarına, diğer bir deyişle faniliğimize ilişkin bir deneyim kesbetmemize yarayabilir. Bu anlamda dünyada oluş; bir dilde, bir toplumda, bir tarihte, bütün bunlarla sınırlı bir varoluş sürdürmek demektir. Bu sınırlar, bizim kendimizi içinde bulduğumuz sınırlar olmakla beraber biz kimi seçmelerimizle, tercih ve irademizle bu sınırları zorlayabilir, hatta değiştirebiliriz. Sözgelimi, iman ve inanmak, inandığını yaşamaya çalışmak bu türden bir tercih ve irade sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Hz. İbrahim'in "tek başına bir ümmet

oluşu" gerçeği ve İbrahimi Duruş olarak görülmesi gereken tutum insanın kendi sınırlılığı içinde mutlak hakikate boyun eğişi ve bu hakikatin gerektirdiklerini her türlü geleneksel/modern ya da kültürel/siyasal kınamaya karşı yerine getirmesi olarak düşünülebilir (Canoğlu 2000). Bu tavrın, siyasal, toplumsal, tarihsel, kültürel, ekonomik sonuçları kişinin aleyhine gelişmiş olsa bile inanıp iman etmenin hakikati bu türden bedelleri ödemeyi gerektirir. Çağdaş müslüman öznelliğinin gerek geleneksel, gerekse modern kısıtlanmalardan muzdarip yanı bu noktada ortaya çıkmaktadır. İbrahimi Duruş'ta en dikkat çeken husus insanoğlunun kendi ötesinde bir hakikatin varlığına ve onun geçerliliğine boyun eğiştir. Bu hakikat, her türlü kısıtlanmaya karşı bir özgürleşim (emancipation) imkanını insana bahşeden, akli ve akli olmayışıyla nesnel bir hakikattir. Ancak, yine de aklilik bu hakikatin vecheleri arasında sadece bir vechedir. Çünkü hakikat aynı zamanda *bir yönelme, bir duruş ve bir tavır* talep eder bağlularından.

Kısaca belirtmek gerekirse hakikat-bilgisi, hakikat-eyleminden ayırt edilemez. Zaten hakikat-bilgisinin özgürleşimci boyutu hakikat-eylemiyle kendini açığa vurur. Bu anlamda hakikatin aklılığı, hakikatin tarihine içkindir. Modern dünyada müslümanların temel sorunları, bu meyanda sahip oldukları hakikat-bilgisini hakikat-eylemiyle imtizaç ettirememek, kendi amel, eylem ve davranışlarını hakikatin tarihine eklememem olarak görülebilir. Bu sebepten dolayı modern dünyanın tahmil ettiği hakikat anlayışı ve özne tasavvurları belli eylem kiplerinde

H. İbrahim'in "tek başına bir ümmet oluşu" gerçeği ve İbrahimi Duruş olarak görülmesi gereken tutum insanın kendi sınırlılığı içinde mutlak hakikate boyun eğişi ve bu hakikatin gerektirdiklerini her türlü geleneksel/modern ya da kültürel/siyasal kınamaya karşı yerine getirmesi olarak düşünülebilir.

müslümanları da etki alanına almaktadır. Siyasal-lik ile kültürel arasında öngörülen ayrışma ve farklılaşma böylesi bir etkinin ürünüdür. Türkiye’de modernleşme sürecinin Batılılaşma olarak yaşanması bu ayrışma ve farklılaşmayı derinleştirmiş, hatta bu iki alanı birbiriyle uyumsuz bir hale sokmuştur. İktisadi/teknolojik modernleşme ile siyasal/kültürel modernleşme arasındaki faz farkının da buna eklenmesi tarih krizinin süreklileşmesi sonucunu üretmiştir. İktisadi/teknolojik eylem kipselliğinin gündelik hayatın tamamına teşmili siyasal/kültürel sorunun da teknik bir soruna indirgenişiyse sonuçlanmıştır. Nihai olarak, iktisadi/teknolojik modernleşmenin kültürel/siyasal düzeyde bir karşılık bulamaması, Batılılaşma olarak tasvir edebileceğimiz sürecin güdük, eksik, muhtaralı yapısını belirginleştirmiştir. Batı-dışı modernleşme proje ve arayışlarının şüphe celbeden yanları da -en azından teorik olarak- bu karamsar tabloyu tamamlayıcı unsurlar olarak görülebilir. Böylece bir umut olarak bel bağlanan modernleşme bir sorun olarak varlığını duyurmaktadır. Ancak modernleşmenin salt yansız bir beşeri/tarihsel süreç olarak ele alınması, bunun sonucunda müslümanların modernleşmeye karşı çekincelerini dile getirmekten giderek imtina etmeleri; modernliği ve modernleşmeyi problematize etme çabalarının tavsaması olarak görülebilecek bu durum kendiliğinden İslamcılığın *raison d’etresini* de tehdit etmektedir. İslamcılık, hali hazırda onun yerine geçirilebilecek daha iyi bir seçenek bulunmaması-

na karşın modernleşmeyi eleştirmekten vazgeçmemelidir. Elbette eleştiri tarz ve usulümüz modernleşmenin getirdiği bazı olumlu sonuçları gözardı etmemize yol açmayacak bir üslup ve çerçeveye sahip olmalıdır.

Küreselleşme, Avrupamerkezcilik ve Siyasal İslam

Şu anda dünya üzerinde Batı’nın ve Batılı değerlerin evrenselliğine meydan okuyan tek medeniyet ve tek bir değerler sistemi vardır: İslam. Bu meydan okumanın geçerliliği kabul edilsin ya da edilmesin olgusal varlığı tartışma götürmez bir biçimde ortadadır. Müslümanların kendi aidiyet ve kimlik mantıkları onların Avrupamerkezciliğe ve kültürel-ekonomik-siyasal küreselleşmeye karşı önemli bir direnç merkezi oluşturmalarına imkan tanımaktadır. Bu süreci de küreselleşmenin bir yan ürünü olarak görüp yerleşme adıyla mahkum etmek mümkünse de kanaatimizce epey yanıltıcıdır. Öncelikle İslam ve müslümanlar kendi aidiyet ve kimlik mantıklarını insanın elinde olmayan, doğuştan getirdiği coğrafya, etnisite, dil, toplum ve tarih gibi arızı unsurlara dayandırmaktan çok evrensel olduğunu iddia edip böyle kabul ettikleri bir hakikat sistemine nisbet etmektedirler. Bu anlamda müslüman olmayan diğerlerini de aralarındaki “ortak bir kelime”ye davetlerini sürdürmektedirler. Küreselleşmenin gündelik hayat üzerindeki olumsuz etkilerini (kişinin dinsel duyarlılığını aşındıran seküler süreçlerin sosyolojik bir taban buluşu, İslamcı asabiyyenin küresel süreçler ve söylemler aracılığıyla çözümlüğü vb.) karşılamaya dönük böylesi bir esnek kimlik tasavvurunu sağlayan şey, İslam’ın sunduğu bu hakikat sistemi ve esnek kimlik mantığıdır. Avrupamerkezciliğin ortak insani değerler, özgürlük, eşitlik, barış, gelişmişlik vb. idealleri kimi ırk, renk, coğrafya, toplum ve toplulukları dışlayarak oluşturulmuş bir kurguydu. Bu kurgu, bu ideallerin ötesinde Batılı beşeri ihtirasların doyurulması amacına hizmet ediyordu. Başka kültür, sınıf, cins

ve toplumları aşağılama, rencide etme, köleleştirme, sömürgeleştirme vb. süreçlerin bu merhametsiz Avrupamerkezciliğin bir ürünü olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

Öte yandan küreselleşme sürecinin karşılıklı ekonomik ve siyasal bağımlılıklar oluşturmanın yanısıra kültürel ve toplumsal melezlenmelere de imkan tanıdığı bilinmektedir. Bu süreç, oryantalizmin kültürlere atfettiği katılığı ve değişmezliği gideren olumlu bir işleve sahip olmakla birlikte yeni kimlik tasavvurlarının oluşumuna yol açmakta, bu türden her yeni tasavvur yaşadığımız krizi daha da şiddetli yaşamamıza sebebiyet vermektedir. İslamcılığın Batı'ya karşı üstlendiği tarih ve kültür yüklemine zenginliği ve fakat buna rağmen, çoğu kez, ayak bağı olmaya namzet boyutları her seferinde onun tarihi ve toplumu yeniden keşfetme, sürekliliğe dayalı bir tarih bilinci yerine tekrara dayalı bir tarih duygusuna yaslanma iştihasını gereksiz biçimde kabartmaktadır. Bu, İslamcılığın nostaljik vechesidir eninde sonunda. Bugünün kötülüğünde geçmiş güzel günlerle teselli bulmadır. Nostalji, bu negatif biçimiyle, müslüman şahsiyetleri atalete sürüklemekte, onların tarihle yüzleşmelerini engellemektedir. Küreselleşme, sosyolojik düzeyde tarihten ve toplumdan kopmayı, zihinsel düzeyde yersiz-yurtsuzlaşmayı artırıcı bir işlev ifa ederken nostaljinin negatif etkilerini daha da ağırlaştırmaktadır. Küreselleşme Avrupamerkezcî formlarıyla yaşandıkça bu etkilerin daha da artacağı umulabilir. Ancak, İslamcılığın diğer boyutu, onu ileri iten kurucu ve ütopyacı vechesi melezleşen siyasal/kültürel ortamda küresel dinamiklerle birlikte Avrupamerkezciliğe karşı önemli bir direnç noktasını teşkil etmektedir (Göksu 2000). İslamcılığın doğuşu bu yüzden post-kolonyal dönemde Avrupamerkezciliğin çöküşünü sağlayan en önemli unsur olarak resmedilebilir. S. Sayyid'in *Fundamentalizm Korkusu* adlı kitabında postyapısalcı bir çözümleme biçimiyle göstermeye çalıştığı gibi İslamcılık, "Batı en iyisidir" yargısını tahrip ederek müslüman topluluklar için daha iyi ve ileri bir düzenlemenin varolabileceği bir vasatı, bir dünya düzenini işaretlemeyi sürdürmektedir (Sayyid 2000). İslamcılığın kimlik krizinin bir türevi olarak gör-

mekten çok, bu yeni tarihsel uğrakta yaşadığımız krize bir çözüm bulma amacıyla doğmuş bir akım olarak değerlendirmek bu yüzden daha doğru ve yerinde olacaktır. Küreselci söylemlerin bütün düşünme ve hareket alanlarımızı kuşattığı bu dönemde İslamcılık onu ve onu doğuran süreçleri daha iyi kavramamıza ve eleştirmemize yarayan yeni bir çerçeve, gramer ve söz dağarını bize sunabilir. Kendini İslamcı olarak adlandıranların bu yeni çerçeve, gramer ve söz dağarını oluşturmaları gereklidir.

Öyleyse İslamcılığın nostaljik vechesinin olumlu niteliklerini gözardı etmeden onun ütopyacı, daha iyi ve daha adil bir dünya tasarlamamıza imkan tanıyan boyutunu Batılı ve Avrupamerkezcî değerleri kapsamlı bir eleştiriden geçirecek geliştirmek; sahip olduğumuz hakikat-bilgisi ile hakikat-eylemi arasında yeni bir insicam oluşturmak; hem yeni tarihsel, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal vb. koşulları derinliğine tahlil etmek hem de onlara muhtemel ve geçerli cevapları üretmek elzem bir çaba olarak görünmektedir. İslamcılık, bu çabaları yerine getirmekte oldukça avantajlı bir konumdadır; çünkü ne tam anlamıyla gelenekselliğe ne de (post)modernliğe bütünüyle anğaje olmuştur. İslamcılığın bu muhayyerliği onun hem avantajı hem de eğer bu avantajı kullanamazsa tersine dönen ve ona ağırlık veren bir lüksü olarak değerlendirilmelidir. ■

REFERANSLAR

- AKTAY, Yasin, 2000, "Siyasal İslam Hikayesinin Sonu", *Umran*, No: 70.
 BİLİCİ, Mücahid, 1997, "Herşey Olarak İslam ve İçselleştirilmiş Ötekilik", *Birikim*, No: 95.
 BİLİCİ, Mücahid, 1999, "Soru: İslamcılık Bitti miş Cevap: :)", *Birikim*, No: 131.
 CANOĞLU, Yıldırım, 2000, "Tek Başına Bir Ümmet Olmak ya da İbrahimi Duruş", *Umran*, No: 69 ve 70.
 GÖKSU, Muzaffer Emin, 2000, "İslamcılık Siyasallığın Açmazları Üstünde Yükseliyor", *Umran*, No: 69 ve 70.
 GÜZEL, Murat, 1998, "Sanal Siyaset", *Tezkire*, No: 13.
 GÜZEL, Murat, 2000a, "Kültürel Kimlik Krizi, Tarih Bilinci ve Siyasal İslam", *Umran*, No: 70.
 GÜZEL, Murat, 2000b, "Türkiye'de İslamcılık ve Sağcılık", *Tezkire*, No: 17 (yayınlanacak).
 KANT, Immanuel, 1984, "Aydınlanma Nedir Sorusuna Bir Yanıt", *Seçme Yazılar* (Çev. N. Bozkurt) içinde, İstanbul: Remzi.
 ROY, Olivier, 1994, *Siyasal İslamın İflası* (çev. C. Akalın), İstanbul: Metis.
 SAJD, Edward, 1978, *Orientalism*, London: Routledge and Kegan Paul.
 SAYIN, Zeynep, 1997, "Filoloji ve İslam: Yeni Bir Kültürel Okumaya Doğru", *Birikim*, No: 95.
 SAYYID, S., 2000, *Fundamentalizm Korkusu: Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu* (çev. E. Ceylan, N. Yılmaz), Ankara: Vadi.

Mümin Kimdir?

İsmail Kazdal

Mümin, bu kâinatı hiç yoktan var eden, bütün yarattığı mevcudattan aşkın, müteal bir sonsuz gücün (Allah'ın) varlığına, gözüyle görmüş eliyle tutmuş bir gerçekmiş gibi kesin olarak inanan kişidir.

Mümin, bütün evrenin yaratıcısının bir tek Allah olduğuna inandığı için, kendisi dahil, bütün varlığın sahibi ve maliki olduğuna, bu sahip ve maliklikte O'nun ortağı bulunmadığına şüphe duymayarak inanan kişidir.

Mümin, yaratılmış varlıklar (Kevni varlık) içinde, yalnız kendisine İlâhî ruhun üflendiğini, bu ruhla sorumluluklar yüklendiğini ve bu olayla birlikte bütün yaratıkların kıyas kabul edilmeyecek kadar çok üzerinde bir yetki makamına oturtulduğunu bilen kişidir.

Mümin, kendisine üflenen ilâhî ruhun akletme melekelerinin tamamı olduğunun farkına varan ve kendisini diğer bütün yaratıklardan farklı kılan akletme melekeleriyle kurduğu sebep-sonuç ilişkisiyle idrak ve iradesini geliştirmeyi hedef edinen kişidir.

Mümin, bu kadar yüce bir yaratık makamına yükselişinin idrakine ve sorumluluğuna varılabilmesinin tek yolunun akletmekten geçtiğine her şeyden çok inanan kişidir.

Mümin, sıradan bir yaratık olarak sorumsuz bir cennet hayatı yaşamaktayken üflenen ruhla sorumluluk şartlarına indirilmeyi bir ilâhî sınav şartı olarak görüp bu sınavı geçmek zorunda olduğunu anlayan kişidir.

Mümin, kendisini sorumsuzluk şartlarından ruhundan üfleyerek sorumluluk şartlarına ileten Allah'ın bu lütfunu en büyük şeref kabul edip, bu şerefli (Ahsen-i Takvim'lik) halin sorumluluk gereklerini hiç yorulmadan ve kesintisiz biçimde sürdürüp giden iradeli ve azimli kişidir.

Mümin, bütün bir kâinatın ve içindekilerle beraber kendisinin de Rabbî olan sonsuz kudretin, yaratıklarına daha yaratılma evrelerinde tabiat ve karakter verdiğini, fitrat levhaları yazdığını, bu tabiat ve karaktere göre görevler, fonksiyonlar yüklediğini bilen ve kendisinin ancak bu tabiat ve karakterleri akletme melekelerini kullanarak keşfedebiliş kullanabileceğinin idrakine ulaşabilen kişidir.

Mümin, aklın, kendisine verilen en büyük, neredeyse sonsuz maddi ve manevî varlık alanlarının bilgilerini içine alacak kadar büyük bir idrak aracı olduğunu kavrayan, bu kavrayışı akıl ilâhî nimetine bağlayan, bağlayabilen ve ama, yine de akletme melekelerinin ortaya çıkardığı bütün marifetleri,

gerçek hükümleri kendisinden bilmeyen, şahsına mal etmeyen, tam tersine bu kabiliyetleri kendisine veren yüce yaratıcıya mal ederek sonsuz kudrete kulluğu, yani itaati ya da abidliği kabul etmiş olan kişidir.

Mümin, ancak sonsuz kudret olan Allah'ın zatına mahsus bilgi alanı dışındaki bütün objeleri ve subjeleri algılayıp kavrayan nihaysiz güç olan aklın, ancak Allah'ı, yani kendini var eden gücü bulmakla mükellef olduğunu, Allah'ı bulamayan ve selim olmayı başaramayan aklın şeytana hizmet vereceğini idrak eden iradeye ulaşmış kişidir.

Mümin, aklının tek başına kendisi için ulaşabilecek bilgilere ulaşmada zorlanacağını, onun için o bilgilere ulaştıracak sünnetullah (Allah yasalarının tamamı) olarak da isimlendirilebilecek vasıtalarla birlikte, nebilerin kendi sidret-i-müntehalının katından ve yüce kudretin levhi mahfuzlarından getirdiği mutlak doğru mahiyetli haberlere, yani ilâhî kaynaklı kitaplara baş vurması gerektiğini idrak eden kişidir.

Mümin, aklının ihata edebileceği neredeyse sonsuz bilgilere giden yolda tembih edici ve aklını yönlendirici vasıtalara ihtiyacı olduğuna karar veren biri olarak, en emin bilgi kılavuzu olmaya layık büyük uyarıcıların levh-i-mahfuzdan alıp getirdiği haberleri gerçekten aklının önünü açıcı aydınlık menşei olarak gören ve kabul eden kişidir.

Mümin, bütün kâinatı ve içindekileri kendisi ile birlikte yaratan sonsuz kudretin, yarattıklarının yaptıklarını ettiklerini takip ettiğini, başıboş bırakmadığını, bir biçimde kontrol edip yönettiğini, çepçevirdiğini hiçbir zaman unutmayan kişidir.

Mümin, bu değişmez kontrol geçeceğine rağmen sorumlu tutulduğu hayat alanı içinde sonsuz bir hürriyet içinde olduğunu, onun için de, yüce kudret tarafından bu alanda yaptıkları işlerden dolayı hesaba çekileceğini bilen kişidir.

Mümin, kendisine lütfedilerek verilen idrak ve kavrayış alanındaki bütün fenomenleri çözmeyi ve ancak çözdüğü miktar kadar karşılık ya da ecir alabileceğini, serbest olduğu alanda kendi kaderine hükmetmenin hiç kaçamayacağı ve sorumlu tutulduğu neredeyse sonsuz hayat alanındaki kavrayış ve davranışından dolayı hesaba çekileceği bilincinin, kendi kaderi olduğunu bilen, kendinden başkasını asla itham etmeye kalkışmayan kişidir.

Mümin, işte bu açıdan kendi sınırlı kaderiyle başa çıkma kaderini sonsuz kudret olan yaratıcının lütfederek verdiği ya da üflediği kendi iradesiyle hazırladığını bilen, ona göre tertibat alıp kendi kaderini müspete çevirmenin de sadece insana ait bir kader olduğunu idrak etmiş olan kişidir.

Mümin, kendi kaderine sahip çıkıp onu müspete doğru yönlendirmek için gerekli olan vasıtanın sadece ve sadece bilgi olduğunu, bilgilenmenin yolunun da kulak ve gözden geçtiğini, bu iki yolla elde ettiği bilgileri akletme melekelerinin analizinden geçirip karar ve bilinç haline getirmenin insan olma görevi olduğunu bilen, bu yolda her gayreti gösteren kişidir.

Mümin, yakın ve uzak çevresinde bulunan bütün varlıkları tanıyıp ya da en azından tanımaya çalışıp zapt eden, onu insanların yararına sunan, yaratıcının razı olduğu amaçta kullanan yeryüzü halifesidir.

Mümin, ne yaptığını bilmenin yanında, yaptığını ne için ya da hangi maksatla yaptığını, yaptığı hiçbir şeyden dolayı başka canlıların zarar görmemesi gerektiğini bilen ve iman eden kişidir.

Mümin, yalnız kendisinin değil, başkalarının ve hatta bütün canlıların da hakkını aynı kendi hakkını koruduğu gibi korumak görevinde oldu-

ğunun bilincine ulaşmış diğergâm kişidir.

Mümin, Allah'a kul olmanın yanında ve başkalarına zarar vermek dışında hiçbir kayıtlı kayıtlı olmadığını, ilâhları reddetmenin bu anlama geldiğini, onun için hiçbir kurum ve kişiden baskı kabul etmediği gibi, kendisinin de kimseye her hangi bir mesele ve hatta din

empozesi için bile baskı kuramayacağını bilen, yapmak istediği doğruya davet işini, bizzat göstereceği güzel ahlâk ve dürüst muamele tezahürleriyle yapmaya çalışan üstün nitelikli kişidir.

Mümin, düşünme ve kararlara varma meleke-lerinin her şeyi sorabildiğini görüp dururken, "şu şu soruları soramaz, bu bu alanlara dair araştırma soruşturma yapamazsın" diyerek, kendisinin ve insanların önüne bir takım tabuları koymayan, küfrü seçmenin de tıpkı hakkı ve doğruyu seçmek kadar kutsal bir insan hakkı olduğunu bilen vasat, yani, orta yolda olan bir kişidir.

Mümin, tarihe kendi tarihi ya da onun bunun tarihi diye bakmayan, beşerin anonim tarihi olarak bütünlük içinde gören, o tarih içinden kişileri değil değişmez hale gelmiş olan ilkeleri süzüp çıkaran, ama o tarih içinde yer almış kişilerin kendi zamanlarını adaletle geçiren, yaşadığı çevreyi mutlu kılmaya uğraşanları saygı makamlarına oturtan kişidir.

Mümin, her zamanın, mekânın ve toplulukların kendi zaman ve mekânlarının zorlayıcı şartla-

rıyla çevrilmiş olduğunu, onun için kendilerini çevreleyen şartlara göre düşünce kişiliği kazanıp problemlerini çözmeye çalıştıklarını, işte bu sebeple, her neslin, kendi zamanını da kendisini çevreleyen şartların adesesinden seyredip çözümler yapmaya mecbur olduğunu, kendinden önceki hiçbir şartı kendi zamanına taşıyıp örnek almasının mümkün olmadığını, ama kendi şartları içinde bütün zamanlar boyu iyi çözümler üretip onları hayata geçirip çevrelerini mutlu eden örnek kahramanların davranışlarını örnek alabileceklerini, bu örnek alışın kendilerine büyük mezziyetler katıp güçlendireceğini bilen ve kendi zaman ve mekânına sahip çıkmaya talip olan kişidir.

Mümin, zaman, mekân ve topluluk bağlamında lokal olarak doğmuş her alandaki hükümlerin kendi şartlarıyla bağlantılı olarak doğru olabileceğini, ama doğru olsalar bile başka zamanlara, başka mekânlara ve o zamanların ve mekânların şartlarında yaşayan ve bu şartlarla kimlik bulan topluluklara aynen adapte edilmesinin mümkün olmayacağını, eğer kendi şartlarında yalnız kendine göre doğru ve güzel olan her alandaki çözümlerin içine ille de başka toplulukları da alacağım derse, bu amacının dayatmadan ve zorlamadan başka bir yolla tahakkuk edemeyeceğini, dayatma hakkının da hiçbir kimseye ve de kuruma verilmediğini bilen, kendisine dayatma yapılmasını istemediği gibi başkalarına da dayatma yapmaya kalkışmayan akıllı kişidir.

Mümin, ilim ve doğru bilgi kimdeyse, hangi toplumdaysa din, dil, ırk gibi ayrımları yapmadan, hiç kompleksiz alabilen ve hayatına uygulamaya çalışan kişidir.

Mümin, her zaman verici, sunucu durumunda olmaya çalışan, alıcı durumunda olmaktan uzak durmaya gayret eden kişidir.

Mümin, hep verici durumunda olabilmek için verecek şeylerinin olması gerektiğini, verecek şeylerinin olması için de Allah'ın kendisine lütfederek verdiği akletme melekelelerini kullanarak doğa güçlerini emrine alabilmesinin farz olduğuna inanan kişidir.

Mümin, bütün doğru yol uyarıcılarının getir-

Mümin, ne yaptığını bilmenin yanında, yaptığını ne için ya da hangi maksatla yaptığını, yaptığı hiçbir şeyden dolayı başka canlıların zarar görmemesi gerektiğini bilen ve iman eden kişidir.

diği dinler birliğinin temelinde, zayıfları güçlülere karşı korumanın, onları güçlülerin kulluğundan kurtarmanın yattığını bilen, onun için de kuvvetin değil, hakkın hakim olması için var gücüyle uğraşan eylem adamıdır.

Mümin, insan hakkıyla diğer canlıların hakkının aynı olmadığını, insanın hakkının birinci planda aklın korunması hakkı olduğunu, aklı korumanın anlamının da aklederek bulunan bütün hüküm ve kararları açıklamak ve o hükümlere başkalarını da davet etmek anlamı taşıdığını idrak eden, onun için de fikir ve vicdan hürriyeti ideali için her şeyini vermeye hazır olan kişidir.

Mümin, monarşinin de oligarşinin de bir üst yapı sosyetesini bildiğini, devlet kavramıyla bu üst yapının özdeşleştiğini, üst yapının menfaatlerine ve hakimiyetine yapılan itirazları, kutsal noktaya getirilen devlete karşı bir hareketmiş gibi gösterip, muhaliflerini yok etmeye çalışan bir erk anlayışının hakka dayalı adil bir hayat anlayışında yeri olmadığını bilen, erk anlamındaki devlet tabusunun etkisinde kalmayan, tam tersine böyle bir tabunun insan aklının önündeki en büyük engel olduğunu, düşünmeyi engellediğini bilen ve böyle bir sakil anlayışla var gücüyle mücadele etmeyi görev edinen kişidir.

Mümin, hiçbir zaman yalan söylemeyen, neler yapabileceğini kudretinde olduğunu çok iyi keşfedip, yapabileceklerini vaad eden, düşünüp de yapamayacaklarını tefrik edip bunların tahakkukunu zamana bırakan, böylece de tutarlı bir kişi olduğunu dünya aleme gösteren dengeli kişidir.

Mümin, yapabileceklerini çok iyi ve çok isabetli tespit edip onları tatbikata sokmaya karar verdiği zaman, asla bu kararından dönmeyen, canı ve mal dahil kendi hedefleri doğrultusunda feda etmeyi göze alabilen kişidir.

Mümin, gördüğü ve hatta duyduğu bütün adaletsizliklerin ve haksızlıkların üzerine giden, ıca-bında bu uğurda her şeyini vermeye hazır olan kişidir.

Mümin, haksızlığı yapan kim olursa olsun, ona karşı koymayı kutsal görevi bilen, bütün haksızlıklarda gereken tavır alan, bir iman büyüğünün de

dediği gibi, güçlünün elinden güçsüzün hakkını alıncaya kadar güçlüyü en güçsüz, güçsüzün hakkını güçlüden alıncaya kadar güçsüzü en güçlü gö-

ren ve bu inanca bağlı fikirler üreten, hareketler yapan kişidir.

Mümin, emek sarf edilmeden hiçbir amaca ulaşamayacağına bilen, bunun için de en çok emek ve en az lâf sarf eden kişidir.

Mümin, bir ahlâki ilkeyi hiçbir şey karşılığında terk etmeyen, ilkeyi kendi şahsında yaşattığı zaman ancak o şeyin ilke değerinde olabileceğini idrak etmiş olan kişidir.

Mümin, bir karara varmadan önce, o kararla ilgili bütün hayat fakülteleri üzerinde derin araştırmalar yapan, o kararı tatbik alanına sokmada kolaylık arayan, ancak böyle bir davranışın gerçek karara varacağı bilincine sahip olan kişidir.

Mümin, kendi makulatına ya da mantığına alamadığı hiçbir fikri, düşüncüyü, haberi, kavramı ya da bilgiyi hemence kabul etmeyen, ama bir anda "böyle bir şey yoktur" deyip geçmeyen, anlamak ve makulatına sokabilmesi için doğması gereken şartları ya meydana getirmeye çalışan ya da bekleyen kişidir.

Mümin, kendisine bir haber getirildiği zaman, özellikle de bu haber kişilerle ilgili ise, hemen kabul edivermeyen, haberin doğru olup olmadığını araştıran, şayet haber araştırmayla teyit edilmişse, artık hissî sebeplerle kabul etmemek inadına girmeyen kişidir.

Mümin, kendisini alçaltacak bütün küçültücü heva ve heveslerinin zaaflarını aşabilen, her zaafını doğal yaratılış yasası kabul edip dengeleyen, meşru çizgilere çeken, ama kendisine pranga olmasına da izin vermeyen kişidir.

Mümin, eşinin, kendisini tamamlayan ve kendisiyle birlikte hayatın sürdürülmesine yardımcı olan ve aynı zamanda nesillerin terbiyecisi olduğunu bilen, bu ve başka sebeplerden dolayı en büyük yardımcısı olduğunun idrakine ulaşan, onunla hiçbir zaman ve zeminde yarışmaya ya da rekabete girmeyen, buna imkân vermeyen akıllı kişidir.

Mümin, kadının da tıpkı kendisi gibi ilâhî hitaba muhatap olduğunu, ölümden sonraki dirilişte ilâhî huzurda hesaba çekileceğini, çünkü kendisiyle aynı sorumlulukları taşıdığını, belki yaratılıştaki aynı fonksiyonları yerine getirecek vasıflarda erkekle eşit olmamasına rağmen, ilâhî hukuk önünde eşit sayıldığını, onun için de kadının da erkek gibi akıl veya duygusal zekâ sahibi bir yaratık olduğunu kabul eden kişidir.

Mümin (elbette mümine de) şayet baba ve anne ise, çocuklarına hiçbir zaman yalan söylemeyen, çocuklarının her arzularını yerine getirmeye çalışmayan, her istediklerini almayan veya vermeyen, böylece neyi alıp neyi alamayacağını bizzat ve fiilen gösteren, onları hayata hazırlamak için elinden gelen her şeyi yapan, ama, hayata hazırladıktan sonra da kendisini başka sorumluluklarla sorumlu saymayan, çocuklarına kendi ayakları üzerinde durdurabilecek bilgi ve ihtiyaçlarını temin edecek meslek silahını verdiğine eminse, onları uzaktan görüp gözeten, böylece de kendisine zaman bırakıp kimliğini geliştiren ve geliştirilmiş kişiliğin gerçekleştirdiği eserleri ile mezara gitmeye hazırlanan kişidir.

Mümin, malın, eşin ve çocukların kendisini dünyaya çekmesine izin vermeyen, böylece denge-

sini bozmayan, bu üç zaaf karşısında kendisinden beklenen sınavı başarı ile geçen kişidir.

Mümin, dünyadan ne kadar çok isterse, o kadar çok onun kölesi olacağını, bu bakımdan dünyadan yaşama ihtiyacı kadarını alıp, eğer geride kalan varsa, (ki mümin veren el olmaya mecbur olduğundan varlık sahibi olmalıdır. Zekât farz ise, onu verecek miktara sahip olmaya çalışmak da elbette ki farzdır.) gerisini ekonomik dengesizlikleri ve dolayısı ile haset ve kıskançlıkları gidermek için gerekli alanlara aktaran cömert kişidir.

Mümin, kâinatın varlığının var ettiği kâinat zamanı içinde yer alan kendi varlığı ile birlikte var olmuş kendine ait zamanı, yaratanın istediği biçimde değerlendirmedeği taktirde, hem bu dünya zamanında, hem de ölümden sonraki dirilmeden başlayan ebedî zamanında büyük zararlar göreceğini bilen ve kendi zamanını büyük bir maharetle değerlendiren, başkalarının ya da ötekilerin, kendi zamanını kendisiyle birlikte yutmasına engel olan kişidir.

Mümin, insanı insan, halkı halk olarak görüp, bu iki grupta da adaletle hizmet eden, halkın yaptıklarını ettiklerini kendisine rehber edinmeyen, yaptıkları yanlışlardan dolayı da halkı haddinden fazla sorumlu tutmayan, ona karşı affedici olan, hayatını dürüstlük içinde geçiren, kötülüğe karşı koyan, daima hakkın ve hakikatin yanında saf tutan, batılı desteklemeyen, söylediklerinin ya da yaptıklarının nereye yarar, nereye zarar ulaştıracağını inceden inceye hesap edip öylece söyleyen ve yapan iradeli kişidir.

Mümin, dost ve yoldaş seçerken, hislerini değil, başta cömertlik, sadakat, doğru sözlülük, dünya malına karşı takınılan tavır gibi gerçek değerlendirme kriterlerine göre seçmeyi başarabilen kişidir.

Ve nihayet mümin, iyi ve dürüst bir hayat yaşamak için kendi dışından bir takım yardımlar beklemeyen, kolluk güçlerine ve adalet kurumlarına ihtiyaç hissetmeden her doğru hareketi doğal tabiat haline getirmiş olarak yapabilme gücüne ulaşan ve oto kontrol sahibi olabilen kişidir. ■

Gelişme Çizgimizin İhyası veya Sorunların Çözümünde Kimliğin İnşası Olarak İslamcılık

Abbas Primoğlu

“Bir toplumun gücü düzenin gücüyle, sürekliliği ile değil yeni durum ve koşullarda yeni sorunlar karşısında yeni çözümler üretebilme gücü ve yaratıcılığıyla ortaya çıkmaktadır.”

Baykan Sezer.

Hariçteki Gelişmeler

Anthony Giddens iki yüzyıllık bir zaman dilimi içerisinde çok kapsamlı toplumsal değişikliklere neden olan, etkisi bugün global boyutlara ulaşmış bulunan Batı Avrupa kaynaklı değişimlerin sebebinin yaşanan iki büyük devrimde aranması gerektiğini söyler. Bunlardan birincisi 1789 Fransız devrimidir. Bu devrimi, öncesi başkaldırı hareketlerinden farklı kılan mümeyyiz vasfı, tarihte ilk kez “özgürlük” ve “eşitlik” gibi evrensel ve dünyevi idealerin rehberliğinde yürütülen bir halk hareketinin bir toplum düzenini tasfiye etmesidir. İkinci büyük devrim ise buhar gibi güç kaynaklarını kontrol etmek suretiyle seri üretime olanak sağlayan sanayi devrimidir. Sanayileşme kırsalda yaşayan iş gücünü kitlesel halde, kentlere doğru göç etmesine sebebiyet vererek şehirlerin büyümesine de yol açmıştır. Giddens'e göre geleneksel içtimai formları bir daha geri dönmeyecek şekilde ortadan kaldıran dönüşümde zikre değer üçüncü bir fenomen vardır ki, o da dünya nüfusunun geçmişe göre çok büyük bir oranda artmaya başlamış olmasıdır.¹

Peki bu iki büyük devrim beraberinde bir takım sorunlar getirmemiş midir? şayet getirmişse, anayurdu itibariyle “Avrupalı” olan bu değişimlerin etkisinin Batı Avrupa ile sınırlı kalmayıp, bütün dünyayı etkilediği hatta dönüştürdüğü gözetilecek olursa, bu sorunlar batılı toplumların yanında diğer toplumlara da sirayet etmeyecek midir? Evveleminde Batı, kendi bünyesinde bu sorunların ne şekilde üstesinden gelecektir. Bununla ötesinde evrensel hale gelen bu sorunların çözüm yolları ile, batının dünya egemenliğinin kurulması ve korunması arasında, biri diğerini besleyen ve destekleyen bir korelasyon kurulması mümkün değil midir? İşte tam bu soruların kesiştiği nokta ile bilim olarak sosyolojinin varlık ve doğuş nedeni arasında, Baykan Sezer tarafından işlevsel bir ilişki kurulmaktadır. “Sosyoloji niçin ancak 19. yüzyılda ve Batı Avrupa ülkelerinde gün ışığına çıkabilmiştir?” sorusunu sorarak dikkatlerimizi 19. yüzyıla ve 19 yüzyıl Batı Avrupa ülkelerinin özelliklerine çekmek istemektedir. Sezer'e göre 19. yüzyıl, Batı tarafından ele geçirilen dünya egemenliğinin, tarihte eşi görülmemiş boyutlara ulaştığı bir zaman dilimidir. Yine

aynı yüzyıl Batı Avrupa ülkelerinin kendi iç sorun ve çelişkileri nedeniyle zaman zaman çöküşün sınırına geldikleri izlenimine kapıldıkları dönemdir.²

Auguste Comte

Sezer, dünya egemenliğinin, uygarlık merkezlerinden birisinin eline geçmesine tarihte ilk defa tanık olunmadığını belirterek, Roma İmparatorluğu vasıtasıyla bu egemenliğin daha önce de Batı'da bulunduğunu, orta çağda İslamiyet ile birlikte doğuya geçtiğini hatırlatmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren meydana gelen gelişmeler sonucu 'Batı' dünya egemenliğini ele geçirmeye başlamıştır. 19. yüzyılın önemi bu olayın en geniş bir biçimde Batı'da ve Batı-dışı ülkelerde anlaşılmasının bu yüzyıla rastlamasıdır.

Batı bünyesinden doğan sorunlarla yüz yüzedir. Aynı zamanda dünya hakimiyetine de sahip olduğu inancındadır. Sorunlarının kendi iç çelişkilerinden kaynaklandığını bildiği için çözüm hususunda da umutsuz değildir. Bu sorunların niteliklerinin keşfi ve eldeki gücün nasıl kullanılacağını bilmesi halinde sorunların üstesinden gelinebilecektir. Üretilen çözümün felsefi veya ideolojik kılıflı olmaktan ziyade "bilimsel" formda olması gerekmektedir. Toplum ve toplum olayları ile ilgili bulguların doğa bilimlerinde olduğu gibi 'nesnel' neticeler verdiği şeklinde pozitivist bir yaklaşımın aynı zamanda toplum olayları ile ilgili nesnel kullarların bulunduğu anlamını içerisinde barındıracağı aşıkardır. Tıpkı Auguste Comte'un ortaya attığı "üç hal yasası"nda olduğu gibi. Bütün toplumların gelişmesini *teolojik-metafizik-bilimsel* safhalara ayırarak genelleştiren Comte, 'doğa' ile 'sosyal' bi-

limlerin teklifinden ve ulaşılabilecek 'yasa' kavramından söz etmektedir. Bu yaklaşıma göre gerek 'doğa' ve gerekse 'toplum' iki nesnel gerçeklik alanını oluşturmaktadır. Herhangi bir nesnel gerçeklik alanında olup bitenlerin anlaşılması ve kavranılması halinde, o alanın denetlenebilme imkanına sahip olunacaktır. Bu noktada, doğa ile toplum alanları arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. İşte, toplum alanındaki nesnel gerçekliğin insan zihni tarafından kavranılmasını sağlayan bu bilimsel disipline 'sosyoloji' denilmiştir.

Batı'nın zuhur eden problemlerine, kendi tarihi gelişimi, hedefleri ve ürettiği değerleri ile zihinsel yapısı doğrultusunda bulmuş olduğu çözümlerin 'evrensel' olduğu iddiası ile, esasen, dünya üzerinde tüm toplumlarda hissedilen ve batıdan kaynaklandığı bilinen sorunların çözümünün de yine batıda olduğu anlayışını uyandırılmak istenmiştir. Yani "sorunlar ile sorunların çözümü de batı ile sınırlıdır"³ Kolayca anlaşılacağı üzere bu 'evrensellik' yanıtmasının evrende tutması halinde batının üstünlüğü perçinlenecek ve tartışılmaz hale gelecektir. Daha değişik bir ifade ile söylenecek olursa, reçetedeki teklik, bizatihi batının dünya egemenliğinin tabii sonucu olmayıp, aksine batı egemenliğini hazırlayan ve sürekli kılmayı amaçlayan bir zihinsel çabanın ürünüdür.

"Batı, eline geçirmiş olduğu dünya egemenliğinden çeşitli ve çok sayıda topluma yön vermek ve söz konusu toplumların kaderini çizmek ve böylece dünyanın kaderini belirlemek gücünü elinde tuttuğuna inanmaya başlamıştır. Dünyanın kaderini belirlediğine inanan Batı, buradan zorunlu bir biçimde kendi kaderini de belirleyebileceği sonucunu çıkaracaktır."⁴

Hülasa edilecek olursa kendi iç dinamikleri ve tabii süreci içerisinde, Fransız devrimi ve sanayi devrimi gibi iki büyük değişimi yaşayan batı, dünya üzerinde üstünlüğü sağlarken beraberinde birtakım toplumsal sorunlarını da yaşamaya başlamıştır. Problemlerini kendi gücü ve birikimi ile aşma çabasını gösterirken, kendi çıkarım ve birikimlerini evrensel neticeler olarak lanse etmiştir. Bilimsel bir formda sunulan bu söylemin amacı açıktır. Söylenenlerin batı-dışı ülkelerce tartışmasız doğru olarak kabul edilerek ülkelerin batıyı

taklit etmesi, dolayısıyla çözümlerin Batı'dan beklenebilmesi. Yüzyılın önelerine koyduğu problemlerin Batı'nın önerdiği yöntemlerle çözülmesi halinde, hedeflenen ileri ve uygar bir toplum düzenine ancak ulaşılabilceği şeklindeki yaygın bir kanaatin tesis edilmeye çalışılması. Böylece, batı, esasen kendini açıklarken, kendi dışındaki toplumları da tanımlamaktan geri kalmamaktadır. Tarihi yapan Batı'dır ve üstünlüğü tartışmasızdır. Diğer toplumlar ise durağan ve tarihsiz toplumlardır. Bu tarih-dışı toplumların, tarihe katılmaları ancak yine Batı'nın kılavuzluğu sayesinde mümkün olacaktır. Batı'nın geçirdiği tarihi gelişim çizgisine onlarda bu surette katılacaklar ve uygarlık yolunda emin adımlarla ilerlemeye başlayacaklardır. Toplumların bu şekilde kategorize edilmesi, Batı'nın Batı-dışı toplumlarla ilişkilerini belirlerken, Batı-dışı toplumların da Batı ile olan ilişkilerini düzenleyecek ve şekillendirecektir.

Evet, haricimizde bütün bunlar yaşanmakta iken acaba toplumumuzda neler yaşanmakta ve bu gelişmeler onu nasıl etkilemektedir? Şimdi de bu sorunun cevabını aramaya çalışalım.

Dahildeki Acı Tezahür: Viraneler Viranedir, Kâşaneler de Kâşane

Toplumlar dünyadaki gelişmelere karşı yalıtılmış, başka toplumlarla ilişki ve çatışmadan uzak, etki ve tepki refleksi olmayan, muhafaza altında, kapalı, adeta bir fanus içerisinde yaşadığı varsayılan soyut ve mutlak varlıklar değildir. Aksine, toplumların yaşadığı gelişme ve değişimlerde, özellik ve kimliğin kazanılmasında ve yaşatılmasında, toplumlar arası ilişki, çatışma ve tarihi rekabetler etkileyici bir faktör olarak temayüz edegelmıştır.

Batı karşısında alınan askeri yenilgiler ve toprak kaybı "Cihan Devleti" olan Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı şeylerin artık, eskisi gibi gitmediği izlenimini uyandırmaya başladı. İş sadece kullanılan silahların teknik özellikleri ile de sınırlı değildi.

"Teşkilatlanmış Avrupa ordularına karşı süvari sınıfının önemi azaldı. Nispeten daha disiplinli ve bir merkezde teşkilatlandırılan bir piyade ordusuna ihtiyaç hasıl oldu"⁵

Bu ise beraberinde Şerif Mardin'in de işaret et-

tiği gibi toplumun sosyo-ekonomik yapısını da bozmuştu. Zira başlangıçta, Osmanlı devletinde kendisine toprak tahsis edilen tımarlı sipahiler, toprağı işleyen köylüden vergi (öşür) topluyor buna mukabil savaş sırasında kullanılmak üzere belirli sayıda süvariye hazırlayacaklarını vaat ediyorlardı. Kurulu askeri sistemin yetersiz kalması neticesi hissedilen "daha iyi disipline edilmiş ordu" ihtiyacı, bir yandan devlete yeni mali külfetler yüklerken, diğer yandan da "yönetim merkezinin doğrudan doğruya idaresi altında olan, daha iyi disipline sokulmuş ve askerlerle sivillerin birbirleri ile kaynaşmalarına izin vermeyen yeni tip askeri hayatın çatısı altında tutulan yeni bir orduyu meydana çıkardı"⁶.

Ordunun teşkili için gereksinim duyulan yeni gelir ihtiyacı "devletin topraklarını artık sipahilere vermemesi, vergi toplama fonksiyonunun bir mültezimler sınıfına bırakılması şeklinde giderilmeye çalışıldı"⁷. Tımarlı sipahiler devletin memuru konumunda iken, iltizama verilip mukataaya dönüşen topraklarda mültezimler zamanla özel mülkiyete geçerek güçlenirken, süreç, zayıflayan merkezi otorite ile ayanların 1808'de imzalayacağı Sened-i İttifak ile neticelenecektir.

Bütün bu olumsuz gelişmeler devleti kurtarmak içgüdüsel hareket eden güçlü bir sivil-asker bürokratik sınıfı oluşturacaktır. Bab-ıâli bürokrasisi bir yandan padişaha karşı soğuk bir savaşa girerken, diğer yandan da toplumu baskıcı bir an-

layışla modernleştirme serüvenimizin başlama işaretini verecektir. Batı'da "aydın despotizmi" adı verilen siyasal görüşün siyasal teorisini oluşturan "Kameralizm" tam anlamıyla uygulamaya konulacaktır. Tanzimat'ın Reşit Paşa'dan sonraki uygulayıcıları olan Ali ve Fuad Paşalara karşı "Yeni Osmanlılar" hareketi şekillenmeye başlamıştır. "Ali ve Fuad paşalar, gerçekten, Tanzimat hareketinin yürütücüleri olarak İslahatı Reşit Paşa'nın başlattığı şekilde kameralizmin bir uzantısı olarak uygulamışlardır. Teb'aya 'aşırı' bir hürriyet vermek söz konusu olamazdı, zira ana hedef 'devlet'i kurtarmaktı. Yeni Osmanlılar bu tutuma karşı koyarak 'hürriyet' istiyor ve bunun anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını düşünüyorlardı."⁸ Görüleceği üzere Yeni Osmanlıların özellikle Namık Kemal'in "hürriyet" diye her fırsatta haykırmalarının nesnel nedenleri bulunmaktadır. Yine "Yeni Osmanlılar Ali ve Fuad paşaların Avrupa'yı kültür konularında taklit etmelerine karşı çıkıyorlardı. Onlara göre Tanzimat bir kültür taklitçiliği olduğu için, kültür planında kısır kalmış, Müslüman topluluğunu temelinden sarsmıştı. Bundan dolayı, Yeni Osmanlılar demokratik anlayışlarını şeriaten alacakları ilkeler üzerine kurmak istemişlerdir."⁹ Tanzimat döneminde laik uygulamaların ilk defa kanunlaştırılması olan 1850 Ticaret Kanunnamesi ile 1858 yılında Fransa'dan tercüme edilen Ceza Kanunnamesine yine bu gerekçelerle karşı çıkılacaktır. Namık Kemal *İbret* gazetesinin 1 Şa-

İzlenen ittifad-ı İslam politikası dışta tutularak Abdülhamit dönemi gözden geçirildiği zaman, orduda ve özellikle eğitim alanında batılı tarzda en büyük ve yaygın modernizasyonun yürütüldüğü görülür. Kurulan eğitim müesseselerinden birisi ve en önemlisi de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'dir. Ancak bu okul talebeleri arasında Materyalist düşünce neşvünema bulacak, İbrahim Temo, İshak Süküti, Abdullah Cevdet gibi talebelerin önderliğinde, daha sonra Abdülhamit'in sonunu hazırlayacak olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilk nüvesi atılacaktır.

ban 1289 tarihli nüshasında "İslahat-ı sahiha eğer şeriat namına ilan edilmiş olsaydı ve fıkrası fıkrasına tatbiki kabil olmayan Kanun-ı Ceza, Fransa düsturundan alınacağına fikhın ukubat faslı tedvin olunsa idi" diyerek itirazlarını ileri sürerken, Ziya Paşa da aynı görüşe katılarak, *Hürriyet* gazetesinde Tanzimat'ın en büyük hatasının şeriatın haricinde kanun yapma "fıkr-i fasidine" sapmak olduğunu söyleyecektir.¹⁰ Yeni Osmanlılar hükümetin baskılarına karşı, ülkemiz adına daha o tarihlerde "demokrasi" talep ederken, yeni başlayan laik uygulamalara karşı da İslam adına karşı çıkmışlardır. Bu nedenden dolayı ki Mümtaz'er Türköne "İslamcılık" cereyanını Yeni Osmanlılar ile başlatmaktadır.

Bu tip muhalif hareketler ürettikleri fikirleri genellikle yurtdışında basma imkanı buldukları gazeteler vasıtası ile ülke insanına ulaştırıyorlardı. İletişimde modern vasıtaların kullanılması belli bir zorunluluğun neticesi idi. Zira Batı'dan gelen fikir cereyanlarına karşı İslam toplumlarında doğan tepkilerin, saldırının niteliğine karşı geleneksel kalıplarla yürütülmesi mümkün olmamakta, geleneksel müdafaa araçları kifayetsiz kalmaktadır.¹¹ İletişimin gazete ve kitap yolu ile kurulması, matbaanın kullanılmasının yaygınlık kazanması ile benzeri daha önce Batı'da yaşanan başka bir neticeyi hasıl etmiştir: Mevcut toplumsal örgünün zayıflaması. "Geleneksel Osmanlı kültürü peder-evlat, hoca-talebe, pir-mürid, padişah-kul gibi kişiye

bağlılıkta toplanan ilişkiler üzerine kuruluydu.”¹² Böylece kullanılan modern iletişim araçları ile, otoriteye dayalı ve kişiye bağlı bilgi edinme yolu yerini “gayri şahsi” ilişkiler üzerine kurulan soyut fikirlerin aktarılması uygulamasına terk ediyordu.

Osmanlıcılık fikri “Osmanlı Milleti” vücuda getirmek gayesi ile devletin resmi politikası olarak uygulamaya sokuldu. “Osmanlı Devleti tebaasından Türk olmayan müslim ve gayrimüslim unsurlar arasında, büyük ölçüde dış tahrikler, bir ölçüde de batıda gelişen milliyetçilik fikirlerinin yayılması neticesinde meydana gelen kıpırdanmalar, istiklal temayülleri devleti böyle bir siyaset takip etmeye zorladı. Fakat Osmanlı milleti fikri pratikte yürümediği için uzun ömürlü olmadı. Balkanlardaki ve Hıristiyan Arapların başı çektiği Müslüman ülkelerdeki milliyetçilik hareketlerinin hız kazanması Osmanlıcılık hareketini akamete uğrattı. Bu durum karşısında devlet ve bir kısım aydınlar “ittihad”ın sınırlarını daraltmak, bu sayede devleti toparlamak için bir adım geri attılar; ittihad-ı anasırından “ittihad-ı İslam”a çekildiler. Böylece Türk olsun olmasın Müslüman unsur birinci plana çıktı ve gayrimüslim unsur bir ölçüde dışlanmış oldu”¹³ Ancak bu çabanın da siyasi birliği korumada başarılı olmadığı zaman içerisinde gelişen olaylar neticesinde görüldü.

İzlenen ittihad-ı İslam politikası dışta tutularak Abdülhamit dönemi gözden geçirildiği zaman, orduda ve özellikle eğitim alanında batılı tarzda en büyük ve yaygın modernizasyonun yürütüldüğü görülür.¹⁴ Kurulan eğitim müesseselerinden birisi ve en önemlisi de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’dir. Ancak bu okul talebeleri arasında Materyalist düşünce neşvünema bulacak, İbrahim Temo, İshak Sükûti, Abdullah Cevdet gibi talebelerin önderliğinde, daha sonra Abdülhamit’in sonunu hazırlayacak olan İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin ilk nüvesi atılacaktır. Bu nedendir ki Abdülhamit’in Fransa örneğine göre yapılan bu okulu Almanya’daki tıp okullarına benzer bir şekilde değiştirmeyi planladığı görülecektir.¹⁵

Daha önce iç borçlanma yolunu tercih eden devlet, ilk dış borçlanmasını 1854 Kırım Savaşı sırasında yapmış ve her mali sıkıntıya girişinde Av-

rupa bankalarından borç almayı çözüm haline getirmiştir. İç ve dış borçlarını ödeyemez hale gelince de, öncelikle, Ermeni ve Rum’lardan oluşan Galata bankerlerine olan iç borçların tasfiyesi için damga, içki, balık avı, tuz ve tütünden alınan vergilerin on yıllık tutarı iç alacaklılara bırakıldı. Bu durum dıştaki alacaklıların yani Avrupa devletlerinin tepkisini çekmekte gecikmedi. Sonuçta 1881 de bir uzlaşmaya varılarak anılan vergilerin borçlar bitinceye kadar alacaklılara tahsis edilmesine karar verildi. Bunun içinde Düyun-ı Umumiye idaresi kuruldu. Düyun-ı Umumiye’ye olan borcun son taksiti, ilk dış borcun alınmasından tam bir yüzyıl sonra 1954 de ödenecektir.¹⁶

Avrupa’nın üstünlüğünün “ulûm ve fûnun”dan geldiği kanaati yerleştikçe, müslümanların batıya olan bakışları hayret ve hayranlık duygusuyla yüklü olmuş, fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında Batılı güçlerin emperyalist yüzü ortaya çıkıp İslam beldeleri işgal edilmeye başlanınca, batının İslam toprakları üzerindeki askeri, siyasi ve ekonomik emelleri daha iyi anlaşılabilir hale gelince Batı hakkında beslenen duygular nefret ile karışık bir hal almıştır.

Evet bütün bunlar, Batı’da yaşanan bir takım değişimlerin kaçınılmaz bir şekilde Osmanlı’yı nasıl etkilediğini göstermesi bakımından yeterli örneklerdir sanırım. Asırlar boyu süren rekabette üstünlüğü elinde tutan Osmanlı batı karşısında mağlup olmuştur. Yani tokuşturulan yumurtalardan daha az pişmiş olanı bünyesindeki zayıflığın neticesi kırılmıştır... Toprağa bağlı ekonomik kurumların ve askeri sistemin işlevsiz hale geldiği fark edince çare olarak batıdan aktarılan her kurum ve uygulama, birakalım sorunlara çözüm olmayı bizatihi kendisi yeni sorunlara kaynaklık etmiştir. Ümmet savaşlardan yorgun ve psikolojik olarak yılmıştır. Bütün bu olumsuzluklara ilaveten bir de, Batılı kültürün ürettiği her türlü fikri cereyan, yine Batı’nın gayreti ile ülkemizde taraftar bulabilmektedir. Daha doğrusu kendi toplumunun değerleri ile çatışan bir “aydın” zümresi peydah olmaya başlamıştır. Siyasi birlik ise güneş altında kalan kar gibi her geçen gün biraz daha erimektedir. Kısacası Osmanlı, dışarıda olanlara karşı *bana ne*

dercesine umursamaz bir tavır takınamamış ve ister istemez olanlardan etkilenmiştir. Bu etkilenme kaçınılmazdır, çünkü toplumlararası ilişkiler hiçbir topluma böyle bir lüksü imkan olarak tanımamaktadır. Ya ilişkileri siz yönlendirirsiniz yada başkalarınca yönlendirilen ilişkilerin çekim alanına dahil olursunuz.

“Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler kâşaneler gördüm/ Dolaştım mülki İslâm'ı, bütün viraneler gördüm” diyen Ziya Paşa'yı haksız bulmanın, en azından Ziya Paşa'ya karşı yapılan büyük bir haksızlık olacağı inancındayım.

Evvel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı

Bütün toplumların özlerinde benzer özellikler taşıdıkları iddiası Batı tarafından sosyoloji marifetiyle bir kez ileri sürüldükten sonra, bu kabul, peşinden başka bir kabulü yani tüm insanlığın benzer aşamaları yaşayacakları varsayımını zorunlu kılmaktadır. Bu gelişme çizgisi veya bir diğer deyimle insanlık tarihi Auguste Comte'a göre üç aşamalı ilen Marksist kurama göre beş aşamalıdır. Ancak Batı, mutlaklığını, kendisinin Batı-dışı toplumlardan farklı olduğu gerekçesi ile izah etmektedir. Batı gelişmesini mükemmel bir şekilde sürdürmüş ideal bir toplum iken, Batı-dışı toplumlar gelişmelerini sürdüremeyen, tarihin çeşitli aşamalarında takılıp kalmış, ilkel veya daha nazik bir ifade ile az gelişmiş ülkelerdir. Batı'nın dışındaki dünya adeta Batı'nın geçirdiği evreleri gösteren bir açık hava müzesi mesabesinde. Hal böyle olunca, bilimsel incelemeye tabi tutulan toplumun Batılı olup olmadığına göre sosyoloji zorunlu bir bölünmeye tâbi tutulacaktır. Tutulacaktır çünkü Batı toplumları ile Batı-dışı toplumların aynı ölçülerle

Abdullah Cevdet

değerlendirmeye tâbi tutulması halinde, Batılı insan bilimsel(!) neticelere ulaşamayacaktır. Baykan Sezer, uygar toplumları ele alan bilime 'sosyoloji' denirken, Batı-dışı toplumların, Batı tarafından ele alınıp tanınmasına-daha doğrusu tanımlanmasına-yönelik faaliyete 'sosyal antropoloji' veya başka adıyla 'etnografya' ismi verildiğini belirttiğinden sonra, bu çabanın amacını ifşa etmeye yönelik şu soruyu sormakta ve yine kendisi cevaplamaktadır:

“Dünya egemenliği çerçevesi içinde Batı'nın Batı-dışı halklarla ilişkisi nasıl olacaktır, konu Batı için budur. Batı, yayılışının başlangıcında kazandığı kolay başarılar sonucu Batı'yı kucak açarak bekleyen, onun yöneticiliğini kolayca benimseyen iyi yürekli, sadık, vahşi görüntüsünü benimsemiştir. Daniel Defoe'nun “Robinson Crusoe” adlı romanı ve romanın Cuma adlı kahramanı bu anlayışın ürünüdür. Bu nedenle roman, Batı edebiyatının başyapıtları arasında sayılmaktadır.”¹⁷

Aynı paradigma üzerine inşa edilmiş olan Orantalizmde Batı'nın Doğu karşısındaki ontolojik ve epistemolojik üstünlüğünün neticesi oluşan farklılığı vurgulayan bir söylemle, doğunun tarihini yeniden kurgulamıştır. Bir iddiaya göre doğunun tarihi, Hegel'in deyimleriyle *uyrukların genel kölelikte eşitliği* temelinde şekillenmiş “Doğu despotizmidir.” Buna göre doğu toplumlarında devletin ağır basması neticesi bireysel şahsiyetin tüm hakları ile birlikte kaybolması beraberinde “sivil toplum” oluşmamasını da getirmiştir. Machiavelli'e göre merkezîyetçi olan iki tür devlet şekli “despotik” olanı “mutlakîyetçi” olana göre daha kötüdür. Çünkü doğuya has olduğunu iddia ettiği despotik devlet diğerine göre feodalizm öncesi ve feodal gelişmelere set çeken dolayısıyla tarihi gelişmeleri engelleyen bir devlettir. Marks'ın kanaati de pek farklı değildir. Özel mülkiyetin olmadığı, sula-

ma gibi kamu işlerinin bürokratik bir kast vasıtası ile gerçekleştirildiği güçlü ve merkezi bir devlet ve tarihi olmayan durağan bir toplum. Kuramın adı dahi işaret edilen coğrafyayı adres verircesine içerisinde taşıyor: *Asya Tipi Üretim Tarzı*. Kimilerine göre de ülkenin insanları da dahil tümü ile yöneticinin özel mülkü sayıldığı Patrimonyal yönetim. Bu önyargılı düşünceler Fransız Etienne De La Boetie tarafından, Osmanlı ülkesine giren bir kimse- nin karşılaştığı insanları görünce “bu insanlarla diğerlerinin aynı doğal yapıya mı sahip olduklarını yoksa bir insanlar sitesinden çıkıp bir hayvanlar parkına mı girdiğini düşünecektir”¹⁸ diyecek kadar pervasız cümlelerle betimlenecektir.

Bütün bu zihinsel kurgular, Batı'nın Batı-dışı toplumlarla kurduğu ilişkilere yansıyacaktır. Zaten Batı'nın “ben” ve “öteki” ayırımını bilimsel(!) platformda pişirirken asıl amacı, bu verileri pratik alanda yürürlüğe koymaktır. Ötekini tanımlayıp ona bir değer biçmesi neticesi kendisine bir misyon yüklemektedir. Batı, elinde tutmuş olduğu medeniyet meşalesi ile, Batı-dışı toplumları takılıp kalmış oldukları tarihin karanlık derinliklerinden kurtarıp tarihe katılmalarını sağlayacaktır. Zira bu tarihsiz /durağan ülkeler kendi başlarına bu eylemi gerçekleştirecek iç dinamiklerden yoksundurlar. Ancak Batı ile Batı- dışı ülkeler arasında yapılan kesin ayırım karşılıklı ilişkileri sağlayacak yeni kavramlara ihtiyaç duyurmaktadır. Sorun bu toplumları hem Batı'nın kurmuş olduğu egemenlik ilişkilerine katılmasını sağlarken aynı zamanda bu halkların kolayca sırt çeviremeyeceği yeni ideallerin ortaya atılmasındadır.

Bu ideallerin başında çağdaşlaşma kavramı bulunmaktadır. Ve hiç kimse ‘çağ-dışılık’ suçlaması tehdidi önünde böyle bir ideali eleştirmeye kalkışamayacaktır. Böylece bazı çağdışı halklar olduğu ve bunların da çağa uymak zorunluğu bulunduğu görüşü benimsetilince çağdaşlık konusunda kendi seçim ve çıkarlarına uygun istedikleri ölçütleri getirmeleri konusunda hiçbir engel bulunmayacaktır.”¹⁹

Karşılıklı ilişkide Batı'nın üstünlüğünü ve diğerinin bu üstünlüğü kabul ederek kendisini bu ilişkiye göre belirlemesini öngören bu kavramlar, “batılı olmayan toplumlarda Batılı modern kültü-

rün düşünsel araçlarıyla donanmış yerli bir aydınlar grubunun yol göstericiliği”²⁰ vasıtası ile hayata geçirilecektir. “Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir. Bunu gülüyle dikeniy- le isticnas etmeye mecburuz”²¹ diyen Abdullah Cevdet ve onun gibi düşünenlere göre “çağdaşlaş- mak” o günkü deyimiyile “asrileşmek” için mevcut toplumsal yapının bütün değer ve geleneklerinin terk edilmesi gerekmektedir.

Recaizâde Ekrem'in Araba Sevdasında roman kahramanı “Bihruz Bey” tiplemesi ile temel karakteri çizilen, toplumun değerlerini küçümseyen ve hatta asrileşmek önünde başta İslam olmak üzere bütün toplumsal değerlerimizi engel olarak gören, yeni yetme Batıcı aydın türünün iddiaları karşısında Ziya Paşa şöyle seslenmek zorunda kalacaktır : “*İslam imiş devlete pâbend-i terakki/ Evvel yoğidi iş- bu rivayet yeni çıktı*”.

Belki yeni çıkmıştı ama sebepsiz çıkmamıştı bu rivayet. Asrileşmek, yani Batı'nın gelişme çizgisine yerleşebilmek için, bazı şeylerin feda edilmesinin gerekli olduğu kulaklarına fısıldanılmıştı bu kişilerin.

(Devam Edecek)

DİPNOTLAR

1. Anthony Giddens. *Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım*. Birey yayıncılık. 1997. Sh.14-17.
2. Baykan Sezer. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. Sümer kitabevi. Tarihsiz Sh.8.
3. Baykan Sezer. *Sosyolojinin Ana Başlıkları* sh:10.
4. Baykan Sezer. *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*. Sümer Kitabevi. 1993. Sh: 29.
5. Şerif Mardin. *Siyasal ve Sosyal Bilimler*. İletişim. 1992 . Sh: 52.
6. Şerif Mardin. *Türk Modernleşmesi*. İletişim. 1995. Sh: 116.
7. Şerif Mardin. *Siyasal ve Sosyal Bilimler*. Sh: 32.
8. Şerif Mardin. *Türk Modernleşmesi*. Sh: 87.
9. Şerif Mardin. *Türk Modernleşmesi*. Sh: 88.
10. Mümtaz'er Türköne. *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İletişim. 1994. Sh: 73-74.
11. Mümtaz'er Türköne. A.g.e. sh:43.
12. Şerif Mardin. *Türk Modernleşmesi*. Sh: 85.
13. İsmail Kara. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*. Kitabevi. 1997. Cilt I Sh: 27-28.
14. İsmail Kara. A.g.e, Cilt I sh: 29.
15. M. şükrü Hanioglu. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. Üçdal neşriyat. Sh: 9.
16. Ahmet Tabakoğlu. *İktisat Sistemi. Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*. İz Yayıncılık. Sh: 189-190.
17. Baykan Sezer. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. Sh: 19.
18. Adem Çaylak. *Osmanlı'da Yönetim ve Yönetilen*. Vadi. 1998. Sh:41.
19. Baykan Sezer. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. Sh:68.
20. Levent Köker. *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim. 1993. Sh: 51.
21. M. şükrü Hanioglu. A.g.e. sh: 359.

Postmodern Esaret

İsmail Toprak

Özgürlük: Dışsal unsurlarla görüntüsü arka planı olmayan kof bir kabarıklığaştırılmaya ve özgürlük payı küçültülmeye çalışılan ben'in özüne inip yaşam pistinde onunla dans edebilme yalnızlığıdır.

Dış ilişkiler ağını/ değişkenleri bireyin etkinliğini ve yetkinliğini merkeze alarak karşılayan ve yorumlayan bu tarz bir özgürlük tanımı modern çok boyutlu tarzda işleyen günümüz yaşamıyla örtüşür niteliktedir. Günümüz modern hayatı birbirinden çok farklı özelliklere sahip ayrıntı niteliğindeki değişken yoğunluğu/etkisi estetik görünüm kazandırılmış çok ince hatlar üzerinde işleyen baskıcı dizaynı klasik tarzda ki özgürlük tanımlarını tedavülden kaldırmıştır.

İnsan ve toplum hayatı üzerinde baskı kuran, onları sömüren, onların doğal yaşamsal alanlarını kendi kabarık yaşamları için daraltan bu tarzdaki esaretin tarihsel kaba görüntüsü modern tekniklerle birlikte dönüşüme uğradı. Çünkü fiziksel ağırlıklar taşıyan ve hareket serbestisi efendilerinin elinde olan eskilere ait somut esaretin görüntüsü, ince ve dakik ayarlamalarla ün yapan teknoloji sayesinde yeniden düzenlendi. Çağın gerçeklik ve estetik mantığına uygun olarak esaret ta derinlerde iç kısımlarda başlatılır oldu. Teknolojik bilimsel gelişmeler köleliğin kullanılabilir türdeki olanaklarını çoğaltarak tarihte ilk defa beden gücüne iç imkanlarını da koyan yeni beşeri tipler ürettiler. Artık insanlar fiziksel ağırlıklar yerine ruhsal ve zihinsel ağırlıklar taşıyorlar bireysel coğrafyalarını istila eden sömürgecilerin üretim merkezlerine. Böylece insanlık tarihinde bir ilk daha gerçekleşti ve insanlar kendi elleriyle çizer oldu esaretin

tablosunu.

Artık insan beyninde esneklikten ve farklılıktan yalıtılmış uçları kapalı estetik formlu ve standart görünümlü zihinsel kutular inşa ediliyor. Demir özelliğinde dizayn edilen çağın gerçeklik mantığı üretilen bilgileri paketleyip bu kutulara yerleştirmekte, bu zihinsel kutular ise saptanmış ve yönlendirmeye müsait koşullanmış davranış kalıpları üretmektedir.

İşte tam da bu noktada değişkenlerin geçit yaptığı bu yoğunluk atmosferinde modern bireyin özgürlüğü tartışmaya açılmakta.

Yaşam pistinde insanın kökten gerçekliği olan yalnızlığı yerine modern sosyal büyümenin etkisi altında yaratılan bireysel kabarıklığı şişirilmiş insancıklar bulunmaktadır. Bu yaşamsal piste kendi kökten gerçekliğini (yalnızlığı) taşıyabilen ve bu ontolojik zeminde kendi kendisi ile yüzleşebilen insan sayısı o kadar az ki, hiç kimse bireysel kabarıklığını ayıklayabileceği türden toplumsal riskler oluşturmak gibi bireysel çerçeveli bir gelişim fırsatını yakalama şansını kendine tanımamakta, adeta bu tür ontolojik çıkışlar lüks olarak görülmekte.

Oysa ben duygusundan belirgin ve kalın çizgiler taşımayan her davranış, her tercih yabancılaşma sürecine gönülsüz de olsa bir ivme kazandırır; modernimsi insanlar bugün bu paradoksu en koyu hali ile yaşamaktadırlar. Araç olgu ve modern teknolojik imkanlar ile en yakın mesafeli fiziksel ilişki kuran modernimsi insan aradığı anlamı bulamıyor ve bu araç bolluğuna rağmen halen bunalım takılabiliyorsa burada durup derin derin düşünmek gerekiyor. Çünkü insan için yaşamsal anlam yokluğu ontolojik anlam-

da bir esarettir. Bir hiçlik ve kaostur. Her türlü modern kullanım bolluğuna rağmen zaten onu bu derece ilginç kılan da bu değil mi; insan yaratımının tek başına yegane çözüm olduğu iddiası.

İç dünyalarında eksiltilmiş ve yıpranmış yaşam karelerinin boşluğunu dış ifadeyi olduğundan fazla şişirerek gidermeye çalışan modernimsi insan kabarılaştırılan şaşaalı görünüşünün arkasında kocaman yalnızlıklar yaşamaktadır. Bu yalnızlık ontolojik anlamda bir yalnızlık olmayıp daha çok insan kendi ben'ini hissettirecek türden aitlik duygusunun yokluğunda üretilen kısır döngü tipi yalnızlıklardır. Oysa ontolojik tip yalnızlık bireyin üzerindeki kabarıklığı ayıklaması, arınması ve kendini yeniden bulması için bir dinlenme ve test noktasıdır. Ama bireyin kullanabileceği bu türden arınma süreçleri ve test noktaları ne yazık ki giderek azalmakta, çünkü modern kuşatılmışlık çeperini yırtmak, bir şekilde bu çerçevenin dışına çıkmak giderek imkansız hale gelmektedir. Bu durum, hiç olmadığı kadar bireyi kontrolsüz ve dengesiz bir şekilde kendinden uzaklaştırmakta, onu dışarıya kaydırarak güç merkezlerinin kullanımına açık bir tasarıya dönüştürmektedir. Ve bu trajik sürecin sayısal tabanı o kadar kabarık ki insanı hayretler içinde bırakmakta ve bu sayısal gücün yarattığı kuşatılmışlık hissi bu çerçevenin dışında üretilmek istenen yeni arayışlar ve çözüm önerileri için cesaret kırıcı bir işleve sahip. Tüm bunlar zamansız ve hazırlıksız yüzleştiği yaşamsal olguları ve sonuçları tüketen bireyin çıkmaz sokaklarda yaşamak zorunda kalması gibi bir şey.

Çerçeveye alınmış, alternatifsiz, özgünlük payını en asgari düzeyde barındıran ve çaresizlik psikolojisi ile tüketilen yaşamlar, evet bunlar kare kare bizlerin esaret tablosunu oluşturmaktadır. Bu şekilde esaret kavramının yürürlükteki klasik varlığı tersyüz edilmiş oluyor. Bir tarafının serbest bırakıldığını hisse-

den insan başka bir tarafının/taraflarının baskı altına alınmasından ne yazık ki kurtulamamakta.

Yeni durumun insanın iç dünyasına karşılık gelen bir iç bağlantı boyutunu da içermesi, esareti içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Zaten bu aşamadan sonra insan için esaretin varlığından çok nasıllığı ve pratikteki işleyiş tarzı tartışma konusu olmaktadır. Ki her kavramda yaşadığı döneme karşı zamansal uygunluk yakalayabilmek için değişebilen ve yenilenebilen bir taraf vardır.

Kavramının kabuk tabakasının ötesine nüfuz edip onun içerik yapısına müdahale edebilen düşünce kavramının üretim ve kullanım patentini de elde etmektedir. Bu açıdan postmodernizmi başarılı, etkin ve yaygın kılan özellik, kavramının içeriğine müdahale edebilecek boyutta inisiyatif geliştirebilmesinde yatmaktadır.

rebilmesinde yatmaktadır.

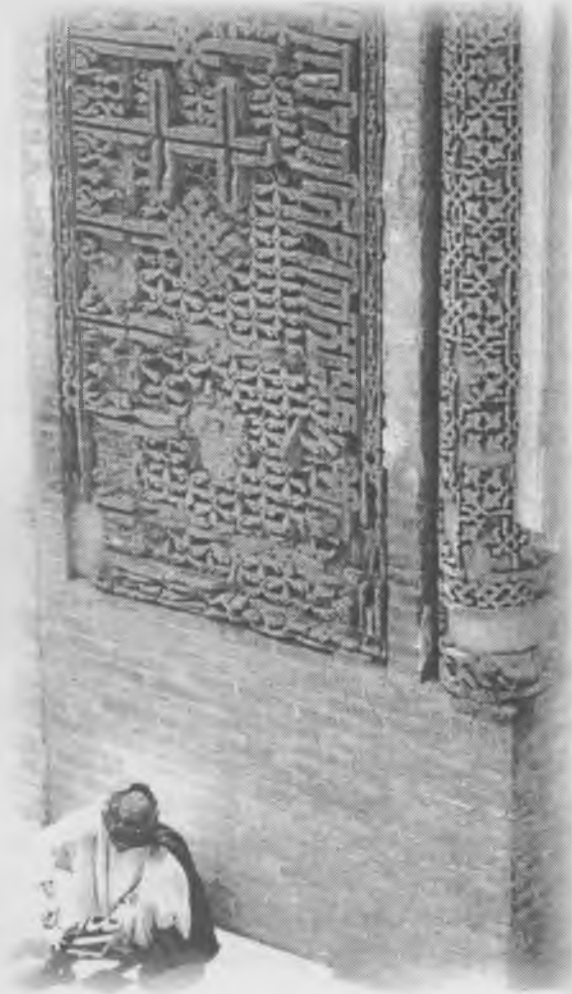
Postmodern esaretin kuşatma çeperini kırıp insanın ontolojik özgürlüğüne açılacak çıkış kapılarını bulmak için unutulmuş ve kaybettirilen insani taraflarımızı yeniden hatırlayıp yaşamın değişen yüzünde onların güncel yansımalarını tekrardan üretmemiz gerekiyor. Pratikte çok güçlü bir kuşatma ve ilişki ağı kurmuş olan bağımlılığını iç bağlantı boyutuna kadar taşımış bu yaşamsal kategoriye karşı bizlerin de onu karşılayabilecek türden sivil karakterli yeni yaşamsal alanlar yaratabilme kabiliyetini geliştirmemiz gerekiyor. Pratiklik, güncellik ve siyasallık üçgeninde yoğunluk ve etkinlik gücü artırılmış bu postmodern esarete karşı bu aşamada kullanabileceğimiz tek özgürlük alanı varoluş nedenlerimizin ontolojik temellerini yeniden yorumlamaktır. Bu oku daha ileriye atmak için iyice geriye doğru girmek gibi bir şey. Evet özgürlük orda bir yerde ve keşfedilmeyi bekliyor. İnsanın tüm dışa kaymışlığına inat bir gün keşfedilirim umuduyla orda tüm mütevazılığı ile beklemekte.

■

Ekonomi-Politğin Dini Algılarla İlişkileri -II

Haluk Burhan

Şimdi bir hususu daha düşünenlerin dikkatine sunmak gerekir. İslamî kamusalıklar iman-ilim-sabırı yol (sebil) edinen karizmalar çevresinde hayata geçiyor. Resûl'ün irtihalinin hemen arkasından karizmatik otoritede iktidar mücadelesi ortaya çıktı. Hatiboğlu, "İmame-tin Kureyşliliği" adlı makalesinde zımnen, ashabın Resul (asv)'ün karizmasının yerini "yeni" bir karizmayla doldurmaya çalıştıklarını şöyle açıklar:1) Halife seçme teşebbüsü Medine'li Ensar'dan geldi, 2) Ensar, hizmetlerini düşünerek, Halife'nin kendilerinden olmasını ister, 3) Kureyş, bütün Araplarca sayılan bir şöhrete sahip olma hasebiyle kendilerinden birini öngörür, 4) Halifelerin Kureyş'ten olacağına dair herhangi bir Peygamberi hüküm varid değildir, 5) Kureyş'in iktidardan saf dışı edilemeyeceği zarureti memleketin şartları gereği ortaya çıkmıştır. Ensar ekseriyetin tasvibini kazanabilecek vasıfta olmadığı için Medineli ekalliyetin kendilerinden birini seçmesiyle Ömer'e göre fesad çıkacaktı, 6) Ömer'e göre esas olan meşveretle bir adam seçmektir. Meşveretle umumun tasvibini elde edebilme imkanı, ona göre, Kureyşli bir Muhacir müslümandadır. Yoksa Kureyşlilik, Hilafetin, olmazsa olmaz şartı değildir (İFD, 1978). Ancak Hatiboğlu, meselesine "Karizmaya Haleflik Bunalımı" çerçevesinden bakmaz. Hatiboğlu'na göre karizmatik liderliğin doğuş biçimlerinden biri olan Kureyşliliğin dini bir temeli yoktur. Ancak Weber, karizmanın yerine kurulacak yeni karizmanın egemen bir sülale-hanedan kurulması metodundan başka görünümleri olduğundan bahse-

der. Weber, önderin halefinin seçilmesi hususunda üç süreçten söz eder. Karizmatik nitelikleri kanıtlayacak kritere göre seçim, liderin halefini seçmesi, müritlerin önderlerini seçmesi (San, 1971:80). Hulefa-i Raşidin dönemi seçimleri Weber'in tezlerini yansıtan gelişmeleri öne sürer. Buna göre Ebû Bekir'in seçilişi a) Resul'e yakınlık, b) Araplarca tasvib edilebilirlik, c) takvada öncülük, d) toplulukça güçlü olmak gibi kriterleri kuşatıyordu. Ömer, liderin halefini seçmesi sürecinin bir örneğidir. Ömer, kendi halefini seçmek hususunda ise Ebu Bekir'in getirdiği yöntemi daha kapsamlı ve halkın kanaatini dikkate alacak bir araştırmayı mecbur kılmış olarak geliştirdi. Şia'nın imamet konusundaki fikri ise müritlerin önderlerini seçerken 'karizmanın intikalini ya da

yeni bir kişide yaratılmasını' mümkün kılan farklı bir kriteri çözüm gibi öne sürmüştür. Bu çerçevede Hatiboğlu'nun 'Hilafetin Kureyşliliği' makalesinde, Kureyşliliğin dini temeli bulunmadığı hakkındaki tez ve isbatı Weber'in yaklaşımları üzerinden eksik kalıyor. Weber'in analizleri, karizmanın yerinin doldurulmasının tek bir sürece indirgenemeyeceğini gösteriyor. İkinci olarak, Weber soy karizmasının kurumsal karizmayla birleştiği yerlerde her iki otoritenin birbirini tamamladığını vurguluyor ki (San, 1971:88) bu, Maverdi'nin 'Ahkam'us Sultaniye'de halifeliğin şartlarını anlattığı bölümde "adil, ilim sahibi, sağlıklı, amme işlerinde ehliyetli,

İnsanların işlerinin ehil ve muttaki kişilerin ellerine emanet edilmesi Kur'anî ilkedir. Başlangıçta işaret edilen iki hususiyet tek bir şahsiyette tecelli olabiliyordu. Ancak Osman (ra) ile birlikte ittika ("... Allah yanında en üstün olanınız, en çok korunmanızdır.."; Hucurat, 13) ile emanetlerin ehillere tevdi ("Allah size emanetleri ehline vermemizi emreder"; Nisa, 58) kaygısı arasında kopuş yaşandı.

ve bunlar arasında bir denge kurmak da olası değildi. Bu müşkül fazıl birden fazla karizmatik liderin belirmiş olmasından kaynaklanıyordu. İnsanların işlerinin ehil ve muttaki kişilerin ellerine emanet edilmesi Kur'anî ilkedir. Başlangıçta işaret edilen iki hususiyet tek bir şahsiyette tecelli olabiliyordu. Ancak Osman (ra) ile birlikte ittika ("... Allah yanında en üstün olanımız, en çok korunmanızdır.."; Hucurat, 13) ile emanetlerin ehillere tevdi ("Allah size emanetleri ehline vermemizi emreder"; Nisa, 58) kaygısı arasında kopuş yaşandı. Fazılların birbirleriyle mücadelesi (Osman ile Ali, Ali ile Aişe, Ali ile Talha-Zübeyr, Ensar ile Muhacirler)

cesur" olmasını öngördüğü idarecinin (Maverdi, 1976/6) bir benzeridir. Dolayısıyla adaletin tahakkuk ettiği yerde yöneticinin nasıl ve hangi kabileden seçileceği bir problem olmasa gerekti.

Resul'un (asv) irtihalinin hemen ertesinde ashabin siyasi alternatifleri bir konsey kararına veya ümmeti bağlayan bir icmaya bağlamadığı görülüyor. Gerçekte sahabe ve ümmeti temsil eden üç siyasi fikir bulunuyordu: 1) Fazıllar, 2) Soy-neseb güdenler (a. Kureyş, b. Ensar, c. Arap), 3) Eşitlikçiler. Bu partilerin doğumunu hazırlayan saikler dayandıkları toplumsal grupların birini diğerine muarız kılmayı icbar ediyordu. Gerçekten değişik kriterlerden bakıldığında bütün toplumsal kesimlerin kendi adına haklılık psikolojisi içinde olmaları doğaldı

faziletin kendi başına bir değer olarakecessümünü iptal etti. Örneğin Ebu Bekir, Ensar'ın imamet talebi ortaya çıktığında bütün Arap kavmini ve Mevaliyi bağlayıcı teknik bir kriter sunmaktan ziyade günübirlik, yaşandıkça aşınan, kişilerle mukim bir 'değer' ifade etti. Ebu Bekir, 'Fazilet' kavramının değil 'Kureyş'li Fazıllar'ın sözcüsü "gibi" hareket etti. Ebu Bekir'in işaret ettiği değer, İslam fetihleriyle fevc fevc gelen ihtida hareketleri karşısında bir gün mutlaka aşınacaktı. Ebu Bekir (ra) daha en baştan "Kafası, siyah kuru üzüm gibi olan Habeşi bir kö-

le sizin üzerinize memur olsa bile onu dinleyin ve itaat edin" (Enes'ten, Riyazü's Salihin, c:2, hadis no: 669) hadisindeki anlayışı değil, "Şu anda Araplar, ancak Kureyş'in etrafında toplanarak kuvvetli bir birlik meydana getirebilirler" (Algül, c: 2, s: 209) şeklindeki anlayışı tekellüm etti. Şu unutulmamalıdır ki, Ebu Bekir'in şahsını emir'ül mü'minin kılan karizması Arapların "kuvvetin" değil "ilkelilerin" etrafında kuvvetli birlik haline gelmesi için de kullanılabilir. Nitekim Ali, halife seçimi konusunda kendisine istişare teklifi getirilmemesi nedeniyle gücenmiş ve beyat etmekte gecikmişti (Algül, s: 2, s:212). Ebu Bekir'in "İmamlar Kureyş'tendir" yerine "İmamete soyca yakınınızı değil en şerefli ve faziletlinizi seçiniz" şeklinde bir söyleme başvurması halinde tarihle mutabık bir kriter getirmesi mümkündü. Ebu Bekir'in böyle bir okumayla ekonomi-politik davrandığını söyleyebiliriz.

Buraya kadar aktardığımız biçimiyle tartışmaya alan ve yaklaşım biçimleri kazandırdığımız söylenemez. Yazı ekonomi-politiğin din ile bir şekilde ilişkide bulunduğunu dolaylı olarak anlatmaya çalışıyor. Buna göre müslümanlar tarih boyunca kendi buldukları paradigma dolayımında iki önemli ekonomi-politik yaklaşım biçimi denedi-

Hukuk Devleti teorisi ile birey kendi dini hayat tarzına serbestiyet sağlama imtiyazını muhkem kılmak adına toplumsal ahlakın temel ilkelerinden vazgeçmektedir. Bu teoriyle bir homoseksüelin 'insan hakkı', bir caninin 'hayat hakkı', bir dindarın 'inanç ve inandığı şekilde yaşamak hakkı' ile eşitlenmektedir.

ler. İlk buldukları kavram 'hilafet' idi. Bu kavramla Peygamber'in insan hayatında Allah'ın hukuki hakimiyetinin temsilcisi olduğu ve halifenin bu temsile ait bir "sembol" olduğu tanımlanmıştır. Bir bakıma ilk dört halife, kanunun ve otoritenin varlığını, çerçevesini, meşruiyetinin sınırlarını tayin etmek bakımından oldukça işlevsel tavır koyabilmışlerdir. Eğer bugün meşru iktidar ve muhalefet kavramlarını konuşabiliyorsak Raşid Halifelerin getirdikleri kriterlerin bu konuda yol açıcı olduğunu teslim etmek durumundayız. Müslüman-

lar ikinci olarak 'Sultan' kavramını kullandılar. Lakin bu kavram da nev-i şahsına münhasır diye tabir edilebilecek 'hususî' bir kullanımdı. İslam tarihi boyunca sultanlar sürekli olarak 'sınırlandırılmış' bir yetki kullanımı anlamını taşıyacak bir kanun-dayanak ihtiyacı taşıdılar. İktidar hiçbir zaman 'mutlak' iddiası taşıyamadı. Sultan karşısında bireyin ve hatta toplulukların (cemaat-milletlerin) tanımlanmış/korunmuş hukukları vardı.

Hilafet, fazıl-alim iman kavramını yansıtıyor ve bir idealizeyi temsil ediyordu. Diğer taraftan Sultan-imam (Ömer b. Abdülaziz) veya sultanlığı fıkhi olarak tanımlayan imamet (ulema) sistemi uzun yıllar Doğunun hususiliğinin ve kendine yeterliliğinin temeli haline geldi. Bugün müslümanların telaffuz ettikleri bir kavram örgüsü kalmadı. Bu nedenle İslam'ın kamusal taşınması problemiyle karşılaşan insanlar, bu problemi batılı kavram ve analizlere sığınarak tanımlamaktan kendilerini alamamaktadırlar. İslamcılar yüzyıl boyunca iki temel kavramı batıdan aktardıkları halde 'kendi' kavramları gibi kullandılar. Bu kavramların gündeme gelmesi de gündemden düşüşü de bir iç tartışmanın ürünü olmadı. Bu kavramların ilki "İslam Devleti" teorisiydi ve temelde muhayyel bir Şeriat tasavvurunun milli kimliğe dönüştürülerek

savunusunu ifade eder. Bu yaklaşımda ana değişken Şeriat kavramıdır, çünkü şeriatın ne olduğu konusunda mezheplere göre değişen birçok yaklaşım bulunabilir. İslam Devleti teorisinin ikinci eleştirisi şöyle yapılabilir: İslam Devleti teorisi nihayette milli İslam ulusal din-protestanizm projesine zemin oluşturmaktadır. Bu anlamda İslam Devleti teorisi ulus-devletle medeni seviyeyi yakalama ülküsü olarak tanımlandığı sürece Ziya Gökalp'e rücu edecektir.

İkinci kavram 'Hukuk Devleti' teorisidir. Bizce 'Hukuk Devleti' teorisıyla, daha fazla insan hak-hürriyeti, daha fazla din-inanç hürriyeti, daha fazla hukuk talebi üzerinden 'islami yaşam tarzına serbestiyet' kazanmayı ummak son tahlilde tarihsel gelişmelere göre ilkel bir duruşu tercih etmek sayılmalıdır. Zira bu teori, muğlak bir 'İnsan Hakları' söylemine sığınmıştır. Oysa tarihsel olarak Hukuk Devleti pratiği bireyin dini, insani, ekonomik, siyasi haklarına değil toplulukların (cemaat-milletlerin) benzeri haklarına şemsiye olmuştur. Dolayısıyla bu teori kısıtlanmışlığı ifade etmekte, dini bireyselliği imtiyaz olarak talep etmenin 'daha fazla eşit olmak için' hedef koyulması gerektiğini ima etmektedir. Bu teorinin de ikinci eleştirisi şöyle yapılabilir: Hukuk Devleti teorisi nihayette hak ve dini yaşam kavramlarının flu (muğlak)laşmasının aracıdır. Son tahlilde bireysel yaşamın ve özelliklerin kutsallaştırılması ile dinin müdahaleci ahlak yargıları törpülenmektedir. Hukuk Devleti teorisi ile birey kendi dini hayat tarzına serbestiyet sağlama imtiyazını muhkem kılmak adına toplumsal ahlakın temel ilkelerinden vazgeçmektedir. Bu teoriyle bir homoseksüelin 'insan hakkı', bir caninin 'hayat hakkı', bir dindarın 'inanç ve inandığı şekilde yaşamak hakkı' ile eşitlenmektedir.

Netice

Bu yazıda amacımız dinin, ekonomi-politiğe dönüştüğünü ortaya koyabilmektir. Büyük sahabelerin ve ilk Müslüman toplumun kendi aralarındaki fikri-siyasi ihtilafların ekonomi-politik tabana sahip bulunduğunu aktarmaya çalıştık. Değişik okuma biçimleriyle her fikri ekolün aksiyonunu 'hatalı' tabiriyle nitelemek mümkün görünüyor.

Her başarının 'kendisi' karizmalarını ortaya çıkardığı düşünülecek olursa (Cemil Meriç, devrim kendi evlatlarını yer, demişti) ashabin birbirleri ile mücadelesinin ne kadar eşsiz, rahmet kollayıcı ve diğergâm niteliklerine haiz olduğu anlaşılacaktır. Müslümanların bugün ve yarınki ekonomi-politik dengeleri tanımlamaları/keşfetmeleri için Resul (asv)'den sonraki yüzyıllık sahabe yaşantılarını değişik kriterler çevresinde ele almaları kaçınılmaz görünüyor. Az önce Ebu Bekir'e 'hatalı' dedik. Ancak O, iktidarın fazıl ve Kureyşli birine devredilmesi öngörüsüyle toplumun ortak kanaatini ve razı olabileceği hissiyatı vurguladı. Diğer taraftan O, ideal toplum-salih imam birliğinin sembolü haline geldi. Ömer, fazılları derecelendirip divan kurup onlara atâ bağlamakla belki 'hatalı' değerlendirmelerine muhatap olabilir. Lakin, O, bunu Resullullah'ın yanında imanlarından dolayı ezizyet çekmiş ilk neslin "tuleka" (Mekke'nin fethi günü iman edenler) ile arasındaki farkı belirtmek için önermişti. Allah rızasından başka bir niyeti bulunmamıştı. Osman'ın 'hatası' Ömer'in devrettiği yönetim prensiplerini aynen uygulamak, ama Ömer kadar işin sonunu kovalayamamak idi. Osman, hilafetin ikinci yarısında kaçınılmaz olarak "kadro"sunu oluşturdu. Bu kadronun soya dayanması makul sayılabilir. Ali'nin sahabeleri birbirine düşüren savaşların örgütleyicisi ya da tarafı olması da 'hatalı' telakki edilebilir. Nitekim sahabelerin önemli bir kısmı Cemil, Siffin gibi savaşlarda, Hakem Olayı'nda tarafsız kalmıştı. Ancak Ali'nin müslümanların eşitliği talebini

kim haksız bulabilir? Nihayet itibariyle Muaviye'nin fazilet devrini kapatan Sultanlığının da iktidarı fıkha bağlayan, hukukla denetlenir hale getiren bir etkisi olduğundan sözedilmelidir. Bütün bu

yaklaşımlar dini algıların ekonomi-politik üzerinden seslenişini ifade ediyor. İlk yüzyıl boyunca sahabe davranışları müslüman toplumun karşılaştığı problemlere bir cevap üretti, yani dini algıları ekonomi-politiğe çevirdi. Bu gelenek Osmanlı'yı da kapsayacak bir tarihi kurdu. Müslümanlar ne zaman ki ekonomi-politik algıları dini fikirlere tercüme etmeye başladılar, işte o zaman müslüman ay-

ni bir tür toplumsal amelin Muaviye sembolizminde tecessümüydü). Emir-ulema kavrayışı Emevî'lerle parçalanınca din kendini ilmî bir çevre içinde yansıttı. Hukuk, ahlak ve adalet ilkelerini hayati kılarak topluma ve insana meşru zeminleri işaret eden ulemaya istinad eden Sultan modeli bu haliyle bile insanlık için bir şans ve çözüm imkanı anlamına gelen veriler sundu.

Osmanlı bakiyesi topraklarda doğan "İslamcılık", fikri meselelerine ifade ettiğimiz yaklaşımlardan uzak bir duruşla baktı. İslamcı aydınlar yahut İslam'la ilgili (yer yer Oryantalist veya karşı Oryantalist) görüş sahipleri dini, bir model ve son tahlilde de iktidar meselesi anlamında ele aldılar. İslamcılık fikri yaşayan bir hukuk, hareket eden bir ahlak vurgusuyla üretilmiş kavramların taşıyıcısı olmadan meçhul bir "adalet" talebiyle belirdi. Bu süreç dinin ekonomik ve sosyal süreçlere aşılanaarak kullanılmasını kaçınılmaz kıldı. Yüz-yüzelli yıllık arayışlar "İslam Sosyalizmi", "İslam Ulus-Devleti", "İslami Endüstriyelleşme"; "Liberal İslam" vs. gibi kavramları ve türevlerini üretirken gerçekte ahlak-adalet-hukuk paradgimalarının tükendiğini itiraf etmiş bulunuyordu. Bu çerçevede İslamcılığın, geçmişin dini yeterince anlamadığı, kendilerinin daha başarılı olduğu, yolundaki tezi de yanılmamıştır. Çünkü tez; modern hukuk, bilim, siyaset, vazife ahlakı, kitle toplumu, birey özelliği, eşya düzeni ile ilgili genel paradigmaya kendi paradigmasından karşılık vermeye yönelmemiş görünüyor. Oysa İslamcılığın "geçmiş" dediği din algılayışlarının bugün için doğru-yanlışlığı gözden çıkarılırsa kendi döneminde işlevsel değeri ve karşı paradigmalara üstünlüğü bulunmaktaydı. ■

REFERANSLAR

- Algül Hüseyin, *İslam Tarihi*, 1986, Gonca.
- Cabiri Muhammed Abid, *İslam'da Siyasal Akıl*, Kitabevi, 1997
- Hatiboğlu M.S. Hilafetin Kureyşliliği, *İFD*, 1978.
- Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, Sıtkı Güllü tercümesi.
- Maverdi, *Ahkam'us Sultaniye*, 1976, Bedir.
- Mustafa Dr. Nevin A., *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, 1990, İz yay.
- Riyazu's-Salinin, *DİB* yay., 8. baskı.
- San Coşkun, *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*, AİTİA, 1971.

Emir-ulema kavrayışı Emevî'lerle parçalanınca din kendini ilmî bir çevre içinde yansıttı. Hukuk, ahlak ve adalet ilkelerini hayati kılarak topluma ve insana meşru zeminleri işaret eden ulemaya istinad eden Sultan modeli bu haliyle bile insanlık için bir şans ve çözüm imkanı anlamına gelen veriler sundu.

dınların (alim, sanatkar, filozof, bilim adamı, yönetici) toplumsal problemleri teşhis etme kabiliyeti ve çözüm üretme yetenekleri dumûra uğradı.

Bu cümleden olarak din, herhangi bir ekonomik-sosyal sistemi model olarak sunmaktan geri durmuştur, diyebiliriz. Din, dindar karizmaların ve toplumsal amelin istinadı anlamında geldi. Bunlar hukuk, ahlak ve adalet ilkeleri olarak toplumun ve bireyin ilişkilerini idealize etti. Ancak model-sistem kurmaya yönelik imada bulunmadı. Dinin model olarak kendini tanımlamaktan kaçınması bireylerin ve toplumsal oluşumların yapılarını koruyamamasına bağlıydı. Bu, İbrahim'in (as) kendi soyunun da insanlara önder kılınması talebinin tıpkısıdır. Allah, talebi reddeder. Böylece ortaya modelden ziyade ilkeler kalır. Ebu Bekir ve Ömer'in kendilerinden sonra kullanılacak bir modeli işlevsel kılmamalarındaki gayretkeşlikleri de böyle okunmalıdır. Muaviye'nin daha sonra bireysel ve toplumsal anın ilkelerine değil de model kurmaya dair ilgisi bir tür mecburiyetti (yahut ye-

Etik'in Ahlaksızlığı -III

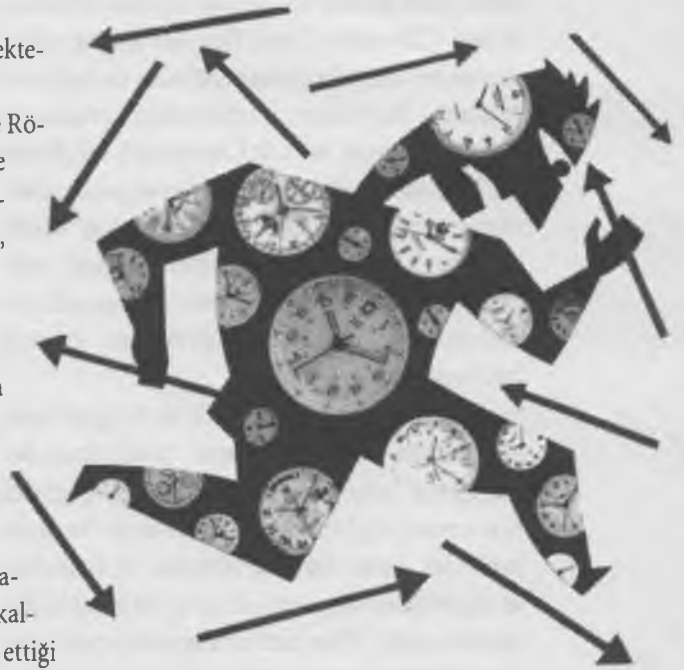
Cinsel Etik Ya Da Haksızlıktan Haklar Devşirmek

Mesut Kardeşhan

Kilise'nin Bekaret Takıntısından Feminist Hezeyanlara

Hümanist, Aydınlanmacı ve liberal gelenek içinde şekillenen bir özgürlük kavramının insan hayatında dışsallaşmasıyla ne tür feci sonuçlar doğurabileceğinin en somut ve çarpıcı örnekleri herhalde cinsellik alanında gözlemlenebilir. Yaşanan çözümsüzlük ve beraberinde gelen anormal ve sağlıksız davranış biçimleri; insan hak ve özgürlüklerinin kapsam ve sınırları, ideolojik temel ve meşrulukları bakımından ciddi soru işaretlerini gündeme getirmektedir.

Ancak hemen başta belirtelim ki, Batı düşüncesinde Rönesans ve Reformasyon döneminde yaşanan kırılma ve dine yönelik tepkilerde olduğu gibi, cinsel ahlak alanındaki rota değişikliğinde de mevcut dinî geleneklerin, özellikle de Hıristiyan inancının kendi içinde barındırdığı olumsuzlukların payı büyüktür. Hıristiyanlığın bekaret takıntısı ve cinsel ilişkiyi kategorik olarak mahkum eden tavrı, Batılı toplumlarda yüzyıllar boyunca kadının aşağılanması ve insanca bir evlilik hayatının zorlaştırılması sonucunu doğurmuştur. Kilise'nin tesisinden itibaren etrafa yaydığı Hz. İsa'nın (a.s.) bekar yaşamasına ilişkin yorum ve tebliğleri cinsel ilişkinin temelden çirkin olduğu düşüncesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü O'nun ömrünün sonuna kadar bekar kalması cinselliği kötü, kerih ve tiksindirici birşey telakki ettiği

yolundaki yorumlarla izah edilmeye çalışılmıştır. Hıristiyan dine mensup gerek azizler gerekse ruhban sınıfı için, ömür boyu hiçbir kadınla cinsel ilişkide bulunmamak, gerçek ruhani mevkiye ulaşmanın bir şartı haline gelmiştir.¹

“Bekaretin önemi” Hıristiyan düşüncesi içinde bazen çok ilginç izah tarzlarına da konu olmuştur, St. Cyprian’ın aşağıdaki ifadelerinde olduğu gibi: “Dünya henüz yarım yamalak olmuş ve iskan edilmemişken, insan ırkı yayılmalı ve nesiller vasıtasıyla artmalıydı. Şimdi dünya insanlarla dolduğundan, nefesine hakim olabilenler göklerin krallığının rızası için hadım olurlar.”² İnsan bu satırları okuyunca, nüfus itibarıyla son birkaç yüzyılda büsbütün çekilmez hale gelmiş bir dünyada Papalık veya çeşitli kiliselerin kürtaja ve gebelik önleyici, kısırlaştırıcı yöntemlere niçin kayıtsız şartsız destek vermediğine şaşıyor.

Kilise’nin bekaret saplantısında bir yönüyle Hz. Meryem’in bakireliğinin de etkili olduğunu ilave etmek gerekir. 431 yılında Efes Konsülü tarafından “Theotokos”, yani Tanrı’nın Annesi olarak ilan edilen Meryem’in bakireliğinden de kuşku olmayınca Hıristiyan düşüncesinin evlenmeye olumsuz bakışını veya St. Chrysostom tarafından asli bekaretin kaybı Cennet’ten kovulmanın sebebi olarak saptanıp evliliğin “ölüme ilk adım” olarak görülmesini,³ bekarlık cennetinden kaçarak evlenen erkeklerin, kilise marifetiyle boşanmanın yasaklanması suretiyle cezalandırılmasını anlamak kolaylaşacaktır.⁴

Bugün kuşkusuz Batılı insan bu tür gayri insani yaklaşım ve uygulamaların tahakkümünden kurtulmuş bulunuyor. Ancak genelde özgürlük kavramının algılanışında yaşanan kusur ve problemlerden cinsel davranış biçimleri ve kadın hak ve özgürlükleri de payını almıştır. Bu konuda Batı düşüncesinin, Kilise’nin olumsuzluklarına tepki olarak bir başka aşırı uca yöneldiği, insan varlığını

**Hıristiyanlığın bekaret
takıntısı ve cinsel ilişkiyi
kategorik olarak mah-
kum eden tavrı, Batılı
toplumlarda yüzyıllar
boyunca kadının aşağı-
lanması ve insanca bir
evlilik hayatının zorlaş-
tırılması sonucunu do-
ğurmuştur.**

tanımlamadaki yetersizlikle paralel biçimde cinsel özgürlük adına toplumsal yapıyı büsbütün tahrip edecek talepleri gündeme getirdiği ve dolayısıyla bekaret, cinsellik, hamilelik, kürtaj, aile hayatı ve evlilik dışı ilişki gibi konularda yeni çözümsüzlük ve bunalmalara kapıyı araladığı söylenebilir.

Bilimin, cinsellik duygusu ve ihtiyacının tamamen bastırılmasının yol açtığı olumsuzluklara ilişkin tespit ve bulguları cinselliğe dengeli bir yak-

laşım lehine kullanılmış olsaydı insanlık adına önemli başarılı sonuçlar hasil edilebilirdi. Fakat öyle olmadı. Şehvet duygularının dizginlerinden tamamen boşanması, ahlaki kayıt ve kurallardan bireyin bütünüyle azade kılınması yeni çözüm yolu olarak takdim edilince eskisinden daha vahim bir tabloyla karşılaşılması için çok fazla beklemek gerekmedi. Evlilik müessesesi bir kez daha itibardan düştü, flört etme özgürlüğüne kavuşan gençlerin kaçındığı birşey haline geldi. Hamilelik, çocuk dünyaya getirme ve onu büyütmenin sıkıntısına katlanmak kadınlar için özgürlüğü kısıtlayıcı ve nefret uyandırıcı şeyler haline geldi. Yine bu süreçle birlikte, Aziz Cyprian’ın hayallerinin gerçekleşmesi olarak yorumlanabilecek bir gelişmeyle, çoğu Batılı toplumda nüfus oranları düşüş grafiği çizmeye başladı.

İnsanın iç derinliğini ve bilinçaltını bir “şehvet ahır”ı olarak resmeden, hicap, utanma ve iffet duygularını derhal yıkılması gerekli “tabular” olarak teşhis eden, nefsi cinsel aşırılıklardan sakındırma-ya dayalı “eski ahlak” yerine kıskançlık duygusunu öldürmeye dayalı “yeni ahlak”ı vazeden Freud ve Russell gibi kimselerden sonra 1960’ların “cinsel devrim”i olağanüstü ufuklar (!) açtı: Ahlak standartları aşağı çekilerek cinsellik üzerindeki yasaklamalar gevşetildi ve “müsamahakar toplum” meydana getirildi. Evlilik öncesi, evlilik dışı, rasgele, eşcinsel vs. vs. cinsel pratikler hoşgörü sınırlarına

dahil edilerek yaygınlaşmaları sağlandı. Liberalizmin “eğer heyecan veriyorsa özel alanda rıza gösteren yetişkinler arasında herşey olabilir” biçimindeki cevazıyla ve medyanın özendirip yaygınlaştırmak yönündeki katkılarıyla, inanılmaz derecedeki çirkinlik ve sapmalar günlük hayatın sıradan ve olağan vakaları haline geldi.⁵

Kapitalist ekonomi içinde ucuz işgücü olarak görülen kadınların eşit ücret, insanca çalışma şartları vb. konulardaki haklarını savunmakta işe başlayan feminist hareketin bugün hemen hemen tek ilgi alanını cinsellik oluşturuyor. İnsana, hayata, dünyaya ilişkin hümanist projenin tumturaklı ve kulağa hoş gelen söylem ve kavramsallaştırmalarının bir devamını şimdi bu konularda duymaktayız. Henüz yüzyıl öncesinde bile insanların pek aşına olmadığı türlü türlü hak ve özgürlüklerin mücadelesinin verilmekte olduğunu görüyoruz.

1995 yılında BM sponsorluğunda Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve gerekse öncesinde tertiplenen hazırlık niteliğindeki toplantılar cinsellik, kadın, aile vb. konularda her türlü aşırı ve dengesiz davranış biçiminin hak ve özgürlük talepleri olarak dile getirilmesine tanık oldu. Bu uğurda gösterilen çabalara belli bir meşruluk ve akla uygunluk görüntüsü kazandırabilecek bir kavramsallaştırmaya başvuruldu: “Cinsel ilişki ve doğurganlık hakları”, “özgür seçim hakkı”, “kendini başına karar verme hakkı”, “farklı olma hakkı” ... Halbuki Zînet Kevser’in de işaret ettiği gibi “doğurganlıkta özgür seçim; talep konusu olan kürtaj için, ‘hayat tarzı’ ise homoseksüellik, lezbiyenlik vs. de dahil evlilik dışı bütün ilişki biçimleri için kullanılan bir şifre niteliğindedir.”⁶

Nitekim Pekin Konferansı’na hazırlık mahiyetindeki Avrupa Konseyi toplantısından çıkan raporda şöyle denilmekteydi: “Genç kadınların sesleri duyulmalıdır; zira cinsel hayat sadece evlilik hayatına raptedilmiş birşey değildir. Bu durum hayat tarzı konusunda farklı olma hakkına götürür; yani bir aile içinde veya tek başına, çocuklu veya çocuksuz yahut cinsel tercihleriyle yaşama hakkına.”⁷

Evliliği “ücretsiz fahişelik ve ev içi işçiliği” olarak gören liberal feminist Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) veya “kadınların köleleştirildiği hayat için namussuzca bir anlaşma” diye düşünen sosyalist feminist Charlotte Perkins Gilman (1860-1935) veyahut da hamileliği barbarca birşey ve doğal yollardan çocuk dünyaya getirmeyi “kabak biçiminde dışkı yapmak” (shitting a pumpkin) biçiminde tanımlayan, radikal feminizmin günümüz savunucularından Shulamith Firestone gibi kimselerin izindeki feministler Pekin konferansı sonuç bildirgesinde cinselliğe ilişkin taleplerini dile getirirken evlilik kurumuna tek bir atıfta dahi bulunmadılar. Bunun yerine metne kürtaj ve doğum kontrol yöntemleri lehine ifadelerin geçmesini sağladılar: “Kadınların kendi doğurganlıklarını denetim altında tutma kabiliyeti, başka hakların zevkine varmak için önemli bir temel oluşturur.”⁸ Eylem Platformu adı verilen nihai belgenin orijinal metninde geçen İngilizce “enjoyment” kelimesinin hem birşeye sahip olmak/yararlanmak hem de birşeyden zevk almak anlamlarına gelmesi ilginç ve bizce buradaki meramı anlatabilmesi bakımından isabetlidir.

Haksızlıklar Üzerine Hak İnşa Etmek

Sözde kadın hak ve özgürlüklerini savunmak için mücadele veren hareketlerin imdadına bugün bilim ve teknolojinin yetiştiği görülüyor. Gebelik önleyici yöntemlerden kürtaja, suni tohumlama imkanlarından insan kopyalamaya kadar başarılı veya deneme safhasındaki işlemler, modern özgür insanın ürettiği fantezilerin peşisıra dallanıp budaklanan türlü türlü yeni hakların “zevkine varılabilmesi” için fırsatlar sunuyor.

Doğum kontrol yöntemleri evlilik öncesi veya evlilik dışı ilişkide bulunan çiftlere, çocuk sahibi olarak dünyalarının kararması riski (!) olmaksızın hayatın tadını çıkarmalarını sağlarken, kürtaj teknikleri herşeye rağmen vuku bulabilecek istenmeyen hamileliklerden kurtulmanın emin bir yolu olarak görülüyor.

Sözde cinsel ahlak artık bu yeni imkanlar karşısında fetvalarını birbiri peşisıra patlatabiliyordu: Gençler için onaltı yaş vb. cinsel ilişki yaşının uygulanması imkansızdır, öyleyse bütünüyle serbest bırakılmalıdır.⁹ Doğum kontrol imkanı varolduğuna göre evlilik dışı ve rasgele ilişkilerde herhangi bir kısıtlama olmamalıdır.¹⁰ Zina olayında bizatihi yanlış birşey yoktur, ancak aldatılan eşin veya “cinsel partner”in incinmesi dolayısıyla ortaya çıkan nahoş durum böyle bir değerlendirmeye yolaçabilir;¹¹ nasıl olsa aile ve toplumsal yapı denilen şeylerin icabına ileri sanayi uygarlığı çoktan bakmıştır.

Sonra fetvalar şöyle devam eder: Ebeveynin, çocuklarının cinsel ilişkileri konusundaki müdahalesi mutlakçı katılık biçiminde olmamalı, göreci etik anlayışla hareket edilmelidir. “14 yaşındaki kızının 17 yaşındaki erkek arkadaşıyla yetişkinler gibi cinsel ilişkiye girmekte olduğunu keşfeden bir anne”, kızına böyle birşeyi yasaklamanın çözüm olmadığını görünce, “muhtemelen, sorunla başetmek için mümkün olan en iyi yolu araştıracaktır. Bu pekala en azından genç çiftin doğum kontrol yöntemine başvurmalarını sağlar, belki böylece istenmeyen hamilelik de olmayacaktır. Bu örnek, ahlâki kararlar alınması gerektiği zaman, mutlakçı

katılığın ne kadar kolay biçimde devre dışı kaldığını gösterir. Aristo’nun özdeyişi bunu örnekler: ‘En iyi, iyinin düşmanıdır vs. vs.’”¹²

Bu noktada çağdaş etigin ve onun güdümündeki insan hakları felsefesinin fuhuş ve gönüllü/ücretli fahişelik hadisesine verdiği onayı da hatırlamalıyız. Çoğu zaman “dünyanın en eski mesleği” veya “kurbansız suç” diye vasıflandırılan fuhuş bugün artık bir hak ve özgürlük meselesi: Fahişelik, kadının cinsel bakımdan kendi başına karar verme ve eşitlik hakkının bir ifadesidir!¹³ Fakat fahişelik aynı zamanda BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni deklare eden iradenin, çıplak gözle daha kolayca gözlemleyebildiğimiz siyasal ve ekonomik sömürüye ilişkin çifte standardından daha az önemli olmayan birbaşka ikiyüzlülüğünün de ifadesidir. Bildirge’nin başta 1., 4. ve 5. maddeleri olmak üzere pekçok bölümünün ihlali anlamına gelen fuhuş; ABD’de yılda iki milyar dolarlık gelir getirecek boyutlara varan çocuk fuhuşu sektörü, sanayileşmiş ülkelerden Üçüncü Dünya’ya yönelik düzenlenen ve multimilyar dolarlık endüstri haline gelen “seks turizmi” ve daha nice dramatik boyutlarıyla BM’nin ve insan hakları savunucularının görmezlikten geldiği yahut yeterince önemsemediği bir global faciaya işaret eder. BM bünyesindeki teşkilatlar konuya ilişkin yeterli araştırmalar dahi sunmazken veya baştan savma hazırlanmış raporlar yayınlamakla yetinirken¹⁴ yine BM’ye bağlı CEDAW’ın (Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Komitesi) ve benzerlerinin İslâm’da kadının türlü biçimlerde mağdur edildiği iddialarına belki benzeri bütün meselelerden daha fazla vakit ayırıyor oluşu hayli ilginçtir. Sonuçta fahişelik bir hak olarak algılanmaya başlamışsa, bu en iyi ihtimalle haksızlık üzerine bina edilen, bir haksızlıktan devşirilen sözde haklardan bir tanesidir. Fuhuş Liberalizmin “kendinden başkasına zarar vermeyen eylem” olabileceği kuruntusuna dayandığı için haksızlıktır. Kişinin kendi bedeni üzerinde sınırsız bir tasarruf ve icabında kendi kendine zarar verebilme hakkını vehmettiği için haksızlıktır...

Kürtaj: Modern Kadının Cinayet Hakkı?

Kürtaj, sözde ahlak felsefesinin onyıllar boyunca tartışıp sağlıklı bir çözüme kavuşturamadığı ve nihayet kanayan bir yara haline gelmesine sebep olduğu birdiğer temel insani meseledir. Tıpkı idam cezasında yaşanan çözümsüzlük ve çıkmazda olduğu gibi, tartışmalar devam ederken -gerçi Avrupa Birliği ülkelerinde idamın kalkmasına ilişkin bir konsensüs oluşmuş gözüküyor ve fakat bu dahi hukuk ve ahlâk felsefesi açısından sorunun tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez- fiili durum belli bir biçim alıyor, kürtaj vakaları artıyor, çoğu durumda bebek katlinden başka birşey demek olmayan vakıalar trajik boyutlar kazanıyor. Belki de kürtajı anne veya ceninin hakları bağlamında tartışmanın bütünüyle terkedilmesinin daha yararlı olacağı düşüncesi etik felsefesinde her geçen gün daha da kuvvetleniyor.¹⁵

İnsanoğlunun yeryüzündeki varoluşunu hafife alan, varlık sebebi üzerine yeterince düşünme zahmetini göstermeyen, ilgi ve endişeleri dünyevi olanla sınırlı kalan bir zihniyet, bebek katli lehine son derece ucuz ve temelsiz argümanlara sığınabiliyor: “Yumurtanın döllenmesi, bir dış organizmayı işin içine sokar ama bu kadın bedeninin parçası olan yumurtanın statüsünü değiştirmez, nasıl ki parmağındaki bir mikrobik enfeksiyon parmağını vücudunun bir parçası olmaktan çıkarmıyorsa. Hücrenin bölündüğü ve yeni hücrelerin bölünerek oluşmayı sürdürdüğü daha sonraki aşamalara gelince, bu kanser hücrelerinin çoğalmasına benzetilebilir; iki durumda da, bunlar kadın bedeninin bir parçası olarak kalırlar ve bedenine ne olacağına karar vermek de kadına kalmıştır vs. vs.”¹⁶

Anne rahmindeki ceninin hücrelerden bir hücre olmadığı, fakat bir insan adayı olduğu gerçeğini görmezlikten gelen bu hezeyanlara nazaran daha makul görünen argümanlar ise fetusun kaçınılmaz haftadan itibaren insan sayılabileceği üzerinde odaklanarak adeta etik felsefesini biyokimyasal teknolojiye emanet eder. Bu anlamda bazen sekizinci haftadan sonra beynin oluştuğu ve dolayısıyla bu tarihten önce kürtaja izin verilebileceği, bazen “insanın gelişim seyri içinde kişinin ortaya çı-

kış noktasını” bulmak gerektiği öne sürülmüştür ki, fetusun altıncı haftadan itibaren kendi kendine hareket etmeye başladığı veya bebeğin dünyaya geldikten sonra dahi “kişi” sayılabilmesi için belli bir sürenin geçmesi

gerektiği hatırlanır- sa bu tür argümanların da meseleyi çözmediği görülmür.¹⁷ Kimi zaman da ceninin, yaşama bilincine ve benlik kavramına sahip olmayan birşey sayılarak, yani zihinsel özrürlüğe ve bunamış kimselere de hayat hakkı tanımayı gerektirecek bir mantıkla kürtaja temel bulmaya çalışılır.¹⁸ İnsanlara hayat hakkı bahşeden kaynak konusunda yaşanan belirsizlik, problemi bütünüyle içinden çıkılmaz hale getirir. Bir doktora, kürtaj konusunda karar vermeden önce, “hayatın

sürmesini sağlayan bir makinanın fişini çekmeden önce bir etik uzmanına danışmasını” tavsiye etmek ise,¹⁹ bu şartlarda abesle iştigalden başka birşey değildir. Meseleyi kadm-erkek eşitliğini temin etmek biçiminde sunan feminist yaklaşım yeni nesilleri kimin dünyaya getireceği (erkekler mi doğuracak?!) sorusunu cevapsız bırakırken, sakat bir kimse olarak dünyaya geleceği ana rahminde tespit edilebilen bebeklere kürtajı salık veren bakış açısı Hitler’in seçkin ırk projesi kadar gayri insani unsurlar taşır.²⁰ Bu etik anlayışıyla, kürtajı hiç değilse azaltmayı hedefleyen iyi niyetli önerilerin dahi vahim gelişmelere kapı aralayacak nitelikte olduğunu görmek insanı şaşkırtmamalıdır: 1970’lerde

Kürtaj, sözde ahlak felsefesinin onyıllar boyunca tartışıp sağlıklı bir çözüme kavuşturamadığı ve nihayet kanayan bir yara haline gelmesine sebep olduğu birdiğer temel insani meseledir. İnsanoğlunun yeryüzündeki varoluşunu hafife alan, varlık sebebi üzerine yeterince düşünme zahmetini göstermeyen, ilgi ve endişeleri dünyevi olanla sınırlı kalan bir zihniyet, bebek katli lehine son derece ucuz ve temelsiz argümanlara sığınabiliyor.

gündeme getirilen bir "açık çocuk pazarı" projesi, hem evlat edinmek isteyen çiftler, hem de kürtajla istenmeyen hamilelikten kurtulmak niyetindeki kadınlar için kolaylık sağlayacağı mülhazalarıyla savunulmuştur.²¹

Etik felsefesi konuyu tartışadursun, kürtaj dünyanın çoğu bölgesinde artık yaygın bir pratik haline dönüşmüş durumdadır. Dünyanın "gelişmiş" ülkeleri arasında genç kızların hamilelik ve kürtaja başvurma oranları bakımından en yüksek rakamlara ulaşmış olan Amerika'da 1981 yılında her on Amerikalı genç kızdan bir tanesi ya kürtajı ya da doğumu tecrübe etmişken, 1975-1995 yılları arasındaki süreç zarfında 14-19 yaşındaki kızlar arasındaki hamilelik oranı binde 14'ten binde 153'e yükselmiştir. Keza her yıl Amerika'da 1 milyon genç kızın hamile kaldığı, bunlardan yaklaşık 400.000 kişilik bir grubu kürtajı tercih ederken, 470.000 kişilik bir kısmı da çocuk doğurmayı yeğlediği tespit edilmiştir. Bu ülkede kürtajın '70'lerden itibaren yaygınlaşması, 1973 yılında ülke çapında yasal hale getirilmesine bağlanmaktadır.²²

Asya ülkelerinde hadisenin aldığı boyutlar Batı'dakinden daha az vahim sayılmaz. Hindistan başta olmak üzere pekçok ülkede "ultrasound" teknolojisi sayesinde kelimenin tam anlamıyla İslam öncesi Arap cahiliyesinin kız çocuklarını katletme geleneğine bir dönüş yaşanmaktadır. Hindistan'da 1985'teki kayıtlara göre cinsiyet tespiti ardından gerçekleşen sekiz bin kürtaj vakasından sadece bir tanesi erkek cenine yönelik olmuştur. Her yıl yalnızca Bombay'da bu şekilde 1500 kız çocuğunun aldırıldığı tahmin edilmektedir. Ülke genelinde erkek nüfusu kadınlara oranla hızla artmaktadır.²³

Çin, Pakistan, Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelerde de hadise ciddi boyutlar kesbetmiştir. Güney Kore'de yılda en az yirmi bin kız çocuğunun illegal kürtaja konu olduğu, nüfustaki erkek-kadın oranı bakımından Çin'de 85 kıza karşılık 100 erkek çocuk düşerken Güneykore'de 86'ya 100 biçiminde yine benzer bir oranın söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Güney Kore'de, Kore Planlı Anne-Baba Federasyonu'nun uyarı amacıyla hazırladığı afişlerin sloganı -ırkçı imalar taşısa da- bu bakımdan

düşündürücüdür: "Zenci gelinler mi ithal edeceksiniz?" Sonuçta mevcut ivmenin devam etmesi halinde çoğu Asya ülkesinde erkek-kadın oranlarındaki dengesizlik dolayısıyla ciddi ekonomik, demografik sorunlar ve sosyal çalkantıların yaşanmasına kesin gözüyle bakılmaktadır.²⁴

Diğer taraftan kürtajı, "özgür" ve rastgele cinsel ilişkinin olumsuz yan ürünlerinden kurtulmanın basit, emin ve ızdırapsız bir yolu olarak takdim eden bakış açısı da temelsizdir. Zira, doğmamış bir çocuğu öldürmenin ahlâki boyutlarına duyarsız kalan kimseler de dahil olmak üzere kürtajı tecrübe edenlerin çoğunda şiddetli fizikî ve zihinsel travmaların yaşandığı görülmektedir.²⁵ Ne de olsa kürtaj, anne sağlığını tehdit eden vb. bir durumun söz konusu olması biçimindeki ciddi mazeretlerden yoksun kürtaj, haksızlık üzerine temellendirilen sözde haklardan bir tanesidir. ■

(Devam edecek)

Dipnotlar

1. Mutahhari, İslamda ve Batıda Cinsel Ahlak, İslami Tebliğ Teşkilatı, 1985, s. 18-19.
2. Enis, Münevver Ahmed, Cinsel Ahlak ve Biyolojik Tehlike, İz Y., İstanbul 1994, s.38.
3. Age, s.39
4. Mutahhari, age, s.19-20.
5. Bulaç, Ali, İnsanın Özgürlük Arayışı, Beyan Y., İstanbul 1988, s.187; Nuttall, John, Ahlak Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Y., İstanbul 1997, s.84-85; Mutahhari, age, s.36.
6. Kevser, Zinet, Encounters, 1997/2, s.157.
7. Agy
8. Age, s.153-154.
9. Billington, Ray, Felsefeyi Yaşamak, Ayrıntı Y., İstanbul 1997, s.81.
10. Mutahhari, s.34.
11. Nuttall, s.84; Billington, s.311.
12. Billington, s.74.
13. Reanda, Laura, Prostitution as a Human Rights Question, Human Rights Quarterly, 1991/13, s.202.
14. Age, s.205.
15. Ryan, Alan, The British, The Americans, And Rights, A Culture Of Rights, ed. Michael J. Lacey and Knud Haakonssen, New York, s.421.
16. Nuttall, s.124.
17. Enis, s.215; Nuttall, s.122.
18. Nuttall, s.24.
19. Age, s.62.
20. Fisher, William, Modern American Legal Theory, A Culture Of Rights, ed. Michael J. Lacey and Knud Haakonssen, New York, s.358; Nuttall, s.133.
21. Fisher, s.352.
22. Kevser, s.155.
23. Enis, s.282.
24. Kevser, s.151.
25. Dannemeyer, Congressman Wm., Shadow In The Land Homosexuality In Amerika, Ignatius Press, San Francisco, 1989, s.158.

'Lehve'l Hadis'

Üretim Merkezleri -II

Hüseyin K. Ece

b- Hadis Kelimesinin Sözlük Anlamı:

Kelimenin aslı olan 'hudûs', olmayan şeyin sonradan meydana gelmesi demektir.

Hadis ise; İnsana -ister vahy tarafından, isterse işitme yönünden- ulaşan bütün sözlere (lafalara ve haberlere) denir.³³

'Hadis', 'kadim, öncesi olmayanın'ın zıddı olarak, yeni, haber anlamlarına gelir.³⁴

Bu kelime söz ve haber anlamlarında Kur'an'da pek çok âyette geçmektedir.

"Âyetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze (hadis'e) geçinceye kadar onlardan yüz çevir..."³⁵

"İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Bunları sana (taşıdıkları) gerçek ile okuyoruz. Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze (hadise) inanacaklar."³⁶

"İbrahim'in ağırlanan misafirlerinin haberi (hadis'i) sana gelmedi mi?"³⁷

Allah (cc), kendi Kitabını söz (Hadis) diye isimlendiriyor:

"Eğer doğru iseler haydi onun gibi bir söz (hadis) getirsinler."

Hadis kelimesi ve türevlerinin Kur'an'da, 'bildirmek,-ilan etmek, söz-kelâm, hikâye, rüya an-

lamalarında kullanıldığını görmekteyiz.

Hadis kelimesine ister söz (kelâm-lâf) anlamı, isterse haber anlamı verelim; her iki manada da sonradan olan bir şeyin ifadesi vardır. Biz konunun akışı içerisinde bu iki anlamı da dikkatten çıkarmayacağız.

(Hadis kelimesinin Hadis ve Fıkıh ilmindeki tanımına konumuzla ilgisi olmadığı için burada yer vermiyoruz.)

c-'Lehve'l Hadis'in Terkip Anlamı:

Buna göre terkip olarak 'lehve'l hadis'; sözlük anlamıyla 'söz eğlencesi' demektir. Yani duyanı etkileyen, önemli şeylerden oyalayan, kendi havasına çeken, çevresindeki başka şeylere karşı duyarsız hale getiren söz demektir.

Sözlük anlamı yönünden bunun pek olumsuz bir yanı yoktur. İnsan; etkileyici, cezbeden, ruha hoş gelen seslerden, nağmeli, sanatlı sözlerden etkilenir. Ruhu bu gibi şeylerden tad alabilir.

Ancak Kur'an 'lehve'l hadis'i tümüyle olumsuz anlamda kullanıyor. Çünkü burada kastedilen 'boş ve amaçsız söz' insanı Allah'tan ve O'na itaat etmekten uzaklaştıran sözdür.

'Lehve'l hadis' kısaca; istek ve tutkuları kıskır-

tan, azdıran, kişiyi oyalayan, Allah'a itaat-ten uzaklaştıran, boş, gereksiz, faydasız sözlerdir, laflardır. Bu gibi sözler kişiyi işinden alıkoyabilir, oyalayabilir, dikkatini başka şeylere çekebilir, kafasını karıştırabilir.

Bunlar, dedi kodu olduğu gibi; saçma sapan konuşma, sulu ve zararlı şakalar, boş güldürüler, gevezelikler, saçma sapan hikâyeler, romanlar, masallar, efsaneler, nağmeler, müzikler, insanı saptıran fikirler, görüşler olabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken şey, 'lehve'l hadis' diye nitelenen şeyin, insanı hiddâyetten uzaklaştırması ve Allah'a itaatten alıkoymasıdır. Şüphesiz hafif ve ders verici şakalar, ibret verici ve hikmet dolu hikâyeler, masallar, efsaneler, insanı günâha sürüklemeyen süslü sözler, çirkinliği ve günahı övmeyen müzikler, İslâm inancına aykırı olmayan görüş ve fikirler haram değildir.

Hasan Basri'ye göre, Allah'ı anmaktan ve O'na ibadet etmekten alıkoyacak eğlenceler, şarkılar, çalgılar demektir. Kimilerine göre bu tabir, Allah'a ortak koşma anlamındadır³⁹

İbni Cerir diyor ki: Lehve'l Hadis, Allah'ın âyetlerinden ve O'nun yoluna uymaktan alıkoyan her türlü sözdür ki, bunu söyleyen, Allah'a ve müslümanlara muhalafet olsun diye söylemektedir.⁴⁰

Nefsi Hakk'tan oyalayan sözlerdir ki, bunlar aslı astarı olmayan saptırıcı hurafeler, fesada ve günâha davet eden hikâyelerdir. İnsanı sapıklığa davet eden şiirleri, eğlence için söylenen şarkıları, bunların eşliğinde çalınan her türlü oyalayıcı çalgıları da -eğer kişiyi oyalayıp Allah'tan uzaklaştırıyorlarsa- buna katabiliriz.⁴¹

'Lehve'l hadis' bir anlamda boş söz ve vehim demektir. Aslı astarı olmayan sözler, efsaneler, gül-

dürücü lakırdılar ve işe yaramayan her türlü fuzulî laflar, gevezelikler, nağmeler bu tanıma girerler.⁴²

Bu kavram, insanı hayır'dan saptıran ve alıkoyan, batıl olan her şeyin ortak adıdır. (43)

Tefsirci Hasen'den rivâyet edildiğine göre, o; kişiyi Allah'a ibadetten alıkoyan, gece eğlenceleri, sapık güldürüler, asılsız hurafeler, saptırıcı müzikler ve benzerleridir.

Kimileri de o 'sihir'dir demişlerdir.

İbni Cerir ve Beyhâki'nin rivâyetine göre İbni Mes'ud (ra); o, erkek veya kadın şarkıcılara meyledip onlardan batıl cinsi şeyler dinlemektir.⁴⁴ Benzer bir görüş de Abdullah b. Abbas'tan rivâyet ediliyor.⁴⁵

Ancak 'Lehve'l hadis'in şarkı (müzik) olduğuna dair A. bin Mes'ud (ra)tan gelen rivâyetin zayıf olduğu söylenmektedir⁴⁶

Tefsirci Dahhâk'a ve Zeyd b. Eslem'e göre 'lehve'l hadis' şirk olayının ta kendisidir.⁴⁷

d-Lehve'l Hadis Tuzağı:

Allah (cc) Lukman Sûresinin hemen başında, burada anlatılanların hikmetli bir Kitab olan Kur'an'ın âyetleri ve bu âyetlerin 'muhsinler' için hidâyet (doğru yolu gösterici) ve rahmet olduğunu söylüyor. Sonra da muhsinleri överek onların bazı özelliklerini sayıyor. Onlar namazı gereği gibi kılarlar, zekâtı verirler ve Ahiret Günü'ne kesin olarak inanırlar. Özellikleri böyle olan muhsinler; Rableri tarafından verilmiş bir 'hidâyet' üzerindedirler ve iki dünyada da kurtulacak olanlar da bunlardır. Aynı övgülerin Bakara Sûresinin başında 'müttakiler' için yapıldığını görmekteyiz.

'Muhsin' kelimesinin aslı 'ihسان'dır. O da; bir

başkasına iyilikte bulunmak, nimet vermek, ya da işleri güzel yapmak demektir. Bundan dolayı Hz. Ali (ra) der ki: "İnsanlar yaptıkları güzel işlere göre tanınırlar."⁴⁸

• 'Muhsin'; ihsan üzere olan, ihsan eden ve bütün hareketlerini güzel yapan demektir. O aynı zamanda Cibril hadisinde geçtiği gibi⁴⁹ Allah Te'âlâ'yı görüyormuşçasına ibadet eden kimsedir. Allah (cc) sürekli 'muhsin olanlarla beraberdir'.⁵⁰ O, güzel davrananlara, ihsanda bulunanlara daha güzel karşılıklar verecek, onların yüzleri aydınlık olacaktır.⁵¹

Âyetlerin anlattığına göre 'muhsin olanlar', kendileri için bir 'hidâyet' ve rahmet olan Kur'an'a, yani Rabblerinin kendilerine ne indirdiğine kulak verirler. O'ndan gelen her şeyi can kulağı ile dinlerler. Onlar, Allah'ın âyetlerini başka bir şeyle değiştirmezler. Âyetlerin gereğini yaparak saadet bulurlar.

Buna karşın insanlardan bazıları Allah'ın âyetlerinden ve onların gereğini yapmaktan, böylece onlardan yararlanmaktan yüz çevirirler. Onların değerini bilmezler. Onlara uymakla elde edecekleri kazançtan, onlara karşı gelmekle elde edecekleri bedbahtlıktan (şekavetten) haberleri yoktur. Böyleleri, bilgisizce Rabblerini âyetlerini bir tarafa atarlar, ya da onlardan yüz çevirirler; ama 'lehve'l hadis'i, oyalayıcı, saptırıcı ve Hakk'tan yüz çevirtici sözlere ve eğlencelere meylederler. Hatta onlara yüklü miktarda para ödeyerek satın alırlar.

Satın aldıkları bu 'lehve'l hadis'le oyalanırlar, eğlenirler. Onunla meşgul olarak kulluk görevinden gafelete düşerler. İnsan olarak yapması gereken daha önemli işlerden yüz çevirirler. Bununla da kalmayıp bunu insanları Hakk'tan saptır-

mak için bir tuzak gibi kullanırlar. İslâm'ın ölçülerini küçümserler ve Kur'an'ın davetiyle alay ederler.

Nitekim Peygamberimizin tebliğiyle başede-meyen, insanların O'nu dinlemesini önlemeyen Mekke müşrikleri, 'lehve'l hadis'i ilk defa bir tuzak olarak kullandılar. Bu yolla Kur'an âyetleriyle, Peygamberimizin sözleriyle alay ettiler. Böylece Kur'an'ın etkisini ve ona olan ilgiyi azaltmaya çalıştılar.

'Lehve'l Hadis' yoluna başvuran kötü niyetliler, işin başında niyetlerini belli etmezler. Hak söze kulak verenlere, İslâm hidayetine ilgi gösterenlere, 'sizi saptırmak için böyle yapıyoruz' demezler. Onlar bu yolla, İslâm anlayışını, temiz ahlakı ve sağlam inancı bozmaya, insanları bu inancın etkisinden uzaklaştırmaya çalışırlar. Onların etkisinde kalanlar da, -Kur'an'ın deyişiyle- 'bilmeden Allah yolundan' saptırmak isteyenlerin oyununa gelirler.

Bu Âyetin Nüzül Sebebi:

Bu âyetin iniş (nüzûl) sebebiyle ilgili ilginç bir örnek anlatılmaktadır.

İbni Hişâm'ın İbni İshak'tan rivâyet ettiğine göre, Peygamberimizin tebliğinin etkisini azaltmak

in için çeşitli yollara başvurulur ama başarılı olunamaz. Bunun üzerine, Mekkeli zengin müşriklerden Nadr b. Haris, 'siz, aranızda emin olarak bilinen birine 'mecnun, sihirbâz' diyerek ona olan ilgiyi azaltmaya çalışıyorsunuz. Buna kimse inanmaz. Bakın ben onunla nasıl baş edeceğim' demiş. Bu adam bazen ticaret için Irak'a giderdi. O bu yolculuklarında acemlerin, Hire halkının masallarını ve onların aralarında dolaşan rivâyetleri der-

lemeyi başarıp geri döndü.⁵² Sonra da onları Kur'an'ı dinlemeye gidenlerin yolları üzerine oturur, onlara bu masal ve efsaneleri anlatır, dikkatlerini anlatığı şeylere çekerek onları uyutmaya ve Kur'an'a yönelmelerinin önüne geçmeye çalışırdı.

Bu masalları Kureyşlilere anlatırken şöyle demiş: "Muhammed size Âd kavminin, Semud kavminin hikâyelerini anlatıyor, ben ise size Rüstem'in, İsfendiyar'ın öykülerini anlatıyorum. Ben O'ndan daha iyi bir hikâye anlatıcıyım. Benim anlattıklarım, Muhammed'in sizi davet ettiği şeyden daha hayırlıdır." Böylece kimileri onun bu anlatıklarına kulak kabartıyor ve Kur'an dinlemeyi terkediyorlardı.

Vakidî'nin Kelbi ve Mukatîl'den rivâyetine göre aynı adam, bir kimsenin Peygamberimizin etkisine girdiğini duyunca, satın aldığı şarkıcı bir cariyeyi şöyle diyerek ona musallat ederdi: 'Ona yedir, içir ve şarkılarıyla onu oyala ki başka tarafa ilgisi kalmasın'.⁵³

Bazı rivâyetlerde bu âyetin İbni Hattal hakkında indiği söylenmektedir. Bu adam çirkin sözlerle şarkı söyleyen, sövüp saymayı müzikle yapan, küfûbâz şarkıcı cariyeler satın alır, onlara şarkı söyletirmiş.⁵⁴

Tefsirci Mücahid, bu âyetin şarkıcı cariye onları dinlemek üzere alım-satımıyla ilgili olarak indiği görüşündedir.⁵⁵

Bu sayılanların hepsinin de âyetin iniş sebebi olması mümkündür. (Rabbimiz daha iyi bilir). Bir âyetin nüzül sebebini bilmek o âyeti daha iyi anlamamıza yarar ama, o âyetin tümüyle anlatılan sebeple ilgili olduğu, başka bir hüküm getirmediği söylenemez. Âyetin iniş sebebi özel olsa bile bildirdiği gerçek, ortaya koyduğu hüküm, getirdiği ölçü geneldir.

Burada son derece ilginç bir örnekle karşı karşıyayız. Kur'an her devirde ve dalâlete düşmüş her toplumda benzerlerini görebileceğimiz sapıtıcı bir tipi ve onun Kur'an'ın davetine karşı kurduğu tuzağı örnek veriyor. Nadr b. Haris'in faaliyetinin arkasındaki zihniyete ve böylelerinin başvuracağı yöntemlere ve araçlara dikkat çekiyor. Zamanın geçmesi ile böylelerinin kullanacağı araçlar değişebilir, ancak kafa yapıları, hedefleri ve yöntemleri

fazla değişmez: Onlar, insanları boş eğlencelerle, asılsız yalanlarla, sonu gelmez hayallerle oyalıyorlar, onların Kur'an'dan yüz çevirmelerini sağlıyorlar.

Kur'an'ın bu örneği böyleleri için bir tenkit, müslümanlar için de bir uyarıdır.

(Devam Edecek)

DİPNOTLAR

- (33) R. el-İsfehâni, *Müfredât*, s. 158.
 (34) el-Cevherî'den nak. E. Sifil, *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkidi*, İst. 1997, s:360.
 (35) 6 En'am/68.
 (36) 45 Casiye/6. Ayrıca bak. 4 Nisa/42, 87, 140, 7 A'raf/185, 18 Kehf/6, 52 Tûr/34, 12 Yusuf/6, 23 Mu'münün/44, v.d.
 (37) 51 Zariyat/24. Ayrıca bak. 20 Tâhâ/9, 79 Naziat/15, 85 Bûrûc/17, 88 _aşiye/1.
 (38) 52 Tûr/34, ayrıca bak. 53 Necm/59. 12 Yusuf/111, 39 Zümer/42.
 (39) nak. İbni Kesir, *Muh. Tefsir*, 3/63
 (40) nak. İbni Kesir, *Muh. Tefsir*, 3/63
 (41) H. Tabatabaî, el-Mizan, Tahran 1342, 16/220.
 (42) Ebu's Suud, *Tefsir*, 4/282-283. Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 6/268.
 (43) K. Beydavi, *Tefsir*, 2/226. Ez-Zamahşeri, *el-Keşşâf*, Beyrut 1415, 3/476. M. Hicazi, *Furkan Tefsiri*, İst. Trh. 5/17.
 (44) Bu haberi Buharî, Edebü'l Müfred'te, İbni Ebi'd Dünya, İbni Cerir, İbni Ebi Hatim, İbni Merduyeh ve Beyhakî kitaplarında naklettiler. Bak. Ş. Alûsi, *T. Ruhû'l Meânî*, Beyrut, trh. 21/67.
 (45) Yahya b. Ziyad el Ferrâi, *Meânî'l Kur'an*, Beyrut 1403, 2/326. Alûsî, *T. Ruhû'l Meânî*, 21/67.
 (46) Nak. İbni Kesir, *M. Tefsir*, 3/62, *Y. Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/57, *Tefhimü'l Kur'an*, 4/322. İbni Mes'ud'un (ra) bu görüşünü, İbni Ebi Şeybe, İbni Ebi'd Dünya, İbni Cerir rivayet etmekte, Hakim bu rivâyetin 'sahih' olduğunu söylemektedir. Beyhakî ise aynı habere *Sünen* adlı kitabının 'İmanın Şubeleri' başlığı altında yer vermektedir. Bak. Ş. Alûsi, *T. Ruhû'l Meânî*, 21/67.
 (47) İbni Kesir, *Muh. Tefsir*, 3/62. Alûsi, *T. Ruhû'l Meânî*, 21/67.S. Havva, *el-Esas fi'r Tefsir*, çev. B. Eryersoy, İst. 1992, 11/258.
 (48) R. el-İsfehâni, *Müfredât*, s: 171.
 (49) Müslim, *İman/1*, Hadis no: 8, 1/36. Ebu Davud, *Sünne/16*, Hadis no: 4695, 4/223. İbni Mace, *Mukaddime/9*, Hadis no: 63, 1/24. Buharî, *İman/37*, Tirmizî, *İman/4*, Müsned, 1/27, 51, 53, 319. Nak. *Kütüb-ü Sitte*, ter. İ. Çanan, Ank. 1988, 2/213.
 (50) 16 Nahl /128.
 (51) 10 Yunus/26.
 (52) Y. b. Ziyad el-Ferrai, *Meânî'l Kur'an*, 2/326.
 (53) nak. *Siyeru İbni Hişam*, 1/299-300, ayrıca bak. *Esbab'ü Nüzûl*, Ahmed el-Vahidî en-Nisabûri, Beyrut, trh. s: 259-260. Abdülfetah el-Kâdi, *Esbab'ü Nüzûl*, Ank. 1996, s: 305. Ş. Alûsi, *Tefsir*, 21/67. Zamahşeri, el-Keşşâf, 3/476. Ebu's Suud, *Tefsir*, 4/282-283. İbni Kesir, *Muh. Tefsir*, 3/62. Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an*, İst. Trh. 4/321.
 (54) Ş. Alûsi, *Tefsir*, 21/67. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/268.
 (55) el-Vahidî en-Nisabûri, *Esbab'ü Nüzûl*, s: 259. Taberî ve İbni Ebi Hatim'in Ebu Ümame (ra)'den rivâyetine göre Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: "Şarkıcı kadın satın almak, satmak, ticaretini yapmak ve ondan bir değer elde etmek helâl değildir."

Nihavend Hüzün

Nurettin Özcan

Biliyorum; siz saf bir ruhsunuz; ne zaman öldünüz?

Kral Lear

İnsan neden bu kadar zalim ve neden bu kadar mazlum? Ve neden günün ışıltısı yerine gecenin kâbusları sarıyor her bir yanımızı? Atinalı bir köle soruyor: “Hani derler ki, öldükten sonra gökte birer yıldız olurmuşuz doğru mu?”

Ne gam! Kuşlar yükseklerde kanat çırpamıyor, bülbüller şakımiyor artık, çağlayanların eski azimkâr gür sesinin yankılanmadığı gönlümüzde tufanlar alabora oluyor adeta. Ey çöl gecelerine nur gibi vuran ay ışığı, yolumu kesen karanlıklara pul pul yağ ne olur. Yoluma çık ey kaybettiğim umut, düşlerimde saklayıp bir türlü bulamadığım güzellikler.. Güneşi hep üstüme doğan ama bir türlü benim olmayan dünya, kalemin burçlarında kap-kara silüetleriyle neden durmaksızın şövalyelerin kol gezer? Yüreğimdeki acılar bile kendi başına buyruk niçin sızladığı bilinmez oldu...

Güneş hâlâ doğudan mı doğuyor acaba? Peki neden göz yaşlarım mendilimi ıslatmıyor ve kupkuru neden?... Ve etrafımızda arı vızıltısı gibi dolaşan ama bir türlü birbirimize duyuramadığımız sesler bizim seslerimiz, koyu kalabalıkların kümelendiği caddelerdeki pıhtılaşan o yalnızlık bizim yalnızlığımız, netameli İstanbul ayazlarının geceleri kol gezdiği Beyoğlu sokaklarında bir bankamatığın önündeki yırtık mukavvasına tespah böceği gibi yumulup sızmış, yorgun vücuduna uykular arayan bıçkın insan bizim insanımız. Ve hayatına kibir bulaşmamış bu divane yoksulun umutlarını

soysuzca çalıp, biçarenin zengin ümitlerle beslediği dünyasını kavrulmuş çöllere çevirenler de bizim insanlarımız.

Vurgun yiyenler öylesine abluka altına alınmıştır ve öylesine takatsız bırakılmışlardır ki, uçsuz bucaksız güçlerin karşısında en yiğitleri bile kalelerinde açılan gedikleri onaramaz olmuştur. Ama yine de her gün önümüze serilen kıyamet çukurlarını doldurarak aşmak gerek. Hitler; “insanların kendi mutluluklarını ararlarken tamamen cennetten cehenneme düştüklerini” söyler. Eğitimin gayesi ferde, kendini göstermeye kalkmamasını öğretmektir. Daha okul çağındaki bir çocuk “susmayı öğrenmelidir; yalnızca haklı yere azarlandığı zaman susmayı değil, gerektiği takdirde, haksızlığa sessizce katlanmayı da öğrenmelidir” der ve şöyle devam eder:

“Bu öyle bir çağdır ki, birisi bile bile ve sessizce vazgeçer; öteki ise seve seve verir ve feda eder.”¹

Milyonlarca insan 1940’ların kanlı mahşerinde beyinlerini yıkayan ve kendilerine kutsal bir yücelik biçmiş ruh hastalarının hoşnutluğu uğruna rollerini ağır bedeller ödeyerek oynadılar. Nerede olursa olsun idrakini elinden kaçırmış insanlığın karşı konulmaz yasadır bu; methiyelerde, şiirlerle, coşkun tezahüratlarla hazırlanan Düka’ların tahtları bir süre sonra kendi bedenlerini silindir gibi ezecektir. Ve böylece her birey kendi toplumunda kendi payına düşeni alır... Bu, övüne övüne kay-

bedilmiş bir hayatın en lekeli serüvenidir... Peki ya aydınlar, yani toplumun yolunu aydınlatan o naze-ninler? Onlar çok defa ufuksuz ve çüretsiz. Bir kısım aydının tuttuğu kalem kendisine ait değil, bir kısmı da zaten kalemini bırakmış onun yerine ale-

lacele ellerine tutuşturulan kementleriyle hayatı soluyan nefesleri kesme-ye çalışıyorlar.

Gerçekte aydın; kim-selere kasideler düzmez ve yine yalnızca bu se-beple kendisinde güç vehmetmez, zira o bizzat kendisi eğilmeyen bir kuvvet olarak hakikatin sözcülüğünü yapan sağ-lam bir yürektir.

14. Lûis ölür. Ondan sonra gelen Lûis çok genç olduğundan iktidar bir naibin eline geçer. Voltaire iktidarı tamamen eli-ne geçirmek isteyen naib için ağır sayılabilecek ya-

zılar ve hicveden şiirler yazar. Küplere binen naib bir gün parkta Voltaire ile karşılaşınca O'na : "Azizim Volter; size şimdîye kadar asla görmediğiniz müthiş bir yer göstereceğime bahse girerim" der. "Orası neresi?" diye Volter sorunca naib cevap verir: "Bastil'in içi". Ve ünlü düşünür ertesi gün Bastil'in kalın ve karanlık duvarlarıyla tanışır.

Oysa bizim vadide rüzgâr farklı eser. Voltaire'in tersine, kaybedilmiş, elden çıkarılmış bir hayatın ve bütün güzellikleri yok etmiş bir fikir yoksulluğunun nedamet çığlıklarıdır artık kulaklarımıza kadar gelen. Bir medeniyeti önce tahtından indirir sonra da katlederler. Batı entelijansiyasının merhametsiz infaz timleri...

Böyle bir yok edilişte gözüpeklik yapıp kalemiyle arenaya inenlerden birisi de Feylezof Rıza Tevfik'tir. Üstad bu maceradan pek çok kimse gibi herşeyini kaybederek çıkar ve aldandığını şöyle ifade eder:

Neredesin, şevkatli Abdülhamid Han.
Feryadım varır mı bârigâhına?
Ölüm uykusundan bir lahza uyan,
Şu nankör..... bak günahına.

Tarihler adımı andığı zaman,
Sana hak verecek hey koca Sultan;
Bizdik utanmadan iftira atan,
Asrın en siyasi Padişahına.

"Padişah hem zalim, hem deli" dedik,
İhtilale kıyam etmeli dedik;
Şeytan ne dediye biz "beli" dedik;
Çalıştık fitnenin intibahına.

Divane sen değil meğer bizmişiz,
Bir çürük ipliğe hülya dizmişiz.
Sade deli değil, edepsizmişiz.
Tükürdük atalar kiblegâhına.

Sonra cinsi bozuk, ahlaki fena,
Bir sürü türedi çıktı meydana.
Nereden çıktı bunca veled-i zina
Yuh olsun bunların ham ervahına!

Sen hafiyelerle dem sürdün ancak,
Bunlar her tarafa kurdu salıncak,
Eli, yüzü kanlı bir sürü alçak?
Kemend attı dehrin mihr-ü mâhına!²

Hiç kimse alçalarak yüksek bir soyluluğu yaşayamaz. Kayıplarıyla çektiği ızdırabın ve duyduğu kederin son demindedir Tevfik. Fikir, feraset, basiret ve asalet'in elden kaçırıldığı iklimde ihanetle nedamet dâima yan yanadır. Anlatıldığına göre; merhamet sahiplerinden biri Halet Efendi'nin idam ettirmek istediği Reşid Ağa için: "Bu Reşid genç adamdır ve memlekete büyük hizmetleri vardır başka türlü cezalandırılınsın" deyince Halet Efendi: "Genci katl yazık, ihtiyarı katl yazık. Her zaman idam ettirmek için orta yaşlı adamı nereden bulmalı?" diye cevap verir.³

Derin acılar içindeki ruhunun sızısını şair bu şiir dizeleriyle dile getirirken Halet Efendiler, Reşid Paşalar, Talat Paşalar ve daha niceleri hakir görüp horladıkları kitlelerin üzerine gökten yağın taşlar gibi hüznler yağdırdılar.

Değişim öyle müthiş ve baş döndürücü bir hızla yeni ivmeler kazanır ki, toplumun bütün kesim-

leri zaptedilmez şekilde darmadağın olur ve çürütme alabildiğine hız kazanır. Yakup Kadri, *Ankara* adlı eserinde hadiseyi şöyle canlandırır: “Kafası düşüncelerle dalgın olan genç kadın, önce, işaretlerin kendisine mi, yoksa başka birine mi yapıldığını anlayamadı. Fakat, biraz dikkat edince gördü ki, bu adamın içki yarenliklerine mevzu olan kendisi, bizzat kendisidir. Başını çevirmek, görmezlikten gelmek istedi. Lakin o adam, şimdi, bulunduğu noktadan ayrılmış, elinde kadehi ile ona doğru geliyordu. Selma hanım korkarak arkasını döndü. Bir sarhoş tecavüzüne maruz kalmak üzere olduğunu hissediyordu. Derken çıplak omuzuna bir elin hafif dokunuşu...”

“Hanım kızım, hanım kızım, beni tanıyamadın mı?”

Hakkı Bey’in haremî döndü, baktı. Fakat, baktıkça onu tanımaktan uzaklaşıyordu. Bu adam, frakı, bol yakalığı, katı plastronu içinde kaba saba tahtadan yapılmış bir elbise askısını andırıyordu. Ne renkte olduğu bilinmeyen, yer yer dökülmüş saçlarının arkasında iri ter taneleri matruş yüzünün sayısız buruşuklukları arasına yuvarlanıyordu. Bir eliyle sımsıkı kadehini tutuyor, öbürüyle, muttasıl, bu ter tanelerini silmeye çalışıyordu.

Selma hanım ürkererek ve kekeleyerek:

“Hayır tanımıyorum,” dedi.

“Murat Bey’in bağında tanıştık ya,” dedi. “Beş yıl oluyor. Emin Bey, Şeyh Emin. Hâlâ tanıyamadın mı?”

Bereket Hakkı Bey imdadına yetişti, Selma Hanım’ın müşkül bir vaziyette kaldığını hissederek söze karıştı ve Şeyh Emin Efendi’nin koluna girerek uzaklaştırdılar. Kalabalığın içinden, Şeyh Emin’in yüksek sesle şunları söylediği işitiliyordu:

“Yahu, bırıksaydın, şu hanımla bir toka etseydim. Biz, dans bilmiyoruz. Bari bunu yapalım, He, heh, heh..... Bari bunu yapalım.”⁴

Aydınlarımız bizi tanımasa da, yabancılığını ve horlayışını bir volkan gibi üzerime salsada ben biliyorum ki; güneş henüz batmadı, gökyüzü belki de yeniden hayat verecek maviliklerini bizim için saklıyor. Eminim asırlardır mahsur kaldığımız bu küf kokulu kümbetten çıktığımızda Yakub’un göz yaşları nurdan damlalarıyla çoraklaşmış ruhumu-

za hayat verecektir.

Ey Musa’nın asâsı, yoluma boylu boyunca serilmiş o derbeder kelimelerin ölümcül tuzaklarını kaldır ve onların içime saldırdığı sahte korkunun sihrini boz.

Etrafını zifiri karanlıklar kapkara bir pelerin gibi sarsa da dostum artık biliyorum ki; o yepyeni bir seherin rahminden doğacak billurdan pırlıltı içindir.

Bazan içimde garip bir hüzün doğar, sedası tâ Hacı Arif Bey’den kopup gelen nihavent bir hüzün; bu bir keder değil değişik bir his, sanki tamamen benim olup da kıymetli bir mücevher gibi üzerine titredim ama her nasılsa bir gün kaybetmişim bir şey.

Neydi o hatırlamaya çalıştığım Zümrüd-ü anka? Nerede o yedi iklimin görmediği çiçek? Arayıp da bulamadığım, bulup da eremediğim o nur’dan sütunlara kondurulmuş mabed?

Vücut ikliminin sultanı’sın sen
Efendim derdimin dermanısın sen
Bu cism-ü nâtüvanın canısın sen
Efendim derdimin dermanısın sen

Ey! masallarda kalan eski Yunan’ın yitik tanrıları, sefil kaldırım yosması Eros, dünyayı yalana bulayan doyumsuz kâhine Kassandra, tek hükümüyle güneşimi söndüreceğini sanan sahtekârlar. Gidin artık gidin, yolunuz kıyamet kadar uzun. Artık karlı dağların zirveleri benim, seher vakti ılık esen rüzgarın nağmesi, ilk yazda açan kır çiçeğinin kokusu, beşiğinde gülen bebeğin gamzesi, al yazmalımın oyası benim...

Artık kendi şiirimi yazmalıyım, dilden dile giden besteler benim olmalı, ay ışığında söylenen şarkılar benim şarkılarım, gecenin karanlığını delip çil çil yıldızlarını saçan göğün burçları benim, şeytanın sırta sırta can vereceği toprak benim olmalı...

DİPNOTLAR

- 1- Erick Fromm/Hürriyetten Kaçış/ s. 299.
- 2- Rıza Tevfik Bölükbaşı/ Şiirleri
- 3- Ahmed Cevdet Paşa/ Tarih-i Cevdet/ clt. 6 s. 2783.
- 4- Yakup Kadri/Ankara, s. 124.

İngiltere Mektubu

Veda

Kâni Torun

Sevgili dostlar, bu size İngiltere'den yazdığım son mektup olacak. İnşallah gelecek ay Türkiye'ye dönüyorum.

Bu mektupta sizlere genel olarak İngiltere yaşamından bahsetmek istiyorum. Ancak bundan önce güncel bir konuya değinmek istiyorum. Futbol. Bu kadar ciddi mesele arasında bunun sırası mı diye düşünebilirsiniz. Ben de öyle düşünüyordum, ancak işin şekli değişti, bu mesele artık basit olarak futbolun sınırlarını aştı, tabiri caizse tarihsel hesaplaşmaya dönüştü ya da toplumlarda bilinç altına itilen düşüncelerin suyun yüzüne çıkmasına vesile oldu. Galatasaray'ın maçlarıyla, biliyorsunuz, İngilizlerle Türk seyirciler arasında tansiyon oldukça artmıştı. O dönemde özellikle tabloid gazetelerde Türkler aleyhine bir hayli ırkçı yorumlar çıkmıştı. Ancak daha sonra bazı ciddi gazeteler İngiliz taraftarlarının yaptığı rezaletleri yazarak ortalığı yatıştırdılar. Ancak bu sefer de Brüksel'deki olaylar tuz biber ekti. BBC sürekli Türklerin İngiliz taraftarlara saldırdığını ve kıskırttığını yaydı. Ancak UEFA yetkilisi ve Brüksel belediye başkanı Türkleri temize çıkarınca bu sefer iyice sinirlendiler ve İngilizlerde şuur altında varolan kıta Avrupası'na güvensizlik ve nefret depreşti. Anlayacağınız, bu futbol meselesi artık sporun sınırlarını aşmış politik bir mesele haline geldi. Geçenlerde karşılaştığım Pakistan kökenli bir doktor

dostumuz milli takımın oyunu ile ilgili konuşurken enteresan bir şey söyledi, dedi ki, "bir Türkiye Kıbrıs'a çıktığı zaman bir de Galatasaray bu p...leri yendiği zaman şükür namazı kıldım."

Genel olarak İngiltere, de yaşama dönersek, bir kere İngiltere çok depresif bir ülke bizim için. Niye dersenez; birincisi havası, açıklamaya gerek yok sanırım, ikincisi hayatın aşırı duraganlığı. Türkiye'de taşra şehirlerinde bile bir canlılık vardır; burada ise tam tersi. Belki kafa huzuru arayanlar için iyi ama, bir süre sonra sıkılmaya başlıyor. Londra biraz canlı, ama onu da İstanbul ile kıyaslamak gerek. Hayat saat beşde bitiyor. Herkes dükkanını kapatıyor, pub'a gidiyor. Eğer o taraklarda bezin yoksa yapacak tek şey televizyon seyretmek. Bu sadece benim gözlemim değil, çeşitli sebeplerle buraya gelen arkadaşlar da aynı yargıyı paylaşıyorlar. Özellikle ailesi olmadan buraya tek gelenler için burası bir zindan (tabii pub'a yada disco'ya gitmiyorsa). İnsani ilişkiler özellikle İngilizlerde oldukça sınırlı. Bu biraz onların soğukluğundan biraz da ortak mekanımızın olmayışından (iş dışında) kaynaklanıyor. Bizim burada ailece görüştüğümüz insanlar Pakistan-Hindistan kökenli müsümanlar ile bir de müsüman olmuş İngiliz doktor ile sınırlı. Tabii Türklerin çok olduğu yerlerde yaşayabilirsiniz (Manchester, Londra gibi), o zaman da İngilizce'niz yerine Türkçenez ilerler.

İngilizler genel olarak nazik ve yardımsever insanlardır. Alışverişte, hastanede, devlet kuruluşunda karşılaştığımız İngilizler gerçekten yardımsever insanlardır. Sizin probleminizi çözmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Kibarlık onların milli geleneği olmuş, özellikle trafikte bunu gözleyebilirsiniz. (Trafik aslında bir toplumun aynası, İstanbul trafiğine bakıp bizim hakkımızda karar verebilirsiniz.) Peki bu holiganlar nereden çıkıyor derseniz, onlar bu toplumun ayak takımı, normalde toplum baskısıyla daha düzgünler, ancak içince toplumsal baskı ortadan kalkıyor ve dürtüleriyle hareket ediyorlar. İngilizin en temel özelliği duygularıyla değil aklıyla hareket etmesi, bu yönden bize tamamen zıt. İngiliz senden nefret de etse bunu asla sana belli etmez. Senin hakkındaki gerçek düşüncesini asla öğrenemezsin. Bu yüzden istihbarat faaliyetlerinde oldukça başarılı olmuşlar, yine bu nedenle aslında nefret ettikleri, insan gözüyle bakmadıkları toplumlarla (eski sömürgeleriyle) hala iyi bir ilişki sürdürüyorlar, son derece pragmatikler. *The Economist*'in geçen sayısında bir Türkiye araştırması yayınlandı. Burada tipik İngiliz davranışını görebilirsiniz. Asla ne söylemek istediğini belli etmiyor. Bu tavra sevgili dostum Yusuf Kaplan *Yeni Şafak*'taki köşesinde dikkat çekti ve Fazilet partileri uyardı.

Şimdi buradan bu konuyla bağlantılı bir diğer konuya geçmek istiyorum. O da insan hakları ve demokrasi meselesi. Son zamanlarda İslami camiada ve özellikle Fazilet Partisi'nde bütün politika bu insan hakları ve demokrasi retorikğine endekslendi. Burada şöyle bir mantık güdüyor; Türkiye Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için müracaat etti, bu konular Avrupa'nın vazgeçilmez ilkeleri, Türkiye'de de insan hakları ve demokrasi Avrupa düzeyine getirilirse müslümanlar temel haklarını elde eder. Türkiye'deki yönetime Avrupa üzerinden baskı yapma politikası. Aynı zamanda bu nedenle olacak Fazilet Partisi de en hızlı Avrupa Topluluğu savunucusu oldu. Türkiye'de en bağımsızlıkçı olması gereken kesimin böyle bir role soyunuyor olması gerçekten üzüntü verici.

Bu aslında politikasızlığın ve naifliğin göstergesi. Bir kere üzerine politika bina edilen paradig-

ma çürük. Avrupa Türkiye'de insan hakları ve demokrasi peşinde değil, Türkiye'de -Lozan Antlaşması'nda yer almayan- yeni azınlıklar ihdas etme peşinde (Kürtler ve Aleviler gibi). Osmanlı'nın son ikiyüz yıllık tarihini bilmeyen, Osmanlı'ya Tanzimatla birlikte dikte ettirilmiş maddeleri (Hıristiyan azınlıklar ile ilgili) okumamış, Avrupa-Türkiye ilişkilerini tarihsel bir perspektifle değerlendirmekten aciz, tarih şuurunu olmayan insanlar politik önderliğe kalkınca maaalesef gelinen nokta sömürge aydını tavrı oluyor. Avrupa'nın en fazla korktuğu şey Türklerin İslami politikalara yönelmeleri (kendi deyimleriyle fundamentalist), ve Türkiye eğer Avrupa Topluluğu'na alınırsa sadece bu sebeple (İslami politikalara yönelmemesi için) alınacak. Şimdi bu Avrupa'nın Türkiye'de hakkı yenen fundamentalistlerin(!) hakkını alması için Türkiye'ye baskı yapacağını mı düşünüyorsunuz? Bu politika bir başka açıdan da sakat, şöyle ki; biz haklarımızı gaspedenleri onların ağababalarına şikayet ederek ya da kendine müslüman deyip de İslam'a baskı yapanları engellemek için İslam'ın tarihi düşmanlarından merhamet ve yardım dilemek gibi bir pozisyona düşüyoruz ki, bu bence şu anki durumdan daha beter bir zillet.

Bu konuda söyleceğim bir şey daha var; o da, Batı da insan hakları meselesi en çok homoseksüellerin hakkı olarak algılanıyor. Bu arada bir de İngiltere'de tilki avı meselesi var, hayvan hakları savunucuları hükümeti bunun yasaklanması için sıkıştırıyor. Geçen aylarda televizyonda müslümanlıkla ilgili programda ilk müslüman Lord olarak atanan Lord Ahmet, Batı için müslümanların kanınının tilki kanından daha ucuz olduğunu söyledi, eğer dedi, Çeçenistan'da öldürülen müslüman kadar tilki öldürülseydi, bu memleketten yer yerinden oynardı; ama müslümanlar öldürüldüğünde kimenin çıtı çıkmıyor (tersine Tony katili kutlamaya gidiyor). Bu konuda şimdilik bu kadar, ancak Türkiye'de bu konuda epeyce konuşmamız gerekecek anlaşılabilir.

Sevgili dostlar, başta da söylediğim gibi bu benim son İngiltere mektubum. Türkiye'de görüşmek üzere Allah'a emanet olun. ■

Alternatif Bir Yönetim Biçimi Özelleştirme

İbrahim Beğoğlu

Hazıra dağ dayanmaz. (Atasözü)

1. Giriş

1929 büyük İktisadi Buhranından sonra baş gösteren ekonomik sıkıntılar, ülkeleri alternatif yönetim biçimleri üzerinde daha fazla düşünmeğe sevk etti. Böylece, 1930'ların başlarında farklı bir kavram olarak *özelleştirme (privatization)* ortaya atıldı. Dünya ülkeleri İkinci dünya Savaşı sonrası durgunluk ve 1973'deki ilk petrol şokundan sonra da benzer ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar ve *özelleştirme*, 1970'lerin sonunda tekrar gündeme geldi. Bu dönemdeki özelleştirme, kapitalist ülkelerin darboğazlardan çıkması ve iktisadi refahın temini için alternatif bir politika olarak 70'li yılların sonunda Thatcher'in başbakanlık döneminde İngiltere'de uygulanmaya başladı, buradaki olumlu sonuçlar, sistemin gerek kapitalist, gerekse sosyalist ülkelerde (Rusya, Çin vd.) geniş bir uygulama alanı bulmasına yol açtı. Aslında, ikinci dönemdeki yani günümüzdeki özelleştirme esasları ve uygulamalarıyla, başlangıçtaki uygulamalar arasında büyük farklılıklar yoktur. İngiltere'deki özelleştirme faaliyeti, 1979'dan itibaren, İkinci Dünya Savaşı öncesinde çok önem-

li olan *kamu yatırımlarının* antitezi olarak uygulanmaya başlamıştır¹

Özelleştirme, değişik şekillerde ifade edilen bir süreçtir. Bazı iktisatçılara göre; vergileri azaltırken, denk bütçeyi sağlamanın diğer bir yoludur². *Özelleştirme*, prodüktif faaliyetlerin ve varlıkların, kamu sektöründen özel sektöre transferi şeklinde de ifade edilebilir. Bu şekilde bir ifadeden, özelleştirmenin sadece bir kamu kuruluşunun mallarını en yüksek teklif verene satmaktan ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Kamu kuruluşları ile özel kesim arasındaki anlaşmalar; leasing (kiralama), alt yapı yatırımları yapan özel sektörün finansmanı, likidasyon vb. uygulamalar da bu tanım içine dahil edilebilir.

Uygulamada en fazla rastlanan özelleştirme şekilleri:

- i) Devletin, sahip olduğu malları özel alıcılara satması ve
- ii) Hükûmetin, sunduğu bir hizmeti durdurması ve hizmet arzını özel sektöre devretmesi.

Esasen, özelleştirmenin tek bir "en iyi" tarifi veya uygulaması yoktur. İyi bir özelleştirme; hükûmetin ulaşmak istediği hedefler, kamu kuruluşları-

nın özel durumları ve ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı ile yakından ilgilidir. İlâveten, dikkat edilmesi gereken bir nokta da, özelleştirmenin ticarî ve ekonomik olduğu kadar, politik bir süreç olduğudur. Özelleştirme, bir toplumda gücün dağılımını değiştirir: hükûmetin atadığı yöneticilerin, ekonomiyi kontroldeki etkinliklerini azaltır. Çalışanlar kendilerini, özelleştirmeden bekledikleri potansiyel sonuçlara mahkûm hissederler. Bu bekleme, genellikle işten çıkarılmayı bekleyiştir. Ancak, her özelleştirmenin mutlaka çalışanların aleyhine olduğunu söylemek mümkün değildir. Tabii bunun için, devletin *kerim* olması lâzımdır. Zaten devletin aslı görevlerinden birisi, vatandaşlarına daha müreffeh bir hayat temin etmek değil midir? Yani devletin, *refah devleti* (*welfare state*) olması gerekir ki, halk mutlu olsun. Esas olan, toplumun refahıdır. Özelleştirme veya başka herhangi bir uygulama, sadece toplumun refah seviyesini artırmak için yapılmalıdır.

Eğer toplumun bazı kesimleri, belirli bir uygulamaya -meselâ özelleştirmeye- zarar görebilecekleri için karşı çıkıyorlarsa, iddiaların incelenmesi; eğer kuşku yersizse, endişelenmemeleri gerektiğinin söylenmesi gerekir. Eğer bu kesim endişelerinde haklıysa, uygulamanın, endişeleri ortadan kaldıracak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir. Başka bir deyişle, uygulamadan etkilenen her kesimin, sonuçta kazançlı çıkacağına inanması ve bu inancın gerçekleşmesi lâzımdır. Toplumun inancı gerçekleşmezse, *ham hayal* olarak kalır ve sürekli olarak vaad eden, ancak vaadini gerçekleştir(e)meyen yönetim, inandırıcılığını kaybeder, sonuçta insanlar mutsuz olur.

Herhangibir özelleştirme programında *toplumun desteğinin* alınması esastır. Gerek özelleştirme programının seçiminde, gerekse uygulamasında bu desteğe sürekli olarak ihtiyaç duyulacaktır. Tabii, bunun için, uygulamanın *halk için* yapılması lâzımdır. Eğer uygulama, *halka rağmen*, *halk için* ise, halkın desteğine ihtiyaç yoktur; halkı yönetmekle görevli olduklarını düşünen seçkinlerin karar vermesi yeterli olacaktır.

Özelleştirme'de toplum desteğinin gerekliliği-

ne bağlı olarak iki nokta önemlidir:

1) Özelleştirme şekilleriyle ilgili tercihler, bazen politik sebeplerden dolayı değişikliğe uğrayabilir. Bu değişiklikler, eşitliğin sağlanması yönünde olmalıdır. Yani özelleştirmede bir grubun değil, toplumun menfaati esas alınmalıdır.

2) Özelleştirme programı objektif ve şeffaf bir şekilde uygulanmalı; geniş kitlelerin mağduriyetleri sebebiyle muhalefetine sebep olmalıdır.

2. Özelleştirmenin Amaçları

Özelleştirmenin çeşitli amaçları vardır. Bunlar;

1. Geniş sosyal veya makro ekonomik amaçlar

2. Dar özel veya makro ekonomik amaçlar olarak iki ana başlık altında toplanabilir. *Makro-ekonomik amaçlar* çeşitlidir; ancak burada *esas olarak* hedeflenen, hükûmetlerin ekonomideki rolünü azaltmaktır. Zira, serbest piyasa taraftarları, hükûmetlerin ekonomideki rollerini kötü oynadıkları kanaatindedir. Birçok ülke, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) borçları, bütçeden bunların zararlarını karşılamak için ayrılan paylar vb. ile sürekli olarak iç içe yaşamaktadır. Bu durumda devletin yapması gereken, ekonomik hayattan çekilmek ve *altyapı*, *savunma* ve *sosyal refah* gibi sınırlı işlerle etkin bir şekilde uğraşmaktır.

Özelleştirmenin *ikinci* makroekonomik hedefi, faaliyet sahalarını belirleyerek ve KİT'lerin hükûmetçe desteklenmiş rekabet imkânlarını sona erdirerek özel sektörü desteklemektir. Bazı hallerde, kamu sektörünün kredilere ulaşması, girdileri piyasa fiyatının altında temin etmesi, hükûmet ka-

Bizdeki uygulamalarda özelleştirme denince ilk akla gelen, KİT'lerin satılması ve bunlardan elde edilecek gelirlerle bütçe açıklarının kapatılmasıdır. Tabii bu şekilde kısa vadeli bir yaklaşım, özelleştirmenin, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesiyle ilgili muhtemel etkilerini asgariye indirecektir.

nallarına ulaşması daha kolay olmaktadır. Bu durumda, özel sektör aleyhine, eşit olmayan şartlarda rekabet oluşmaktadır. Özel sektöre adil bir rekabet ortamı sağlanarak, KİT'ler özelleştirilmiş olacaktır.

Özelleştirmenin üçüncü amacı; hükümetlerin satışlardan elde edeceği gelirleri, bütçe açıklarının kapatılmasında veya kamu sektörünün borç ödemelerinde kullanmasıdır. Bu amaç, Türkiye'de uygulanacak özelleştirme programının ana hedeflerinde en son sıradadır³. Satışlardan

elde edilecek gelirlerin üzerinde odaklanmanın kısa ve dar görüşlülük olduğu ve özelleştirmenin önemli diğer sonuçlarının gözardı edilmesine sebep olduğu bilinmesine rağmen, çoğu hükümetler, özelleştirmeden elde edilecek gelirlere büyük önem vermektedir. Bizdeki uygulamalarda da özelleştirme denince ilk akla gelen, KİT'lerin satılması ve bunlardan elde edilecek gelirlerle bütçe açıklarının kapatılmasıdır. Tabii bu şekilde kısa vadeli bir yaklaşım, özelleştirmenin, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesiyle ilgili muhtemel etkilerini asgariye indirecektir. Çoğu işlerde olduğu gibi, burada da *kolaycı* uygulamayı seçmemiz, olayları kapsamlı ve ileriye dönük bir şekilde değerlendirmeden, *palyatif* uygulamalara yönelmemiz, kaynakların israf edilmesine yol açmaktadır. Kamu kuruluşları özel sektöre satılırken, ülkenin politik ve ekonomik şartlarına uygun işlemler yapılmalı ve piyasa güçlerinin çalışması sağlanmalıdır⁴.

Özelleştirmenin dördüncü amacı, mülkiyeti yaygınlaştırmaktır. Böylece, halkın tasarruf yapması ve kendi ülkesinin ekonomisine katılımı sağlanacaktır. Tabii, halkın tasarruf yapabilmesi için, geçimini sağlayacak miktardan daha fazla geliri olması, teknik deyişle, marjinal tasarruf meylinin yüksek olması lâzımdır. Bizim gibi ülkelerde hal-

Özelleştirilen kamu kuruluşlarının, özelleştirme sonunda sadece kârlılık yönünden değil, refah ekonomisi yönünden analiz edilmesi ve değerlendirilmesinin buna göre yapılması lâzımdır. Çok kâr eden kuruluşun, toplum refahına etkisinin de çok olacağını söylemek mümkün değildir.

kın marjinal tasarruf meyli genellikle düşüktür. Yani halk, geliriyle ancak geçinebilmekte, tasarruf edecek kayda değer meblağa sahip bulunmamaktadır. Bu durumda özelleştirmede yapılması gereken, satılacak KİT'lerin hisselerinin nominal değerlerinin düşük tutulmasıdır. Bu arada *itimat* da çok önemli bir faktördür. Küçük tasarruflarını özelleştirilecek kuruluşlara bağlayacak insanların, yapılacak işleme *güvenmeleri* gerekir. Bu güven tesis edilemezse, refahın yaygınlaşması sağlanamaz ve tekeller sadece el değiştirerek kamu tekeline

özelleştirilerek özel sektöre geçilmesine yol açılmış olur ki bu daha tehlikeli bir durumdur.

Özelleştirmenin amaçlarını artırmak ve detaylandırmak tabii ki mümkündür. Burada üzerinde durulanlar, genellikle çok yaygın uygulamalardır. Özelleştirmenin makroekonomik amaçları genellikle potansiyel gelişmelere odaklanmıştır; bunlar da özel sektörün, özelleştirilen bir kamu kuruluşunun performansını yükselteceği ve hayatta kalma ve başarılı olma şansını artıracığı yönündedir. Bunları gerçekleştirmek için özel sektör ileri üretim teknolojisi uygulayacak, yeni finansman kaynakları bulacak, mamül kalitesini yükseltecek, pazarı genişletecek ve özellikle uluslararası pazarlara girecek, işletmenin bilgi sistemini oluşturacak/geliştirecek, yani genel olarak kuruluşun yönetim sistemini iyileştirecektir. Bu nitelikteki değişiklikler, bir dizi özelleştirilen kamu kuruluşlarında uygulanabilirse, bunların olumlu makroekonomik etkileri bir müddet sonra kendini gösterecektir.

Bir çok ülkede özelleştirme, yapısal reformla ilgili geniş bir programın sadece bir parçası olarak uygulanmaktadır. Bu uygulama, özelleştirmenin, piyasa ekonomisinin ve bununla ilgili finansal kuruluşların gelişmesi prosesinde bir eleman olarak kullanıldığı eski sosyalist ülkelerde çok yaygındır.

Bu durumda, bir özelleştirme programının, özelleştirilen kuruluşun hedefleriyle beraber daha büyük ekonomik hedefleri de dikkate alması gerekir. Özelleştirilen kuruluşun başarıya ulaşması, bu iki hedef arasındaki paralellikle doğru orantılıdır.

3. Özelleştirmenin Etkileri

Özelleştirmenin birçok taraftarı olduğu gibi, bir o kadar da muhalifi vardır. Ancak, özel sektörün daha etkin (effective) olduğu hakkında genel bir kanaat olmasına rağmen, hangi sektörün daha etkin olduğuna dair yapılan ampirik (tecrübî/deneyisel) çalışmalar çok azdır. Özelleştirilen kamu kuruluşlarının, özelleştirme sonunda sadece kârlılık yönünden değil, refah ekonomisi yönünden analiz edilmesi ve değerlendirmenin buna göre yapılması lâzımdır. Çok kâr eden kuruluşun, toplum refahına etkisinin de çok olacağını söylemek mümkün değildir. İlâve edilmesi gereken bir nokta da mal sektörüyle hizmet sektöründeki özelleştirmenin etkilerinin farklı olduğudur. Mal sektöründe sonuçların rakama dökülmesi ve dolayısıyla değerlendirilmesi, hizmet sektörüne nazaran daha kolaydır.

Özelleştirmenin Faydaları

Genel olarak kamu kuruluşlarının özelleştirilmesiyle ilgili en kuvvetli tezler;

1. Bürokratik karmaşa ve prosedürlerin (mevzuat) azaltılması sonucunda esnekliğin artması .
2. Özellikle gerçek bir rekabet ortamının olduğu durumlarda, artan etkinlik sebebiyle maliyetlerin azalması şeklinde özetlenebilir. Ayrıca, aşağıda gösterilen sebepler de özelleştirmeyi destekleyen faktörlerdir:

- Kamu sektörünün performansa önem vermesi,
- Personel, işlemler, teknoloji vb.de daha fazla esneklik ihtiyacı,
- Maliyetlerin düşürülmesinin gerekliliği vb.⁵

Her sektöre ait çeşitli faktörler, özelleştirmenin lehinde görüşler oluşturabilir. Tablo 1'de ana hatlarıyla özel sektörü tercih sebepleri belirtilmiştir.

Tablo 1. Özel Sektörü Tercih Sebepleri

- Kısa zamanda iyi sonuçlar elde etmek
- Kamu işletmesinin mevcut kapasitesinin üstünde bir talebi karşılamak
- Maliyetleri azaltmak
- Mal/hizmet kalitesini yükseltmek
- Müşterilere sunulan mal/hizmet çeşidini artırmak
- İdeolojik sebepler: Daha az kamu yönetimi daha iyidir.

Kaynak: Joan Allen vd., *The Private Sector in State Service Delivery: Examples of Innovative Practices*, The Urban Institute Press, 1989.

Özelleştirmenin Sakıncaları

Özelleştirmeye en şiddetli tepki, kamu kesimi çalışanlarından ve bunları temsil eden sendikalarından gelmektedir. Özelleştirme sonucunda sendikacı işçilerin işten çıkarılacağı endişesi, bir kısım çalışanların sendikadan istifa etmelerine ve bu da sendikanın gücünü kaybetmesine sebep olacaktır.

Hizmet sektöründe ise, hizmet kalitesi ile ilgili endişeler mevcuttur. Hizmet sektöründeki özelleştirme sonucunda hizmet kalitesinin iyileşmeyeceğine ilişkin yaygın bir kanaat vardır. Bu tip özelleştirmelerin, ülkemizde olduğu gibi, birilerine fayda sağlamak için yapıldığı düşünülmektedir. Özelleştirilen hizmet kuruluşlarında teknolojik yeniliklerin uygulanmayacağı, yeni yatırım yapılmayacağı vb. hususlarda da insanların kafasında sürekli olarak soru işaretleri vardır. Olumsuzlukların giderilmesi için, özelleştirilecek kuruluşla ilgili sözleşmenin çok iyi hazırlanması ve özelleştirme sonra-

Hizmet sektöründeki özelleştirme sonucunda hizmet kalitesinin iyileşmeyeceğine ilişkin yaygın bir kanaat vardır. Bu tip özelleştirmelerin, ülkemizde olduğu gibi, birilerine fayda sağlamak için yapıldığı düşünülmektedir.

sında sürekli olarak denetim yapılması lâzımdır. Tablo 2'de özelleştirmeye karşı başlıca muhalefet sebepleri gösterilmiştir.

Tablo 2. Özelleştirmeye Karşı Olma Sebepleri

- Kamu işletmelerinde çalışanların çoğunun işlerini kaybedecek olması.
- Kamu fonlarının sorumluluğundan vazgeçilmesi: Özel sektör, kamu fonlarının tahsisinde ve kullanımında dikkatli davranmayacaktır.
- Vatandaşların yönetime katılımlarının azalması
- Özel sektöre ait bilgilerin gizliliği
- Hizmet kalitesinin düşmesi; maliyetleri azaltmak ve kârı maksimize etmek için özel sektörün nisbi olarak kolay olan işlere talip olması

Kaynak: Demetra Smith Nightingale ve Nancy Pindus, "Privatization of Public Social Services: A Background Paper", The Urban Institute, 15 October, 1997.

Özelleştirmenin Etkileri

Yukarıda kısaca değinildiği gibi, özelleştirme taraftarlarının ve karşıtlarının görüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Özelleştirmeyi gerekli kılan önemli sebepler olduğu gibi, özelleştirmeden kaçınmak için de bunlara denk sebepler vardır. Her sektörün nisbi olarak üstün olduğu alanlar vardır: Sanayi işletmelerinde özel sektör, kamu sektöründen başarılyken, hizmet sektörü için bu kadar kesin konuşmak mümkün değildir. Ancak, hizmet sektörünün de sınıflandırılması ve özel/kamu sektörü yönetimi değerlendirmesinin buna göre yapılması uygun olacaktır. Bazı işleri özel sektör, kamu sektöründen daha iyi yaparken; bazı işleri de kamu sektörü, özel sektörden daha iyi yapar. Meselâ, kamu kesimi; politika belirlemesi, ülke çapında düzenlemelerin yapılması, suçun önlenmesi, hizmetlerin sürekliliğinin ve düzgünlüğünün sağlanması, sosyal beraberliğin sağlanması ilah.. alanlarında daha iyi iken, özel sektör; ekonomik işlerin

icrası, teknoloji kullanımı, başarılı uygulamaların benimsenmesi, hızlı değişikliklere kolaylıkla adapte olunabilmesi, başarısız ve/veya demode uygulamaların terk edilmesi, karmaşık veya teknik görevlerin başarılması vb. alanlarda daha iyidir.

Kâr amacı gütmeyen (non-profit) sektör ise, kâr bırakmayan veya kâr marjı çok düşük olan işlerde, topluma veya bölge halkına yapılacağına dair söz verilen işlerde ilah.. etkilidir. İlâveten, kâr amacı gütmeyen sektör, karmaşık ve yüksek riskli işlerde özel sektöre göre daha başarılıdır⁶. Çünkü bu gibi işlerde özel sektörü motive eden kâr'ın etkisi çok azdır.

Hükümetlerin özelleştirmeyi istemelerindeki en önemli sebep, kamu sektöründen beklenen performansın elde edilememesidir. Kamu kesiminde yüksek maliyet, düşük performans vb. problemler olmadığı takdirde, yöneticilerin özelleştirmeyi düşünmeleri için önemli bir sebep yok demektir.

Özelleştirme yanlıları; sendikaların özelleştirmeye karşı olmalarının sebebinin anlaşılır olduğunu, ancak işçilerin, özelleştirmeye neden karşı olduklarının anlaşılmadığını, zira istihdam anlaşmalarının çoğunlukla özelleştirme paketinin bir parçası olduğunu⁷ ve kamu çalışanlarının büyük çoğunluğunun daha iyi şartlarla yeni sahip özel şirket tarafından istihdam edildiğini belirtmektedir. İngiltere'de özelleştirme ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada, sendika liderlerinin özelleştirmeye karşı çıktığı, ancak, çalışanlara, özel sektör tarafından çoğu zaman daha iyi şartlarda alternatif iş teklif edildiği için, çalışanlarda böyle bir tepki olmadığı⁸ belirtilmiştir. Ancak, bu tip örneklere nadiren rastlanabilmektedir. Ayrıca, bu çeşit söylemlerle, sendikaların, üye kaybetme korkusuyla işçileri özelleştirmeye karşı tavır almak için yönlendirdiği, dolaylı olarak ifade edilmektedir. Çalışanlar, özelleştirilen kuruluşlardaki uygulamaların lehlerine olduğunu görüyorlarsa, uygulamanın, çalışanların aleyhine olduğunu söylemek ve insanları uzun bir süre buna inandırmak günümüzde mümkün olmaz. Kitle iletişim araçlarıyla, hemen herkes, kısa sürede, herşeyden haberdar olabilmektedir. Tablo 3'de özelleştirmenin potansiyel avantajları ve problemleri özetlenmiştir.

Başarılı bir özelleştirme için kamu yönetiminin çok dikkatli olması ve kuruluşların özel sektöre aktarılmasıyla karşılaşılabilecek potansiyel problemleri görebilmesi ve tedbirini alması lâzımdır. İşlerin iyi gitmediği kuruluşlarda özelleştirme, alternatiflerden biridir; ancak yegâne çözümler değildir. Özellikle hizmet sektöründe (has-tahane, haberleşme vb.) özel sektöre işletme izni verilebilir veya devir yapılabilir; ancak sistemin denetimi *hükümette* olmalıdır.

İster devlete ait olsun, isterse özel sektöre devredilsin, hizmet sektörünün etkin olarak faaliyet göstermesinden hükümetler sorumludur. Sorumluluk, halka karşıdır ve bu, mutlaka olması gereken teorik bir olgudur. Teori, pratiğe dönüştüğünde, yani yöneticiler, halka karşı sorumlu olduklarını hissettiklerinde ve davranışlarını buna göre ayarladıklarında, bazı şeylerin iyiye gittiği söylenebilir. Böyle bir sorumluluk hissetmeyen yönetimlerin, halkın menfaatine olacak bir özelleştirme yapmalarını beklemek, ham hayal olacaktır.

Tablo 3. Özelleştirmenin Potansiyel Avantajları ve Problemleri

Potansiyel Avantajlar	Potansiyel Problemler
• Daha iyi performans	• İşsizliğin artması
• Daha az kırtasiyecilik ve bürokrasi	• Hizmet kalitesinde düşme
• Daha fazla rekabet	• Hizmetlerin sürekliliğinin bozulması
• Daha düşük birim maliyet	• Devlet tekellerinin özel tekelere dönüşmesi
• Yeni teknolojilerin kullanılması	• Sermayenin tabana yayılmaması

4. Türkiye’de Özelleştirme

Türkiye’de yeni dönemdeki özelleştirme çalışmalarına, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesis-

Özelleştirmede 1986-1994 döneminde elde edilen 2,550 milyon dolarlık toplam gelirin 2,287 milyon dolarlık kısmı (%89.9) özelleştirme giderlerine harcanmıştır. Bu dönemde sadece reklam ve danışmanlık hizmetlerine ödenen meblağ 41.7 milyon dolardır. Buradaki birkaç rakamdan görüldüğü gibi, özelleştirme gelirleri etkin bir şekilde kullanılmamış, israf edilmiştir.

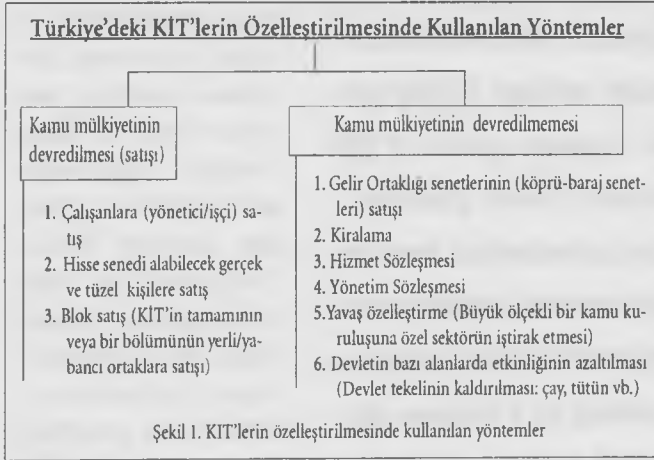
birkaç tanesinin bir arada uygulandığı da görülmektedir.

Özelleştirme faaliyetleri 1984 yılında başlamasına rağmen, 4046 sayılı *Özelleştirme Yasası* 27 Kasım 1994’de yürürlüğe girmiştir. 10 yıl süreyle, konuyla ilgili olarak Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu görev yapmış ve nihayet 1994’de yürürlüğe giren *Özelleştirme Yasası*’yla *Özelleştirme Yüksek Kurulu* ve *Özelleştirme İdaresi Başkanlığı* oluşturularak sistem hukukî çerçevesine oturtulmuştur.

Buradaki uygulama da, Türkiye’deki yönetim mantığını göstermesi bakımından ilgi çekici bir örnektir. Problem, büyük ölçüde işlerin sistematize edilememesinden ve istimin arkadan gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Rakamlarla Özelleştirme

Burada, özelleştirmeyle ilgili rakamlar, genel bir fikir vermek amacıyla, özet halinde, belirtilmiştir. 1985-Mayıs 2000 döneminde 152 kuruluşun

5.9 milyar ABD dolar'lık özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiş ve bundan 5.2 milyar dolar nakit girişi sağlanmıştır. Aradaki fark, vadeli işlemlerden dolayıdır. Temettü, faiz ve diğer gelirlerle toplam gelir 7.7 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemdeki toplam harcamalar ise 7.4 milyar dolardır. Bu meblağın 2.3 milyar dolarlık kısmı (%31) Hazine'ye aktarılmıştır¹⁰. Halbuki, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca "özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcamalarında ve yatırımlarında kullanılmaması"¹¹ hükme bağlanmıştır. Özelleştirmede 1986-1994 döneminde elde edilen 2,550 milyon dolarlık toplam gelirin 2,287 milyon dolarlık kısmı (%89.9) özelleştirme giderlerine harcanmıştır. Bu dönemde sadece reklam ve danışmanlık hizmetlerine ödenen meblağ 41.7 milyon dolardır¹². Buradaki birkaç rakamdan görüldüğü gibi, özelleştirme gelirleri etkin bir şekilde kullanılmamış, israf edilmiştir.

Bugüne kadar 152 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmıştır. Halen özelleştirme kapsamında 53 kuruluş ve 1 adet taşınmaz bulunmaktadır. 53 kuruluştan 28 tanesinde kamu payı %50'den fazladır.¹³

5. Sonuç

Özelleştirme programının başarısı için gerekli olan bir takım kritik faktörler vardır:

1. *Özelleştirmenin hızlı yapılması.* Hükümetlerin özelleştirmeye karar vermesinden, yeni sahiplerin belirlenmesine kadar olan dönemde kuruluş,

genellikle mevcut yönetimin kontrolü altındadır. Bu dönemde, kuruluşun mevcut sermaye yapısını koruması ve yeni yatırım (tevsî, modernizasyon yatırımı vs.) yapılması ihmal edilir. İlâveten, bu dönemde işletme varlıklarının iyi kullanılmaması ihtimali de çok büyüktür ve özelleştirilecek kuruluşlar bu sebeple büyük ölçüde değer kaybına uğrayabilir. Bundan dolayı, özelleştirmenin mümkün olduğu kadar hızlı yapılması gerekir.

2. *Özelleştirmenin şeffaf olması* da başarıda önemli role sahiptir. Özel-

leştirme sırasında insanların zihninde oluşacak bir soru işareti, işlemin tamamlanmasını tehlikeye atabileceği gibi, diğer özelleştirme faaliyetlerini de olumsuz yönde etkileyecektir.

3. *Özelleştirme programı profesyonelle uygulanmalıdır.* Bu yapılmazsa, özel kuruluşlar, yatırımcılar ve halk, özelleştirme faaliyetlerine katılmaktan kaçınacaklardır.

Bizde 1984'de başlayan özelleştirme faaliyetleri, 2000 yılında halâ devam etmektedir. Bu dönemde yapılan yanlış uygulamalardan dolayı bir sürü işlem hakkında çeşitli şaibeler çıkmış, hükümetler düşmüş ve özelleştirme işlemleri günlerce gazete ve TV haberlerinde ilk sıralarda yer almıştır.

Çoğu işlerde olduğu gibi, özelleştirme'de de siyasi tercihler ön plana çıkmış, toplumun menfaati arka plana itilmiştir. Özelleştirilmesi istenen KİT'ler genelde her devirde siyasi iktidarlar tarafından bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kullanım; istihdam, yatırım, üretim ve fiyatlandırma konularında olmakta ve iktidarlar, bu konularda KİT'leri popülist bir anlayışla yönlendirmekte ve yönetmektedirler. Bunun için, KİT'lerin özelleştirilmeden önce *özleştirilmesi (muhtariyet/autonomy)*, faydalı ve gerekli bir uygulama olacaktır. Böylece, serbest piyasa düzeninin işlemesine imkân verilecek, KİT'lerin enflasyonist etkisi ortadan kaldırılacak ve gelir dağılımı dengesine olumlu etkiler olabilecektir. Ancak, ülkedeki *yönetim zihniyeti* değişmeden, özelleştirmenin gereği gibi yapılmasını beklemek, gerçekçi bir bekleyiş olmayacaktır.

Aslında iş, dönüp-dolaşıp aynı noktaya gelmektedir: *zihniyet değişimi*. Bilindiği gibi, iktisadî kararlar, siyasî otoritenin tercihlerini belirtir. Yani, iktisadî kararlar, yönetime bağımlıdır. Yönetimde zihniyet değişikliği gerçekleşmedikçe, kişi ve/veya grup menfaatleri, yerini toplum menfaatine terketmedikçe iktisadî kararlardan toplumun refahını artırıcı sonuçlar beklemek fazlaca iyimserlik olacaktır.

Yapılan işlerde, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi hedef olarak benimsenmeli, uygulamalar, bunu sağlayıcı nitelikte olmalıdır. Çoğu uygulamalar, toplumun birçok kesiminden tepki görmektedir. Bu, toplumun, yapılan uygulamayı benimsemediğinin işaretidir. Ama kimin umurunda? Zaten bizde yapılan bütün işlerin, toplumun menfaati için yapıldığı iddia edilir. Hal böyledir de, halk, menfaatini müdrük olmadığı için, yapılan iyiliği yanlış değerlendirir(!). Tabii, bu yönetimin anlayış zaafıdır veya işine böyle geldiği için bu şekildeki bir yönetim anlayışını benimsemiştir veya her iki sebep de geçerlidir. Özelleştirmede de böyle oldu. Bir sürü dedikodunun, şaibenin vb. üzerinden eksilmediği özelleştirme işlemleri başladı, halen de devam ediyor. Bunu, usulüne uygun olarak yapmak, yani şeffaf, ilgili kesimlerin mutabakatını sağlayan, kısa sürede sonuçlanan ilah.. bir özelleştirme yapmak çok mu zor? Zor değilse neden yapılamıyor? Bu soruları istediğiniz kadar çoğaltabilirsiniz; ama zihniyet değişikliği gerçekleşmediği sürece çoğuna tatminkâr bir cevap bulamazsınız.

Önemli olan, özelleştirmenin veya bir başka programın uygulanması veya uygulanmaması değildir. Önemli ve esas olan, toplumun refah seviyesini yükseltecek iktisat politikasının, toplumun katılımıyla belirlenmesi ve dürüstçe uygulanmasıdır. Toplumun katılımının sağlanması için, yeterli bir süre çeşitli TV kanallarındaki tanıtıcı programlar ve açık oturumlarla *bilgilendirilmesi* gerekir. Bilgi-

Yönetimde zihniyet değişikliği gerçekleşmedikçe, kişi ve/veya grup menfaatleri, yerini toplum menfaatine terketmedikçe iktisadî kararlardan toplumun refahını artırıcı sonuçlar beklemek fazlaca iyimserlik olacaktır.

lenen toplum, kendi bölgedeki milletvekilleriyle teması geçip, fikrini aktaracaktır. Ancak bunun için de milletvekillerini liderlerin değil, halkın belirlemesi ve seçmesi gerekir. Böylece, seçilenler, liderlere değil, seçenlere karşı sorumlu olacaklar ve onların haklarını sonuna kadar savunacaklardır. İş, dönüp-dolaşıp bu defa da milletin, kayıtsız-şartsız sahibi olduğu ifade edilen *egemenliği* kullan-

bilmesine geliyor. Demokrasinin, insan haklarına saygının, fikir hürriyetinin ilah.. kısıtlı olduğu bir ortamda millet, egemenlik hakkını nasıl kullanabilecektir? İnsanımızın daha iyi şartlarda yaşamasını istiyorsak, ülkemizin itibarını, insanımızın mutluluğunu arzuluyorsak, zihniyetimizi değiştirmemiz şart. Gerisi lâf ü güzâf. ■

Referanslar:

1. "Europe's Privatization Party", International Management, December 1991, Vol.46., No.10, ss. 31-37
2. Oliver, Charles, "A Way to Really Shrink Government", Investor's Business Daily, 11 October, 1996.
3. Kardeş, Ramazan ve Hülya Güzel, Türkiye'de ve Dünyada yaşanan Özelleştirme, Vakıfbank Araştırma Dizisi, No:2, basım yeri ve tarihi yok, s.45.
4. Madsen Pirie, "Policymaking and Privatization : Ten Lessons from Experience", Economic Reform Today, No.1, 1998.
5. Hatry, Harry P. ve Eugene Durman, *Issues in Competitive Contracting for Social Services*, Falls Church, VA., National Institute of Governmental Purchasing Inc., 1985.
6. Osborne, David ve Ted Gaebler, *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Addison-Wesley Publishing Co., 1992, ss. 38-64. ve Bendick, Marc, "Privatizing the Delivery of Social Welfare Service", Privatization and the Welfare State, Ed., Sheila B.Kamerman ve Alfred J. Kahn, Princeton University Press, 1989., ss.15-18.
7. Reason Foundation, *Privatization 1996: Tenth Annual Report on Privatization*, Los Angeles, 1996, ss. 4-7.
8. Madsen, Pirie, "The British Experience", The Privatization Option, Stuart Butler, Ed., Washington DC, The Heritage Foundation, 1985, ss. 168-174.
9. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Gerçekleştirilen Uygulamalar, Mayıs 2000, s.1. (www.oib.gov.tr)
10. Ibid., kaynak/kullanım, s.1.
11. Ibid., Yasal Çerçeve, s.3.
12. KOY, Özelleştirme İstatistikleri, 1994.
13. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar, Mayıs 2000, s.1.

İSTİKRAR HÜKÜMETİNDE HÜSRAN

M. Şevket Ayvazoğlu

Bülent Ecevit başkanlığında 28 Mayıs 1999'da büyük umutlarla kurulan DSP-MHP-ANAP 57. hükümeti bir yılını doldurdu..

Bir yıllık dönemde Hükümet, başta düşünce ve inanç özgürlüğü olmak üzere birçok konuda vatandaşını mağdur edici, iç huzuru bozucu kararları polisiye tedbirlerle uygulamaya koyduğu gibi, ekonomide de vaat ettiği hedefleri yakalayamadı son dönemdeki hükümetin çatlama sinyalleri de istikrar yaygarasının hüsrana doğru gittiğini gösteriyor.

PROGRAM LAFTA VE YAZIDA KALDI

Hükümet programının 15. sayfasında, "hükümetin öncelikli hedefinin 1999 yılında istikrarlı bir büyümenin sağlanması olduğu" vurgulanırken, ekonomi 1999 yılında 2. dünya savaşından sonra ilk kez tarihi bir küçülme yaşadı. 1999 yılında, binlerce işyeri kapandı, milyonlarca çalışan işsiz kaldı. Programın 17. sayfasında "enflasyonla mücadelede dargelirlinin mağdur edilmeyeceği" belirtilmesine rağmen, IMF ile imzalanan üç yıllık stand-by anlaşması çerçevesinde, tüm gıda, yakacak, giyecek, kira için neden ipliğe herşeye ek vergi ve %50-60'lara varan zam yapıldı. Maaşlara yapılan artış ise enflasyon hedefi doğrultusunda %15+%10 olarak sınırlandırıldı. Bir de utanmadan ek zam adı altında verilen 2.500.000 TL oranındaki farklar bu ay alınacak. Programda "köylü ve çiftçinin refah düzeyinin yükseltileceği" vaat ediliyordu. Bir yıllık dönemde taban fiyatlarının tamamı %25'lik enflasyon hedefine

bağlanarak, çiftçiler adeta açlığa mahkum edildiler. Hükümet ayrıca, IMF ile imzalanan anlaşma çerçevesinde tarım desteklerini kaldırmaya hazırlanıyor.

Ücretlerde Adaletsiz Fark

Programın 20. sayfasında "eşit işe eşit ücret" vaad eden hükümet, uyguladığı ücret politikası ile kamuda çalışan işçi ile memurlar arasında yüksek oranda ücret farkına neden oldu. Ayrıca, milletvekillerinin emekliliklerini düzenleyen yasayla getirilen temsil tazminatı ile, bürokratlar arasında da büyük boyutlarda ücret adaletsizliğinin doğmasına yol açtılar.

Hükümetin Kamesi Zayıfla Dolu

Gösterge	1 yıl önce	1 yıl sonra
Büyüme	%3.2	%-6.4
GSMH	204 Milyon\$	187 milyon \$
Kişi başına gelir	3.106\$	2.878\$
Enflasyon (tefe)	%50	%61.5
Dolar	404.587	621.000 lira
Mark	216.253	300.000 lira
İç borç	40 milyar\$	45 milyar \$
Faiz	%104	% 37
Dış Borç	104.7 milyar \$	111.2 milyar \$
İşsizlik oranı	%6.3	%7.3
İthalat (iki aylık)	5.014 milyar \$	7.102 milyar \$
İhracat (iki aylık)	4.077 milyar \$	4.108 milyar \$
Açık	936.8 milyar \$	2.993 milyar \$
Bütçe açığı (4 aylık)	3.5 katrilyon lira	6.3 katrilyon lira

8. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

TBMM'ye sunulan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda enerjiden gelir dağılımına kadar bir çok konuda çarpıcı sonuçlar çıktı. Hükümetin itiraf-ları denebilecek sonuçlar ülke gerçeğini gözler önüne seriyor. Alınan tedbirler ise yetersiz ve samimi değil...

Nüfusun büyük bir kısmının açlık sınırında yaşadığı, son yıllarda insanların daha da fakirleştiği belirtiliyor. Nüfusun %8'inin ise minimum gıda ihtiyaçlarını karşılayamaz durumda olduğu kaydediliyor. Hükümet, nüfusun %24'ünün yani yaklaşık 16 milyon kişinin yoksulluk riski altında yaşadığını belgeliyor. Bu oran en az bu kadardır. Buna %20'lik bir oranın da zar-zor geçindiği eklenirse; ülke nüfusunun yarısı sıkıntı içinde yaşarken diğer yarısının lüksü daha net ortaya çıkar.

Plandan Çarpıcı Sonuçlar

- Nüfusun yüzde 8'inin gıda ihtiyaçları karşılanamıyor.
- Yüzde 24'ün temel ihtiyaçları karşılanamıyor.
- En yoksul yüzde 20'lik kesim milli gelirin yüzde 4.8'ini alıyor.
- Tarımla uğraşanlar, en büyük yoksul grubu oluşturmakta.
- 1995 yılında insani gelişmişlik indeksine göre 65. sırada olan Türkiye, 1999 yılında 86. sıraya geriledi.
- İç borç faizi nedeniyle, devlet yolsuzluğu azaltıcı politikalar uygulayamıyor.

- Sosyal güvenlik sistemi yoksulu koruyamıyor.
- Yapılan doğal gaz ithal bağlantıları ve projeleri sağlıklı talep çalışmalarına dayanmıyor.
- Yakın dönem için aşırı bir gaz bağlantısına girildi.
- Özel şirketlere, yüksek tarifelerle alım ve ödeme garantisi, Hazine garantisi, tahkim gibi aşırı güvenceler verildi.
- Özel şirketler iyi seçilmedi.
- Hidrolik santrallerin %30'u kullanılmıyor.
- Kayıp ve kaçaklar, tedbirlere rağmen yüzde 20'nin altına düşürülemedi.
- Enerji tasarrufuna gerekli önem verilmiyor.

BÜTÇENİN DURUMU

Maliye 'nin verilerine göre, 2000 yılının ilk beş ayında gerçekleşen 20.5 katrilyon liralık bütçe giderinin, 11 katrilyon 703 trilyon lirası faiz ödemelerinden kaynaklandı. Aynı dönemde bütçeden kamu personeline 3.8 katrilyon lira, diğer cari harcamalara 620 trilyon lira, yatırımlara da 469 trilyon lira aktarıldı.

Böylece, yılın ilk beş ayında bütçeden faize aktarılan 11.7 katrilyon lirayı, 65 milyon mükellefin ödediği vergilerin karşıladığı görüldü. 2000 yılı içinde bütçeden faize toplam 21.1 katrilyon liralık kaynak aktarılması öngörülmüştü. Yılın ilk beş ayında ise, faize 11.7 katrilyon liralık kaynak aktarıldı. Böylece, 2000 yılı için öngörülen faiz ödemesinin yarısı da yılın ilk beş ayında aşılmış oldu.

GLOBAL DÜNYA'DA MAFYA-DEVLET Mİ?

Paraşüt,

Umut,

ECO'nun

düşündürdükleri

Aklım yeni yetmeye başladığı dönemde 'şu büyüklerimiz de ne kadar şüpheliler?' derdim. Bir olay olur; üzerine onlarca senaryo yazılır, komplolar oluşturulurdu. Sonraları anlamaya başladım ki, bu bir Türkiye klasiği. Olaylar öylesine birbirine benziyor ki, senaryo ve oyuncuların, hatta yönetmen ve teknik ekibin bile aynı kişiler olduğu hissine kapılıyorsunuz. Buna rağmen olaylar bir gelenek olarak, yüzeysel tartışılıyor. Yazar-çizerlerin ürettikleri komplo teorileri kendi hayal güçlerini geliştirmelerinden öteye geçmiyor. Bir olay çıkıyor, bir heyecan oluşuyor, yorumlar yapılıyor, birilerinin suçlanıyor, sonra bir anda olayın akışı değişiveriyor; suçlanana 'pardon' deniyor, çektikleri işkenceler yanlarına kalıyor. Sır perdesi kapanıyor. Görünmeyen güçler 'bu kadar yeter' diyor. Herşey süt liman; sağır, dilsiz bir toplum oluveriyoruz.

Mumcu Ve Eco

Susurluk olayı halen karanlık, Mumcu suikastı üzerine kurgulanan senaryolar fos çıktı. Öylesine inandırılmıştı ki, devletin başı, kuruculuğunu yaptığımız, programı önceden yapılan, uluslararası ve bölgesel öneme sahip organizasyonu protesto edercesine ECO zirvesine gitmedi. Sonuçta toplantı bitti, tartışmalar da sona erdi. Sihirli bir değnek nasıl oluyor da

Bütçenin beş aylık karnesi

- Gider: 20.5 katrilyon lira
- Gelir: 12.8 katrilyon lira
- Açık: 7.6 katrilyon lira
- Pers gid.: 3.8 katrilyon lira
- Diğer cari: 620 trilyon lira
- Yatırım: 469 trilyon lira
- Faiz: 11.7 katrilyon lira

İhracatta Düşüş Sürüyor

İhracatımız her geçen gün kötüye gidiyor. Bu yılın ilk dört ayında GAP bölgesinden bir önceki seneye göre %1.6 oranında düşüşle tarımsal ve hayvansal ürün ihracatı yapıldı.

GAP bölgesinden 81 ülke ve 8 serbest bölgeye %1.6 oranında düşüşle 178 milyon 699 bin dolarlık 200 çeşit tarımsal, hayvansal ve sınai ürün ihraç edilmiş.

Dış Ticaret Açığı Büyüdü

Turizm geliri, işçi dövizini, ithalat, ihracat gibi gelen ve giden dövizlerin oluşturduğu cari işlemler dengesi tehlike sinyalleri veriyor.

Geçen yıl Ocak-Mart döneminde 1 milyar 276 milyon dolar fazla veren cari işlemler dengesi bu yılın aynı döneminde tam 2 milyar 588 milyon dolar açık verdi.

Aynı dönemde ithalat ve ihracat arasındaki farktan oluşan dış ticaret açığıda % 387'lik rekor bir artış göstererek tehlikeli gidişatın habercisi oldu. Bu gelişmeler sonucu 1999 yılın Ocak-Mart döneminde 831 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2000 yılının aynı döneminde %387 oranında artışla 4 milyar 52 milyon ABD doları olarak gerçekleşti.

Uzmanlar bu rakamların ekonomide işlerin kötüye gittiği şeklinde yorumluyorlar.

- Gelişmelere baktığımızda ithalatla birlik-

başbakanı, cumhurbaşkanını etkileyebiliyor? Olayın derinliğini anlamak lazım.

PKK Olayı

Yirmi yıldır, elli bine yakın insanın öldüğü, sakat kaldığı, yıllarca ülke ekonomisini perişan eden PKK mücadelesi bir operasyonla bitirilebilecek kadar zayıf idiye neden bu kadar bekledi? Acılar çekildi, gözyaşları döküldü. Yoksa PKK da Ağca'nın gönderilmesini organize eden güçlerin konjonktür gereği oynadıkları bir koz mu idi?

Hizbullah

Tam PKK başının yakalandığı, sözüm ona örgütün çökertildiği bir zamanda Hizbullah operasyonu başlıyor.

Tüm bu olaylar, çıktığı dönemde geniş geniş tartışıldı. Senaryolar, komplolar üretildi.

Soru Şu:

1- Bu olaylar (operasyon, suikast, suni gündem vb.) çıkarıldı ama arkasında neler gizlenmeye çalışılıyordu? Yoğun gündemin ardında neler dönüyor, tezgahlanıyordu? (Hangi uluslararası anlaşmalara imza atıyoruz? Mecliste neler görüşülüyor, hangi yönetmelikler, hangi kanunlar değiştiriliyor? İncirlik havaalanından kalkan uçaklar nereleri bombalıyor?)

2- Olayda suçlu gösterilenler gerçekten suçlu olmayabilirler. Aslında, suçu sabit olmayan bir tutuklu deşifre bile edilmez, ama biz onlara tat-

bikat yaptırıp olayı nasıl yaptığını bile anlatırız, sonra hukuku işletmeye başlarız.

3- Olayları anlamaya çalışırken, yazılı ve görsel basının haberlerine çok fazla itibar etmemek gerekir. Çünkü ülkemizde bunun da bir kısmı karanlık güçlere bilerek veya bilmeyerek hizmet etmektedir. Olay aydınlanmadan 'vurun kahpeye' yaygarası yapıp sonra olayın gerçek failleri olmadığı ortaya çıkınca, yeni bir gündemle özür dileme nezaketi bile gösterilmez. Böyle bir ahlak-sızlık ilke haline gelmiş.

EKONOMİDE DERİN DEVLET (KARANLIK ELLER)

Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlar Daire Başkanlığı'nın Gaziantep'te başlattığı 'Paraşüt Operasyonu' genişleyerek büyük bir kaçakçılık gerçeğini gözler önüne serdi.

Gümrük Müsteşarlığı, İstanbul, İzmir ve Kocaeli eksenli hayali ihracat ve kıymet kaçakçılığı çığ gibi büyüyor. Operasyon genişletilerek devam ederse kirli ilişkiler ağı aydınlatılacak.

Olay, Susurluk kazanında tesadüfen ortaya çıkan karanlık ilişki ağının ekonomiye yansımaları olarak yorumlanıyor. Eğer siyasi Susurluk gibi sürüncemeye ve hafızaların zaafına bırakılmazsa, kararlılıkla üzerine gidilebilirse çözülebilecek ipuçları mevcut. Bu ilişkiler bir ucundan yakalandı mı çorap söküğü gibi ardi ardına gelir. Bu olaylar öyle bir iki işgüzarın yapabileceği işler değil adı üstünde organize suçlar. Bu organizas-

günahtır. Bu yüzbinlerin yanında sayıları beş bini bulmayan, tehlikeyi bile bile bu kumarı tercih edenlerin vebalini bu ekonomiye yüklemek de yanlıştır.” dedi.

Akbank Genel Müdür Yardımcısı Hayri Çulhacı da Off-shore’ zedelere ödeme yapılması kararını değerlendirirken “Mevduat Fonu’nda toplanan paralar Türkiye’deki bankalarda mevduatlarından yapılan kesintidir. Off-shore hesaplarındaki mevduatlar da böyle bir kesinti yapılmamıştır. Şimdi bu riski almak istemedikleri için daha az getiriye razı olanlar, bu riskin maliyetini ödemektedirler.” dedi.

IMF 8 ÜLKEYİ İFLAS ETTİRDİ

Türkiye’ye sık sık yaptığı ziyaretlerle kamuoyu tarafından adeta Türk maliyesinden biri gibi ta-

lira değerinde kadife kumaş ihraç edeceğini beyan eden şirketin ihracat yapmadığı öne sürülüyor.

Olay derinleştikçe, Devletin maliyesi, emniyeti ve gümrüklerinin bu işin içinde olduğu anlaşılıyor.

Eski bir gümrük müfettişinin “ihracatın %30’u hayali” sözleri bazı çevreleri harekete geçirdi. Emniyetin operasyonları ve bu söz, olayın geldiği boyutu gösteriyor. İşverenlerin bir bölümü her türlü olumsuzluklara rağmen ticaret yapmaya çalışırken, böyle haksız kazanç sağlamaya çalışan da oluyor. Ülkede her alanda ciddi bir denetimsizlik, kontrolsüzlük var. Peki bu hale nasıl gelindi?

EKONOMİDE SUSURLUK

Biraz hafızamızı zorlarsak, son yirmi yılda benzer bir çok operasyonun yapıldığını hatırlarız. Zamanın ihtiyacına göre patlatılan bu operasyon bombaları genellikle o an için büyük gürültü koparan, ana sistem ve işleyiş içerisinde asla tahribata yol açmayan birer ses bombası’ndan öteye gitmiyor. Bakanların, başbakanların adının karıştığı, hayali ihracat ve gümrük operasyonları da yürütülmüş, ama o döneme ait gerekli gündem değişiklikleri ve birilerinin ayağını kaydırmaya vesile olmasının ötesine geçememiştir.

İşler Böyle Yürür

Nasıl ki Susurluk denince akla devlet görevlileri, mafya, kiralık katiller, bürokrat ve politika-

nınan Uluslararası Para Fonu (IMF) Türkiye Masası Şefi Carlo Cottarelli’nin önerdiği programları uygulayan 12 ülkeden 8’i ödemeler dengesi krizi sebebiyle iflas ederek programı uygulamaktan vazgeçti. Bankalar Birliği’nce yayımlanan ‘Bankacılar Dergisi’nin Mart 2000 sayısında yer alan’ (Dezenflasyon Programının Türk Bankacılık Sistemine Olası Etkileri) başlıklı yazıda; Türkiye’nin daha evvel şok yaşamış ülkelerin tecrübelerine bakarak aynı hataları yapmaması önerildi. Bu programı uygulayan ülkelerde yaygın olarak ortaya çıkan makro ekonomik etkiler sıralanırken yerel parada aşırı değerlenme ve cari işlemler dengesinde bozulmalar görüleceği ve ödemeler dengesi krizi ile sona ulaşılacağına dikkat çekildi.

Dergide “Dezenflasyon Programı” uygulayan Yunanistan, İrlanda, İtalya ve Portekiz ör-

cuların içiçe geçmiş ilişki yumakları geliyorsa, ekonomide de durum farklı değildir. Gaziantep’te açılan ‘paraşüt’ yakında sağ salım yere iner, koparılan fırtına unutulur, bazı görevliler görevden alınır, başka yere tayin olur. Sonra yeni valiler, bürokratlar, gümrük müdürleri gelir. ‘Nerede kalmıştık’; sistem aynı, işinize gelirse, bizde işler böyle yürür.

Kara Para

Bir yandan işadamlarına ve kaçakçılara hangi kaynaklı olursa olsun kararasını ülkeye getirmesi için yakılan yeşil ışık, öte yandan bu karapara akışı içerisinde bazen işadamlarıyla, bazen mafyayla ortak olarak sürdürülen faaliyet devletin politikasının birbirini bütünleyen yönleri oluyor.

12 Eylül cuntasının yönetimi karapara babalarına tam bir bolluk dönemi yaşatmıştır. IMF politikalarının Türkiye’deki sadık ve cesur uygulayıcısı Turgut Özal’ın Sabancı’nın danışmanlığından Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) patronluğuna uzanan yolda sermayeye verdiği güven, onun ekonominin direksiyonuna oturtulmasında güçlü bir referans olmuştur.

Sabancı Holding’de çalışırken, Sabancı ile birlikte Türkes’i ziyaret ederek bavul dolusu parayı komünizme karşı verdiği mücadelede kullanmak üzere teslim eden Özal, ekonomiden sorumlu kilit noktalara geldiği andan itibaren yeraltı dünyasıyla yaptığı anlaşmalarla ekonomiye para aktarmaya çalışmıştır. Süleyman Demirel’in başbakanlığı döneminde Devlet Planlama Teşkilatı’yla beraber başlayan, Özal’ın ekonomiye yön-

neklerinin incelendiği ve bu ülkelerin program-
da başarılı oldukları kaydedilirken bunun sebe-
binin AB'ne üye olan ülkelerin güçlü bir dış
destek görmeleri olduğuna işaret edildi. Buna
karşılık aynı programı uygulayan 8 Latin Ame-
rika ülkesinin dış kredi desteği görmedikleri
için iflas ettikleri de yer alıyor.

EMLAKBANK SAVURGANLIĞI

Devlet Bakanı Sadi Somuncuoğlu'nun 'MHP-
TORE' tartışmalarında istifasının arka planında
da adı geçen Emlak Bankası'nın, Başbakanlık
Yüksek Denetleme Kurulu müfettişlerinin banka
hesaplarında yaptığı incelemeye göre kurumun
32.5 trilyon lira zararla kapattığı 1998 yılında,
kamu kurumlarına 5 trilyon 4 milyar 658 mil-

yon liralık bağış ve yardım yapılmış. Söz konu-
su 5 trilyon liralık yardım ve bağışın 4 trilyon
261 milyar 132 milyon liralık kısmının yönetim
kurulu kararı ile, 650 milyar liralık kısmının ge-
nel müdürün onayı ile, 3 milyar liralık kısmının
da genel müdür yardımcılarının onayı ile ger-
çekleştirildiği belirtildi.

Somuncuoğlu'ndan Bağışa Engel

Bankanın 1999 yılı bütçesinden de yardım
ve bağışlar için 15 trilyon liralık kaynak ayır-
dığı ancak, bu kaynağın bir süre önce göre-
vinden azledilen Devlet Bakanı Sadi Somun-
cuoğlu tarafından kullanılmadığı belirtiliy-
yor. Bu nedenle bankanın 1999 yılında yaptığı
bağış tutarının çok düşük kaldığı vurgulanı-
yor.

vermedeki ağırlığı, 12 Eylül cuntası döneminde
Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı'yla
sürmüştü, Başbakanlığında da devam etmiştir.

ALTIN KAÇAKÇILIĞINDAN HAYALİ İHRACATA

1980-1983 yılları altın kaçakçılığının en üst bo-
yutlara vardığı bir dönemdi. Özal tarafından ka-
çakçılara verilen güvence ile yurtdışına altın ka-
çırılıyor, karşılığında döviz getiriliyordu. Resmî
kurumlar tarafından göz yumulan bu altın ka-
çakçılığı döneminde mantık, yine 'döviz gelsin
de nereden gelirse gelsin' idi.

Kaçakçılar devlet yetkilileriyle toplantılar ya-
pıyor, işin teknik ayrıntıları üzerine konuşuyorlar-
dı. Bu isimlerden Mehmet Emin Görge, Yaşar Ak-
türk (Berber Yaşar), Suphi Aşıcıoğlu İstanbul'da
bir lokantada MİT'in ve Emniyet'in ünlü isimleri
Mehmet Eymür ve Atilla Aytek'le yemek yerken
fotoğrafları çekiliyor. Kaçakçılarla birarada ol-
ma sebepleri sorulduğunda 'Döviz meselelerini
konuşuyorduk. Bu bize verilmiş bir görev' yanıtı
alınıyordu. Devletin kaçakçılarla ortak karapara
aklama organizasyonunun resmi olan bu olaylar
bugün de benzer şekilde yaşanmaktadır. (Hatır-
lamakta fayda var. Eski Cumhurbaşkanı S.
Demirel'in aile fotoğrafı halen gözlerimizin
önünde...)

Altın kaçakçılığı en üst boyutlara vardığı
1980-1983 döneminde toplam 400-450 ton altın-
nın kaçak olarak yurtdışına çıkarıldığı belirtil-
mektedir. Altın kaçakçılığı, hayali ihracat gibi ge-
niş araştırmalara ve tartışmalara yol açmadan

kapatılmış olmasına rağmen, birçok ünlünün is-
mi altın kaçakçılığı ile birlikte anılmıştı. Kastelli,
birçok banka, Maliye Bakanı İsmet Sezgin, Baş-
bakan yardımcısı Turgut Özal.

'Özal'ın Haberi Vardı'

Dört tonluk altın kaçakçılığı olayında yakala-
nan Feyzullah Ayan, 'Biz bu işi Başbakan Yardım-
cısı Turgut Özal'ın bilgisi dahilinde yaptık' diye
ifade vermişti. Ama Mersin Emniyeti'nde alınmış
olan bu ifade sonraları kaybolmuş ve bir daha
bulunamamıştı.

1983 yılında Mersin Emniyeti'nde altın ka-
çakçılarını sorgulama görevi Siyasi Şube'den bir
komisere verilmişti. Yaptığı sorgulama sırasında
birçok bilgiye sahip olduğu kesin olan bu komise-
rin adı Hanefi Avcı idi. Hani şu, Susurluk tartış-
maları sırasında ortaya çıkan ve söylediği birbi-
rinden ilginç sözlerle dikkatleri üzerine çeken Em-
niyet İstihbarat Dairesi Başkan Yardımcısı Hane-
fi Avcı.

Susurluk Komisyonu'na verdiği ifadelerle bir-
den gündeme oturan Avcı, altın kaçakçılığı so-
ruşturması sırasında karşısına kimlerin çıktığını,
çetenin o günkü uzantılarının kimler olduğunu
ise bugün hiç ağzına almıyor.

Altın kaçakçılığı davası sürerken seçimler ol-
muş, ANAP'la iktidara gelen Özal altın kaçakçı-
larına çıkardığı afla davaları kapatmıştır. O gü-
ne kadar altın kaçakçılığının cezası 20 yıl hapis
iken, döviz affıyla birlikte ceza 100 bin liraya dö-
nüştürülmüş ve parayı veren temize çıkmıştır.

(Devam edecek.)

yan İran'a gözdağı vererek bu durumdan vazgeçirmektir. İkincisi: Operasyonun asıl hedefi Saadettin Tantan'dı. Bir sükse ile gündeme gelen ve başarısız olunacağı bilinen bu operasyonda Tantan başarılı gösterilmiş, sonuç açıklandıktan sonra Tantan zor durumda bırakılmak istenmişti. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi: Asıl amaç Türkiye'nin ECO zirvesine katılmasına mani olmaktır. Çünkü ECO'nun kurucu üyesi olan Türkiye'nin bu toplantıya katılması ECO'nun gücünü zayıflatacak, bölgesel işbirliği çabaları baltalanacak böylece batılı ülkeler istedikleri gibi at oynatabileceklerdi. Bu yorumların bir kısmının doğruluğu şimdiden anlaşıldı. Bir taraftan Mumcu bahane edilerek diğer taraftan şahane işler kotarılmaktadır. Diğer bir kısmının doğruluğunu ise süreç içerisinde beraber göreceğiz.

Ankara Emniyet Müdürünün açıklamasından sonra her şey alt üst oldu. Filmi daha önce seyredenler böyle bir sonucu bekliyorlardı. Ama filmi seyredip te konusu bilmek istemeyenlerin içine bahar mevsiminde bir sonbahar hüznü çöktü. Rüzgar estirmekte ve esen rüzgara kapılmakta mahir olan bazı gazeteler ve bazı kalem erbabı, düz yolda giderken ani bir dönüş yaparak "Şahsiyet zedelenmelerine" yolaçtilar. Gazetelerde karalanan kişiliklere dönüp baktıklarında da kendilerinden başka kimseyi göremediler. Acaba bunlar "çuvallamanın acele karar verenlerin ve haksızlık yapanların kaderi olduğunu" bilmiyorlar mıydı?

İşin ilginç yanlarından biri de Emniyet Müdürü'nün, "Abdülhamit Çelik ve Yusuf Karakuş'un emniyeti yanılttığını" söylemesiydi. İki kişilik örgütleri bile gün yüzüne çıkarmakta tecrübe ve formasyon sahibi bir kurumun yine iki kişi tarafından yanıltılması nasıl mümkün olabilir? "Bizim Yusuf" denilen ve Cemaziyel evvelinin bilindiği söylenen bir kimsenin sözlerini bütün Türkiye'ye duyurmak ve arkasından yanılttığını söylemek nasıl bir kıvrak zekanın(l) ürünü olabilir?

EĞİTİMDE HASAT: KESAT

Eğitim ve öğretim yılının birini daha geride bıraktık; ilk ve orta dereceli okullar 16 Haziran'da yaz tatiline girdi. Arkasından geleceğin üniversitelerini seçmek için ÖSS sınavı yapıldı. Öğrencileri geleceğe hazırlamak ve problemlerini çözeceği bilgilerle donatmak demek olan eğitimin yanlış algılanması, hazırlığı ve bilgisi olmayan bir sürü insanın sokağa salıverilmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de sanki eğitim ve öğretim istenmiyormuş gibi yanlış (yanlı) politikalar uygulanmakta, insanların temel hak ve hürriyetlerini hiçe sayan, istedikleri gibi inanmalarına engel olan bir anlayış ikame edilmektedir.

28 Şubat Postmodern sürecinde Kur'an kurslarının birçoğunun kapanması, Kur'an kursuna başlama yaşının bilinçli olarak 12'ye yükseltilmesi, yaz tatili sürecinde "Kitab'ını" öğrenmek isteyen milyonlarca insanı mağdur etmektedir. Onların eğitim ve öğretim hakları ellerinden alınmaktadır.

Diğer taraftan yatılı okullar kapatılma sürecine sokularak, daha donanımlı bir gençliğin yetişmesi engellenmektedir. Hiçbir zararlı faaliyette bulunmayan, aksine iyi insanların yetişmesini kendine düstur edinmiş bir takım özel okullar, kurslar ve öğrenci yurtları birer suç yuvası gibi görülmektedir. Bu kurumların faaliyette olmamasının getireceği sosyal dengesizlik, ahlaki yozlaşma gibi olumsuzluklar sanki bilinmiyormuş gibi bir davranış içine girilmektedir.

Son iki yıldır, özelde İmam-Hatip Liselerine, Genelde ise tüm meslek liselerine karşı yapılan cinayetin Türkiye'de eğitim anlayışına en büyük darbeyi vurduğu hala gözardı edilmektedir. Meslek liselerine adeta

"Sen meslek okulundan mezunsun, üniversite-
de okuma hakkın yok" denilerek eğitimde ay-
rımçılık yapılmaktadır. Çelişkiler ülkesi haline
getirilen Türkiye'de bir taraftan rant çevreleri-
nin kesesine milyarlar aktarılırken, diğer taraftan eğiti-
me cüzi bir pay ayrılmaktadır.

Bir yandan Milli Eğitim kurumlarında serkeş
bir anlayış devam ederken, başına buyruk ve
usulsüz bir düzen oluşmaktadır. Bunun en açık
örneğini TBMM'nin YÖK Araştırma Komisyo-
nu'nun raporunda görmek mümkündür. Rapor-

da Ege Üniversitesi Rektörlüğü yöneticilerinin
bir inşaat şirketi kurarak, Üniversitenin işlerini
istedikleri gibi alabildiklerine yer verilmektedir.
Raporda diğer üniversitelerdeki bu ve benzeri
usulsüz uygulamaların tespit edildiği ve yargı
sürecinin başlatılacağı da bildirilmektedir. YÖK
Araştırma Raporu'nda yer alan bir başka il-
ginç tespit de "Yurtdışına giden öğrencilerde
YÖK'ün usulsüzlük yaptığı" idi. Acaba Şerif
Mardin'in "Türkiye'de gelecekte çeşitli görevle-
re getirilecek insanlar mutlu azınlıktan seçili-
yor" sözünü bu uygulamalar doğrulamıyor mu?

ECO ZİRVESİ VE KAÇIRILAN FIRSATLAR

ECO (Ekonomik İşbirliği
Teşkilatı), kurucu üyeliğini
Türkiye, İran ve Pakistan'ın
yaptığı bir teşkilat. 10 üye-
den altısı Türk devletlerin-
den oluşuyor. Üyelerin hep-
si Ortadoğu ve Avrasya'da
bulunuyor. Yani dünya poli-
tikalarının kalbi durumunda
olan Ortadoğu ve yeni strate-
jik açılımların sağlanaca-
ğı Avrasya'da. Başta ABD
olmak üzere birçok batılı
devletin sürekli takipçisi ol-
duğu Azeri petroleri, Türk-
men doğalgazı, Bakü-Cey-
han ve Basra hattı gibi
önemli kaynak ve projelerin
üzerinde gerçekleştiği bir
bölge. ECO için başka bir
önemli nokta da ilk defa bu
zirvede gerçek anlamda bir
ekonomik işbirliğinin sağla-
nacak olmasıydı.

Türkiye'de estirilen iç
tehdit ve dış tehdit rüzgarları
ile birden bire "Umut Ope-
rasyonu" gündeme getirildi.
Mumcu'nun katillerinin bu-
lunduğu söylendi. Bunların
İran kaynaklı olduğu, İran'ın
Türkiye'deki siyasi cinayet-
lerin sahibi olduğu lanse
edildi. Türkiye'de İran'a ve
İslam'a karşı nefret dalgası
oluşturuldu. Sakallı bir in-
san görüntüsü ile kan gö-
rüntüsü özdeşleştirildi. Ar-

kasından sanki planlar
adım adım uygulanıyormuş
gibi Cumhurbaşkanı Nec-
det Sezer, ECO zirvesine
katılmayacağını açıkladı.
Bir anlamda bu açıklama
Türkiye'nin kurucu üyesi
olduğu bu zirveyle ne gibi
jeopolitik fırsatları kaçırdı-
ğının da belgesiydi.

Konumu itibarıyla böl-
gede çok yönlü ve dengeli
bir politika yürütme imkanı
olan Türkiye'nin böylesine
ucuz gerekçelerle bölgede
etkin güç olma fırsatlarını
geri tepmesi, ister istemez
bazı soru işaretlerini günde-
me getiriyor. Acaba Türkiye
kendi inisiyatifi doğrultusunda
karar veremeyecek ka-
dar güçsüz konumda mı?
Yoksa bizzat müdahale
eden veya müdahalenin
türlü yollarını deneyen dış
etkiler mi var?

Ahmet Necdet Sezer
açısından olayın kaybı da-
ha büyük. Görev süresinin
başlamasından daha bir ay
geçmişken Türkiye'nin böy-
le bağlantılarını fırsat bilip
bölge ülkeleriyle ve devlet
başkanlarıyla tanışarak samimi
bir diyalog kurabilirdi.
Bu onun hem prestijini artı-
racak hem de Türkiye'yi
temsil kabiliyetinde koltuğu-

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer

nu doldurma dirayeti vere-
cekti.

Bundan 48 yıl önce Pa-
kistanlı düşünür Seyyid Ab-
düllatif: "Yeni Türkiye Cum-
huriyeti kurulurken, Türk
idarecileri batıyı tercih etti.
Doğuda hala sihirli bir isim
olan Türkiye'nin bu tercihi
O'nun büyük fırsatları kaçı-
rmasına sebep olmuştur"¹
derken bir gerçeğe işaret
etmişti. Uluslararası siya-
setin artık çok yönlü ve çok
denklemlili hale geldiği şu
dönemlerde böylesine böl-
gesel ve ekonomik bağlan-
tılarını yok saymak, hem Tür-
kiye'nin itibarını düşürüyor,
hem de pazarlık gücünü za-
yıflatıyor.

1- Seyyid Abdüllatif, Kur'anın Zihni
İnşası, Pınar yay. s. 127.

GAZETECİNİZİN KOD ADINI BİLİYOR MUSUNUZ?

Aslında gazetecilerin istihbarat örgütleriyle içiçeliği sadece Türkiye'ye mahsus bir olgu değil. Son birkaç aydır ülke gündeminde ilk sıralarda yer alan bu konu pekçok Batılı ülkede de zaman zaman tartışmaların odağını oluşturur.

Hem Amerika'nın başlıca gazetelerine veya BBC'ye muhabir olarak çalışan, hem de CIA veya İngiltere'de MI 6 hesabına istihbarat görevi yürüten gazeteciler geçmişte gündeme gelmiş, deşifre edildikleri olmuş ve basın etiği üzerine hararetle tartışmalara sebebiyet vermişlerdir. Batı'da gazetecilerin yanısıra hatta Ernest Hemingway'den W. Somerset Maugham'a kadar pekçok ünlü yazar, romancı vs. kişilerin bile bu tür ilişkilerin içinde bulunduğuna öne sürülmüştür.

Enformasyon çağında, bilgi ve haber kaynaklarına olabildiğince çabuk ve güvenli yollardan ulaşmanın her bakımdan son derece önem taşıdığı bir dönemde gazetecilerin, istihbarat örgütleri açısından cazibe taşıyor hale gelmesini belki de doğal karşılamalı. Çünkü günümüzde gazetecilik mesleği bilgi ve belge elde etme mücadelesinde çoğu zaman şaşılacak derecede büyük hünerler gösterebilen, çoğu istihbarat elemanına taş çıkartacak yetenekler sergileyen kimseleri içinde barındırmakta.

Batı dünyasında belki bu açıdan doğal haldise olarak görülebilecek gazeteci - istihbaratçı ilişkisi/dayanışması/içiçeliği -ki bizce ahlakî sorgulamadan masun olmaması gereken bir olgudur- Türkiye pratiğine geldiğimizde farklı bir minval üzere işliyor:

Çoğu zaman "devletin âli menfaatleri" icabı, gazeteciler başta olmak üzere her türlü araştırmacıya kapalı olan bilgi ve belgeler, istihbarat birimleriyle içli dışlı veya tamamen onların numaralı elemanı olarak icrayı faaliyette bulunan kimselerin hizmetine kolayca sunulabiliyor; böylelikle bu tür sözde basın erbabının bir ayrıcalığı, okurlar veya -TV'yi düşünürsek- seyirciler nezdinde popülaritesi-

ni ve dolayısıyla ABD doları cinsinden alınan maaşları yükseltmenin önemli bir yolu haline geliyor. Türlü istihbarat birimleri veya ekolleri, aynı

ülkeye hizmet ettikleri varsayıldığı halde birbirleriyle rekabet ve çekişmeden uzak durmayan gizli servislerin kamuoyunu şu veya bu yönde etkilemek, biçimlendirmek için haber veya bilgi sızdırmanın önemli bir kanalını teşkil ediyor bu elemanlar aynı zamanda. Türkiye özelinde muhbir ile muhabir kavramları arasındaki ayrımı geçersizleştiren bu gibi olgulara, hiç kuşkusuz, irtica kampanyalarının medyada doludizgin yürürlükte olduğu dönemlerde hep rastlandığı gibi, İslami şahsiyet veya gruplar aleyhine ihbar ve kışkırtma niteliğindeki yayın ve "haber"leri de eklemek gerekir.

Son haftaların gündem konusu ajan-gazeteci tartışması aslında yeni bir konu değil. Bir yıl kadar önce Radikal'de Tuncay Özkan'ın gizli servislere çalışan bir gazeteciden bahisle "Siyah kod adlı bu gazeteci bir büyük gazetede görev yapıyor ama aynı zamanda maaşlı olarak MİT'e de çalışıyor" biçimindeki beyanlarıyla ve ardından Haluk Şahin'in, Siyah'ın kimliğini biraz daha belirginleştiren ifadeleriyle sözkonusu olmaya başlamıştı. "Kıralık Kalem" başlığını taşıyan yazısında Haluk Şahin "Hafta sonlarında çalıştığı gizli servisin binasına saklanarak gidip zarf alan, bir büyük gazetenin köşe yazarı"ndan bahsediyor, bu kişinin "mesleğin kutsal değerlerini savunan gazetecilere saldıran bir tip" olduğunu, hamasi yazılar yazdığını, dürüst gazetecilere saldırdığını belirtiyordu.

Haluk Şahin'in yazısıyla belirtmeye başlayan portreye son rötuşları MİT eski daire başkanlarından Mehmet Eymür gerçekleştirdi ve internetteki sitesinde bu şahsın kim olduğunu

Tuncay Özkan

Fehmi Kuru

açıkladı: "Siyah kod adlı kişi MİT'in numaralı ajanı olan Hürriyet yazarı Fatih Altaylı'dır... Ben İstanbul biriminde görevliyken gelir talimat alırdı. Bir keresinde kendisine araç da göndermiştim; defterimdeki telefon numaraları 0532 ... ve 0212... dir.

İddialar karşısında medyanın genelinde bir suskunluk hakim olurken Fehmi Kuru'nun konuyu işleyen yazıları, olayı ortaya çıkaran kişi gibi algılanıp karşı saldırılara maruz kalmasına sebep olur. (Emin Çölaşan ve Fatih Altaylı'nın suçluluk psikolojisini ele verir nitelikteki hakaretâmiz ve ciddiyetten uzak üslubu görülmeye değerdi.) Kuru'nun anlattığına göre Aktüel dergisi de olayın peşini takibetmek istemiş ve ABD'de yaşayan Eymür'ün kapısını çalmıştır. Aktüelcilere Altaylı'nın ajanlığını ispatlayan bir belge gösteren eski MİT'çi, medyada daha yirmi tane ajan gazeteci olduğunu, bunlardan bir tanesinin de bugünlerde bir gazetede yayın yönetmenliği yapan eski solcu olduğunu söylemiş. Fakat Eymür'ün son tarifiyle hemen akla gelen isim olan

Ertuğrul Özkök'ün devreye girmesiyle Aktüel'deki yazı bir güzel sansürlenmiş.

Eymür müteakip günlerde internet sitesindeki ifşatlarına devam etti: Basında sadece MİT'e çalışan gazeteciler bulunmuyordu; bugüne kadar varlığı en yetkili ağızlardan inkar edilmiş olan JİTEM adına ajanlık yapanlar da vardı. Sonra başka bir gazetecinin, MİT bünyesinde bir yıldan bu yana Psikolojik İstihbarat Daire Başkanlığı görevini yürüttüğünü öne sürdü: Bir dönem

Emin Çölaşan

Milliyet Ankara bürosunda, sekiz yıl kadar da Turkish Daily News'te çalışmış olan Hayri Birler.

Hakan Aygün iddiaları ise, tartışmaya yeni boyutlar kazandırmıştı: Ona göre hem gazeteciler hem de öğretim görevlileri, bunlar arasında özellikle gazetelerin Ankara temsilcileri ve diplomasi muhabirleri her yurtdışı gezisinden sonra, gayet olağan ve rutin bir iş gibi, gidip MİT'e izlenimlerini aktarıyorlar, raporlar veriyorlar-

dı. Bu iddialara Diplomasi Muhabirleri Derneği'nden tepki gelirken Sedat Ergin, Fikret Bila, İsmet Berkan gibi belli başlı gazetelerin başkent yöneticilerinin sessiz kalması ilginçti, tıpkı hakkında ortaya atılan iddiaları açıkça tekdiz etmeyen, "Beni Mit mi çok okunan yazar yaptır?" türünden cevaplar veren Fatih Altaylı gibi!

Alev Er'in Yeni Binyıl'daki köşesinde aktardığı gibi, aslında yıllar önce Ahmet Altan necip Türk basınının hali pürmelâlini çarpıcı bin benzetmeyle dile getirmişti: "Onlardan o kadar çok var ki bu piyasada, bir gün yeşil üniformalarını giyip işe öyle gelseler, Bâbiâli bezelye tarlasına döner."

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde "Gazeteci bir bilginin, haberin yayımı ya da yayımlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz" denilse de bazıları gizli odaklardan kimbilir hangi hizmetlerin karşılığında, devletin başka

Fatih Altaylı

birimlerinin dahi sahibolmadığı kimi belge ve bilgilere ulaşır da, yine de hiçbir kınama veya tepkiyle karşılanmaz.

Kendisi devletin en gizli belgelerine, bazen "kayıp dava dosyaları"na kolaylıkla ve çabucak ulaşabilen, çok gizli soruşturmalardan bile haberdar olabilen bir kişi olduğu halde, Tunçay Özkan gibi bir kimse için başkalarının ajanlığıyla uğraşmanın hiçbir ayıp veya anormal yanı yoktur.

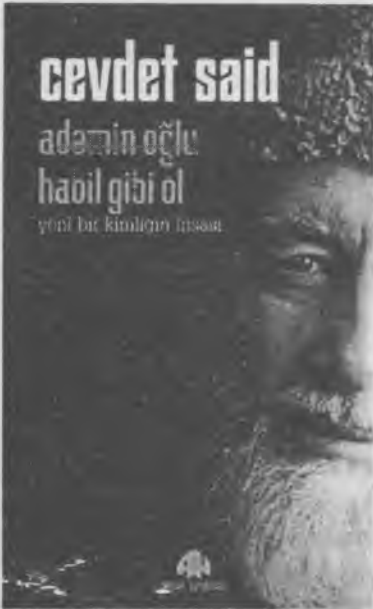
Veya muhabirler bir yolsuzluğa ilişkin dosya hazırlar, sonra bunu yayınlacakları -veya yasal soruşturmaya havale edecekleri yerde dosyaya konu olan işadaminin kapısını çalarlar; bu işadamı ise "haber"den kamuoyunun "haberdar edilmemesi" karşılığında bu muhabirleri kendisine ait gazeteye yüklü maaş ve hatta transfer ücretleriyle transfer eder; ama yine de basın meslek ilke ahlaki açısından pek sorun teşkil etmez.

Devlet eliyle gerçekleşen hukuksuz işlemleri kamuoyuna iletebilmesi için gazetecinin

istihbarat dahil hiçbir devlet kurumuyla organik bağ içinde bulunmaması, gerektiği basit gerçeği asla dikkate alınmaz; ama yine de olan bitende bir tuhafılık sezenler son derece azınlıkta kalır.

Uğur Mumcu'nun katilleri, İslamcı teröristler vb. diye bilmem kaçınıcı defa birileri medyanın linç girişimine konu olur, iddialar asılsız çıkar, tutuklananlar - serbest bırakılır... ama yine de medyanın mağdur ettiği kimselere karşı bir özür borcu sözkonusu olamaz; yalanlardan dolayı kamuoyu önünde hiç kimse nin yüzü kızarmaz; dünya eskisi gibi dönme ye, basın ise şenatlerini işlemeye rahat rahat devam eder. Her bakımdan kokuşmuş bir siyasal ve toplumsal sistemde yazılı ve görsel basının bundan uzak kalabileceğini düşünmek, hele bütün bu olan biten şeylerde bizzat kendisi son derece büyük bir paya sahip iken, herhalde çok yanlış olurdu.

Said Baykara

Adem'in Oğlu Habil Gibi Ol
Cevdet Said, 448 sh.

Kitap ne zaman anlamını ve önemini yitirdi? Hz. Adem'in oğlu ve çatışan fırkalar. Kur'an ve tarih. Bilgi ve iktidar. Rüşt ve gayy arasında. İki farklı Kur'an okuma biçimi. 'Öteki' kavramı ve 'büyük delilik'. Habil'in hayat hikayesinin anlamını yitirmesi. Değişim ve durağanlık arasında insanlık. İnsan ve tezat kanunu. Avrupa Birliği ve rüşt. Kur'an ve şüphe. Dünyevî küfür ve uhrevî küfür. Peygamber ve fikri kuvvet. Zulmü desteklemekten zulme karşı durmaya.

PINAR YAYINLARI

istanbul kitap kültür merkezi büyük reşitpaşa cd.

no: 22/16 vezneciler istanbul

tel: (0212) 520 98 90-527 06 77

Savunma'ya Saldırı

Av. Necati Ceylan

1999-2000 öğretim yılında Marmara Üniversitesi'nde diğer üniversitelerde olduğu gibi giriş sınavını kazanan başörtülü öğrencilerin kayıtları yapılmadığı gibi üniversite kampüsüne alınmamıştır. Kaydını yaptırmayan öğrencilerin vellerinin müracaatları üzerine 17.09.1999 günü öğrencilerin kayıtlarının yapılabilmesi, haklarının zayıf olmaması için Marmara Üniversitesi'nin Haydarpaşa kampüsüne kayıt için gittim. Benim 3 öğrenci velisinden alınmış vekaletname olup kayıt için üniversite kapısına geldiğimde içeri almadılar. Benim gibi 25'e yakın avukat meslektaşım ile birlikte kayıt için geldiğimizi, kaydın vekaletname gereğince yapılması gerektiğini bildirmemize rağmen emniyet güçleri ve üniversitenin özel güvenlik güçleri tarafından kayıt işlemlerinin yapıldığı binaya girmemiz engellenmiştir. Avukat olduğumuzu, vekaletnamelerimiz bulunduğu müvekkillerimizin kayıt işlemlerini yaptıracığımızı bildirmemize rağmen vekaletname ile kayıt yaptıramayacağımızı bildirildi. Biz bunun yasal olmadığını, bunun hangi kanun, tüzük veya yönetmeliğe göre vekaletname ile kayıt yapılmadığını sorduğumuzda sadece 'Rektörün talimatı olduğunu, başörtülü öğrencileri içeriye alamayacaklarını, vekaletname ile de kayıt yapamayacaklarını' bildirerek öğrenci ve avukatları kayıt salonuna almadılar. Rektörün emri var diyerek görevimiz engellenmiştir. Biz de kamu görevi yaptığımızı, avukat olduğumuz için suç işlediklerini, emniyet güçlerinin aksine

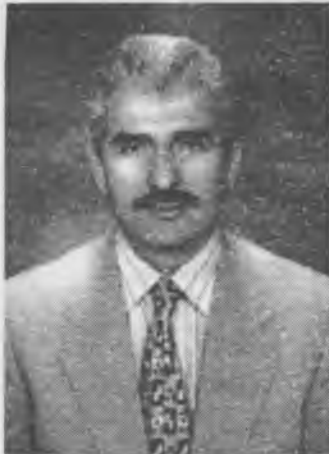
Geçtiğimiz günlerde Hukukçular Derneği üyesi 16 avukat hakkında Cumhuriyet Savcılığı tarafından dava açıldı. Vekilli oldukları öğrencilerin Üniversite kayıtlarını yaptırmak için Marmara Üniversitesi'ne giden çok sayıda avukatın bütün hukuki yolları denemelerine rağmen keyfi uygulamalar sonucunda başörtülü öğrencilerin kayıtları yapılmamıştı. Açılan dava, bu olayda saldırı bulunduğuna iddiasıyla 16 avukatı kapsıyor. Davayla ilgili, başörtülü mağduriyeti konusundaki girişimleri ile tanıdığımız Avukat Necati Ceylan'ın değerlendirmesini ve Hukukçular Derneği Başkanı Hüsnü Tuna ile yaptığımız röportajı yayınlıyoruz.

görevimizin yapılmasını yasalara göre kolaylaştırması gerektiğini bildirmemiz üzerine kayıt için sıraya girdik.

Biz sırada uzun bir süre beklememize rağmen başka bir kapıdan bizden sonra sıraya giren öğrencileri alarak kayıt yapmalarını tespit etmemiz üzerine, neden bunu yaptıklarını, sıra harici sonradan gelen öğrencilerin alınmasının yanlış olduğunu söylediğimizde kayıt sırasında tartışma çıktı. Emniyet güçlerinin sıradaki bazı avukatları itip fiili müdahale etmesi sonu-

Savunma'ya Müdahale, Savunma Hakkını Engellemedir

Hukukçular Derneği Başkanı
Av. Hüsnü Tuna

Umrans: Hukukçular Derneği üyesi olan 16 avukat hakkında açılan davanın mahiyetini açıklar mısınız?

Av. Hüsnü Tuna: Derneğimize mensup avukat arkadaşlar hakkında verilen soruşturma izni, 1999-2000 öğretim yılı başında Marmara Üniversitesi'nde meydana gelen kayıt yapmama olayı ile ilgilidir. Başörtülü olduğu için fakültelere kaydı yapılmayan, fiili engeller çıkartılan öğrencilerin kayıtlarının vekaleten yaptırılması, yapılan engellenmenin tesbiti ve açılacak idari davanın delillerinin hazırlanması zımında hukuki yardım talebinde bulunmaları üzerine bir çok öğrencinin vekilli olan avukat arkadaşlar Marmara Üniversitesi Haydarpaşa kampüsüne gitmişlerdir. Vekaleten temsil ettikleri öğrencilerin kayıtları ile ilgilenmiş, kayıtları yapılmayınca Fakülte dekanları ve rektör ile görüşme talebinde bulunmuşlar ancak emniyet görevlileri ile özel güvenlik elemanlarının fiili engellemeleri ile karşılaştıkları için olayı tutanak ile

cu tartışma çıktı. Bir komiserin sarhoş vaziyette müdahale ettiği iddiası üzerine tartışma büyüdü.

Bu engellenmenin suç olduğunu, hukuki olmayan bu fiili durum ile üniversiteyi kazanmış olduğu belirlenen, kayıt süresi içinde gerekli bütün belgeleri hazır olduğu halde kayıtları yapılmayan öğrencilerin haklarının saklı kalması ve hukuki işleme esas olması için "başörtülü olduklarından dolayı kayıt yapmadıklarına dair bir belge" verilmesini talep etmemize rağmen böyle bir belge verilmemiştir. Bunun üzerine Üsküdar İlçe Emniyet Müdürü M. Ali Çankaya'nın araya girerek tutulacak tutanağa imza atacağını beyan etmesi ile "kayıt yaptıramadığımızıza dair 17.09.1999 tarihli tutanak" tutularak üniversiteden ayrıldık.

Üniversite yetkililerinden belge alma imkanı olmamış ve müvekkilermizi kayıt yaptırmamış olduk. Bu durumu üniversite kapısında bekleyen öğrenci ve velilerine izah ettik ve tutanak tuttuğumuzu, başörtülü öğrencilerin kayıtlarının yapılmamasının hukuki değil keyfi bir uygulama olduğunu, sonuna kadar adli yollardan haklarımızı arayacağımızı, takipçisi olacağı-

mızı, gerekirse konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götüreceğimizi söyledik. Medya mensupları da kapıda bekliyorlardı.

Kılık kıyafet, rektörün, dekanın insiyatif ve infaflarına bırakılmış bir konu değildir. Üniversitelerde başörtülü öğrencilerin maruz kaldığı muameleler bazı üniversite yöneticilerin ideolojik tutumlarından kaynaklanmaktadır. Kişilerin eğitim ve öğretim özgürlüğü engellenmiştir.

Emniyet güçlerinin avukatlara yapılacak saldırı ve baskıları önlemesi, can güvenliklerini sağlaması gerekirken bizzat emniyet mensupları tarafından savunmaya saldırılmış ve engel

olunmuştur.

Olayın özeti bu iken esas griplik bundan sonra başlamıştır. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 25.04.2000 tarihli oluru ile avukatlar hakkında,

"17.09.1999 günü Marmara Üniversitesi Haydarpaşa Kampüs bahçesinde basın açıklaması yoluyla başörtülü öğrencilerin kayıtlarının yapılmamasının hukuki değil keyfi bir uygulama olduğunu, sonuna kadar adli safhasının takipçisi olduklarını, icap ederse konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ileteceklerini söyledikleri" iddia edilmiş,

Adı geçen avukatların, kayıt yaptırmak isteyen öğrencilerin vekili olduğuna dair hiçbir delilin olmadığı, buna göre söz konusu eylemlerin avukatlık görevinin ifası sırasında veya bu görevin yapılmasından kaynaklanmadığı, adı geçenlerin iddia edilen eylemlerinden dolayı umumi hükümler uyarınca kanuni mukteza tayin edilmesi uygun olacağı kanaatiyle avukatlar hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bu işe için vehametini daha da artırmıştır. Her zaman söylediğim gibi Hukuk Devletinden vazgeçtik, Kanun Devleti dahi olmadık. Kanunların herkesin keyfi tutumuna, ideolojisi ve si-

tespit ederek, ilgili mercilere müracaat yapmak üzere olay yerinden ayrılmışlardır. Hadisenin temeli budur.

Umran: Başörtüsü yasağının hukuksuzluğunu savunan avukatlara karşı açılan bu davayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Av. H. T. Avukatlar serbest çalışan meslek grubuna dahildir. Bu birkaç yıllık süreçte, devletle doğrudan bağlantılı çalışan meslek gruplarında örneğin, hakim-savcı gibi hukuk adamları üzerinde kurulan baskı' tayin yapılması, soruşturma açılması, sürgün ve tenzili makam gibi uygulamalar şeklinde tezahür etmiştir. Avukatlar serbest çalıştıklarında bu tür uygulamaya maruz bırakılmadıkları için Avukatlık yasasının avukatı korumayı amaçlayan, olur olmaz sebeplerle savunmanın engellenmesini önlemeye matuf konulan "soruşturma izni" bu kez

avukatlar aleyhine baskı olarak kullanılmak üzere uygulamaya konulmuştur. Bu uygulama, başörtüsü lehinde karar veren hakimlerin sürgün edilmesinin karşılığıdır. Başörtülü vatandaşların haklarını korumayı üstlenen avukatlara "göz dağıdır" bu soruşturma, hiçbir şekilde başörtülüye destek veremezsiniz anlamına gelmektedir. Daha açık bir deyimle *Savunmaya Müdahale, Savunma Hakkını Engellemedir.*

Bu soruşturmayı, hukukun evrenselliği, savunmanın kutsallığı ilkelerine ters buluyoruz. Avukatlık yemini ettirilirken herhangi bir suç türünü işleyenlerin vekaletini üstlenme veya bir kısım suç türlerini de öncelikli olarak savunma gibi bir yemin ettirilmemektedir. Savunma tüm insanlık içindir. Herkes kendisini savunmak için bir avukat görevlendirebilir. Sonuçta suçluluğu sabit olursa

yasi görüşüne göre uygulandığını maalesef üzülerken görmekteyiz. Bunun Adalet Bakanlığı tarafından yapılmış olması üzüntümüzü daha da artırmaktadır.

Savunma savunmadadır. Kanunlara göre "kutsal" diye güvence altına alınan Avukatlık mesleği ciddi tehdit altındadır.

Savunma baskı altındadır.

Avukatların, hatta savcı ve hakimlerin can güvenlikleri yoktur.

Yargıyı yürütme teslim almaya çalışmaktadır.

Savunma çökertilmektedir.

Aslında yargı içinde hak arama özgürlüğünün odaklaştığı, anlam kazandırdığı savunmayı ve savunmayı temsil eden avukatı güçlendirmek öncelikle yasamanın ve yürütmenin görevidir.

Fakat görülüyor ki görevimizi yerine getirmek istediğimizde karşımıza ilk engel can güvenliğimizi sağlayacak olan polisten gelmektedir.

Mesleğimizin bir çok problemi varken buna bir de polis saldırıları eklenmiş bulunmaktadır. Emniyet görevlilerinde Anayasa'ya ve diğer kanunlara uygun davranmak zorundadır. Bağımsız yargı; insan haklarının ve özgürlüklerinin başlıca güvencesi, hukuk devletinin özü, varlığının da temel unsurlarındandır. Mahkemelerin bağımsızlığı ile yargının yasama ve yürütme organlarına karşı bağımsız yapısı; hakim, savcı ve avukatların bağımsız olması, her türlü maddi ve manevi baskı, emir ve telkinden uzak, Anayasa'ya, hukuka ve usul hükümlerine uygun olarak vicdani kanaatlerine göre yetkilerini

kullanmaları gerekir. Avukat mesleğini tam bir güvence içinde, tarafsız ve özgürce yapmalıdır.

Türkiye'de bağımsız yargı ve hukuk varsa, hukuk devleti varsa hukukun üstünlüğü söz konusu ise savunma görevi yapan meslektaşlarımızın görevini engelleyen yetkililerin biran önce cezalandırılmasını, avukatlara yapılacak her türlü baskıların önlenmesini diliyoruz.

Avukatlara yapılan bu saldırı hukuka ve savunmaya yapılan bir saldırdır.

Bu olayı ve tahkikatı şiddet ve nefretle kınıyoruz. Olayın takipçisiyiz.

Savunmaya yönelik bu tür davranışların tekrar etmemesini dilerken savunmaya saygı istiyoruz.

26.06.2000

cezasını çeker. Bunun dışında peşinen bu veya şu kişilerin vekaleti alınamaz, onların savunması yapılamaz gibi bir anlayış, çağdışı ve savunmaya saldırdır. Bu cihetle başörtülü olarak kayıtları yapılmayan öğrencilerin vekaletini üstlenen avukatlar aleyhine soruşturma izni verilmesi de bu nedenle adaletsiz ve baskıcı bir anlayışı yansıtmaktadır.

Umran: Bu davalar 28 Şubat süreci çerçevesinde nasıl yorumlanabilir?

Av. H. T. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu soruşturma adaletin tesisini engellemeye yönelik fiili bir girişimdir. Haklı olan yargıdan korkmamalıdır. Esasen söz konusu olayda suçlu olan devletin kurumlarıdır. Yasal hakları olmamasına rağmen fiili engelleme ile kayıt yapmayan, vekaletle kayıt yaptırmak isteyen avukatları Fakülte binasına sokmayan, resmi ve özel görevliler, vekaletle iş yapılmasını engelleyen dekan ve diğer yöneticiler asıl suçlulardır. Nitekim bir kısım avukat arkadaşlar bu yönde ilgili mercilere müracaat yapmış iselerde sonuç çıkmamış, buna karşılık görev yapmaları engellenen avukatlar aleyhine soruşturma izni verilmiştir. Bunun son birkaç yıldır devam eden adaleti ve hukuk camiasını taciz etmeyi amaçlayan bir uygulama olduğu şüphesizdir.

Umran: Avukatlar hakkında dava açmak için Adalet Bakanlığı'ndan soruşturma izni alınması gerekiyordu. Normalde uzun bir süreçte incelenerek sonucu bildirilen bu kararın Adalet Bakanlığında alelacele verilmesini

nasıl buluyorsunuz?

Av. H. T. Aleyhinde soruşturma izni istenen bir avukatla ilgili olarak gönderilen dosyanın bütün yönleriyle ele alınması, gerçekten suç teşkil edebilecek bilgi ve belgeler, deliller mevcut ise soruşturma izni verilmesi düşünülmelidir. Aksi halde reddedilmelidir. Söz konusu soruşturma iznine baktığınız zaman bir kısım avukatlarla ilgili soruşturma izni gerekçesinin "... Avukatların müvekkillerinin kayıtlarının haksız olarak yapılmaması hukuki yollardan takip edileceği, gerekirse İnsan Hakları Mahkemesi'ne dahi götürüleceğini söylemeleri..." olarak gösterilmesi bile soruşturma izninin alelacele ve incelenmeden verildiğini göstermektedir. Böyle bir uygulama avukatların haksız olarak taciz edilmesine neden olmuştur. Nitekim söz konusu avukatlardan 14'ü hakkında "gösteri yürüyüşleri kanununa muhalefet suçundan" taksirli kararları verilmiştir.

Umran: Sizce davalar nasıl sonuçlanabilir?

Av. H. T. Bu olayla ilgili iki avukat aleyhine dava açılacak gibi görünmektedir. Sonucun her halükarda avukatların lehinde olacağını düşünüyoruz. Ancak ülkemizin hukuk sistemi üzerindeki kara bulutların henüz dağılmadığı göz önüne alınırsa, sürpriz kararlar çıkabilir. Buna rağmen hukukçu olarak bizlerin görevi adaletin tecellisi yönünde çalışmak ve hukukun üstün olduğu dönemin bir an önce gelmesine sağlamak olacaktır.

- Umran Dergisi olarak teşekkür ediyoruz.

SURİYE

Bir Diktatör Daha Göçtü

Ortadoğu ve Suriye'nin 30 yılına damgasını vuran Hafız Esad öldü. Ortadoğu'da geçerli olan paradigma çerçevesinde yerine oğlu Beşşar geçiyor. Geçen yıl Kral Hüseyin ölmüş onun da yerine oğlu Abdullah geçmişti. Ortadoğu'da işler böyle yürüyor. Sahne aynı sahne, sadece oyuncular sıraları geldiğinde rollerini alıyorlar, oynuyorlar ve sahneyi terk ediyorlar. Tabii ki her oyuncunun da bir şak şakçı kitlesi bulunuyor, kimse alkışsız gönderilmiyor.

Esad'ın da "30 yıllık iktidar" sırrı, ölümü açıklandığında parlamentoda ağlayan milletvekillerinin sadakatinde gizli galiba. Onların da sadakatinin sebebi tabii belli. Sahip oldukları imkan-

ları Esad'ın kurduğu dikta ve zulüm rejimine borçlu olmaları.

Parlamentoda dökülen gözyaşını Hama sokaklarında görmek mümkün değil. Çünkü Hama'nın ve Hamalı'ların gözyaşları 1981'de Esad tarafından şehid edilen binlerce müslümanın ardından döküldüğünde tükenmişti. Bu nedenle bugün Esad'a dökülecek yaş kalmadı.

Otuz yıllık Esad iktidarından sonra Suriye'nin geldiği yer, sadece geri kalmışlık ve yoksulluk. Suriye'nin büyük çoğunluğu şimdi gelecek günlerin iyilikler ve güzellikler getirip getirmeyeceğini merak ediyor olmalı. Bir gecede generalliğe yükseltilen ve başkomutan tayin edilen oğul Beşşar, babanın ölümüyle boşalan boşluğu doldurabilecek ve Baas Partisi'nin bunca yıl iktidar da kalmasını sağlayan ittifakları ayakta tutabilecek mi? Yoksa ülke bir kargaşa dönemine mi girecek?

Öte yandan Esad'ın ölümü Ortadoğu'daki dengeleri nasıl etkileyecek? Bu ve benzeri sorulara cevap vermek şimdilik zor görünüyor. Bekleyip göreceğiz.

YUNANİSTAN Kilisenin Büyük Tepkisi

Kimlik kartlarında din unsurunun yazılmamasında ısrarlı davranan Simitis hükümeti Yunan Kilisesi'nden büyük

tepki alıyor. Kilise ilk olarak Selanik'te, daha sonra da Atina'da dev protesto gösterileri düzenledi. Atina'da yapılan gösteriye yaklaşık 500 bin kişi katıldı. Ateşli bir konuşma yapan Yunan kilisesi Başpiskoposu PASOK hükümetini çok sert bir şekilde eleştirdi. Konuşmasında "Bugün kimlik kartlarındaki din hanesini iptal edenler yarın Yunan bayrağındaki haçı sökerler. Okullardaki din derslerini iptal ederler. Medeni nikahı mecbur kılarlar. İkonları so-

kağa atarlar" diyen Başpiskopos, Batılıların Ortodoksları hedef aldığını öne sürdü ve Başbakan Simitis'in de din hanesini iptal etmekle Katoliklerin ekmeğine yağ sürdüğünü ifade etti.

"Helen-Ortodoks kimlik ve geleneklerinden asla ödün vermeyeceklerini" söyleyen Başpiskopos'un konuşmalarından ciddi anlamda rahatsız olan Yunan hükümeti ise Başpiskoposu "halka resmen yalan söylemek

ve demagoji yapmakla suçluyor.

Başpiskopos Hristodoulos'un tavrı, Dünya Ortodokslarının Ruhani Lideri olarak kabul edilen İstanbul Patriki Bartholomeos'u da oldukça rahatsız etmiş görünüyor.

Ortodoks Birliği çalışmalarının da hızlandığı bir dönemde Yunanistan'daki hükümet-Kilise gerginliği de gösteriyor ki, yakın gelecekte dünyanın bazı bölgelerinde dinin belirleyiciliği artacak ve temel politikaların oluşturulmasında etkin rol oynayacaktır.

ORTA ASYA BDT, Doğu Türkistan ve ECO

Bağımsız Devletler Topluluğu Devlet Başkanları zirvesi 21 Haziran'da Moskova'da yapıldı. Kremlin Sarayı'nda gerçekleştirilen zirvenin amacı BDT'nin hala "yaşadığını kanıtlamak"tı. 20 gündem maddesinin yer aldığı zirvede özellikle "serbest ticaret bölgesi, kalkınma programı, uluslararası terörizme karşı mücadele programı ve BDT anti-tetör merkezinin kurulması" konularına vurgu yapıldı.

Zirvenin açılış konuşmasını yapan Rusya Devlet Başkanı Putin, SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız ülkelerin liderlerinin dikkatine, Hitler'in 59 yıl önce, 22 Haziran 1941'de SSCB'ye saldırmasını getirdi ve o dönemde ortaya konan birlik sayesinde savaşın kazanıldığını söyledi. Tabii ki bu şu anlama geliyordu. Hepimizin kurtuluş reçetesi yine eskisi gibi Rus sancağı altında biraraya gelmektir.

Zirve'de ayrıca 'BDT Anti-Terörist Merkezi'nin kurulması karara bağlandı ve merkezin başına da KGB'nin devamı olan Federal Güvenlik Servisinin önde gelen generallerden Boris Milnikov atandı. Bu belgeye sadece Türkmenistan imza atmadı ve böyle bir merkezin kurulmasına taraf olmadığını gösterdi. Bu merkezin kurulmasının amacını Rusya lideri Putin "eski Sovyetler Birliği ülkelerini kapsayan bölgede gittikçe güçlenen İslami hareketler ve terörizme karşı mücadele" olarak açıklıyordu.

Hazar Havzası'nın enerji kaynakları için yarış kızıyor.

İşkence Kol Geziyor

Uluslararası Af örgütü 2000 yılı raporunu 14 Haziran'da yayımladı. Rapora göre dünya genelinde 144 ülke insan hakları ihlalleri nedeniyle suçlanmakta. Ayrıca 38 ülke yargısız infazla, 61 ülke düşünce özgürlüğünü çiğnemekle ve 132 ülkede işkenceyle suçlanıyor. Özellikle Japonya, İsviçre ve ABD gibi ülkeler "polis vahşeti"nin en sık yaşandığı yerler olarak eleştiriliyor.

Kosova'daki Sırp katliamına geniş yer ayrılan ra-

porda ayrıca Rusya'nın Çeçenistan'da sivillere saldırıp şehirlere bomba yağdırmasına ve Doğu Timor'da meydana gelen olaylara da değiniliyor. Rapor'da İsrail'in işkenceyi sistematik olarak uyguladığı ve Çin'in de muhaliflere nefes aldırmadığı vurgulanıyor.

Türkiye'yle ilgili ise suçluların adil yargılanmadığı, ülke genelinde polisye şiddet ve sistematik işkencenin sürdüğü ve düşünce suçlularının hala hapiste olduğu ifade ediliyor.

şirken, Rusya, bu zirveyle bölgenin en etkin gücü olduğunu yeniden sergileme fırsatı buldu. Türkiye eğer Kafkaslar ve Orta Asya'yla ilgili gerekli adımları atmazsa görülen o ki eski SSCB bugünkü varyasyonu ile tekrar canlanacak. Böyle bir durumu engelleyebilecek tek güç Türkiye ve Türkiye'nin uygulayacağı şahsiyetli politakadır. 22 Haziran 2000 tarihli gazetelerde çıkan küçük bir haberden alıntı yaparsak ne kasdettiğimiz çok daha iyi anlaşılacaktır.

"İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, bugün başlayan Çin ziyaretinde hassas bir bölgeye gitme kararı aldı. Hatemi'nin dünya liderlerinin Çin ziyaretlerinde görmezden geldiği Doğu Türkistan'a da gideceği açıklandı. Çin'e bağlı eyalet statüsünde bulunan Doğu Türkistan, müslüman Uygur Türkleri ve bu halk üzerindeki büyük baskılar nedeniyle Çin'in 'yumuşak karnı'. Ancak, Çin'in hassasiyetine aldırmış görünmeyen Hatemi,

İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi

Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi ve Kaşgar'ı ziyaret edecek. Hatemi'nin Doğu Türkistan'a uğrama gerekçesi, dış ziyaretleri sırasında Müslüman halklarla buluşma geleneğinin devamı olarak açıklandı."

MHP'nin de ortağı olduğu bir Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Kafkasya ve Orta Asya konusunda hiç olmazsa İran kadar da olabilmeliydi. Ama maalesef hükümet Zemin'i Devlet Nişanı'yla ödüllendirmeyi tercih etti.

Aynı şekilde ECO (Ekonomik İşbirliği) Zirvesi'nde de Konseyin kurucu üyesi olduğu halde zirveye sadece Bakanlık düzeyinde katıldı. Cumhurbaşkanı Sezer'in zirveye katılması 'ne idüğü belirsiz' manipülasyonlarla engellendi.

Türkiye'nin bu şekilde "ne idüğü belirsiz" manipülasyonlarla engellenmesi kendi tabii etkinlik alanlarında yerini diğer güçlere teslim etmesine sebep olacaktır. Umalım ki bu aymazlıklar bir an önce son bulsun.

Güney Lübnan ve Sonrası

Edward Said*

İsrail'in Güney Lübnan'dan alelacele çekilmesiyle uğradığı yenilgi, Amerikan basınının çarpıtıcı yorumlarından uzak durmayı başaramamış, serinkanlı ve dengeli bir yaklaşımla analiz edilmesi gerekmektedir. Herşeyden önce, İsrail'in Lübnan'ı işgalinin asıl sebebi kesinlikle İsrail'in kuzey sınırlarının güvenliğinin sağlanması değildir.

Öncelikle Filistin Kurtuluş Örgütü'nün pasifize edilmesine yönelik bazı siyasi hedefler kendini göstermektedir. Lübnan'daki siyasi yapının İsrail'in çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi ve son olarak da Yahudi devletinin şartları

nı kabul etmesi için Suriye'ye baskı yapabilmek...

İsrail ilk hedefinde yani Filistin Kurtuluş Örgütü'nün saf dışı bırakılmasında, amacına kısmi olarak ulaşmış ve 1993'te Yaser Arafat'ı intifada'nın bitirilmesinde ve halen İsrail işgali altındaki Filistin topraklarının kontrolü noktasında İsrail'in sadık ortağı haline getirmiştir. Diğer iki hedefinde ise İsrail, istediği sonuçları alamamış, başarısız olmuştur. İsrail lehine çalışan Güney Lübnan Ordusu çözülmüş, Hizbullah, direnişte izlediği başarılı siyaseti ile göz doldurmuş, Suriye ise İsrail'in barış için öne sürdüğü şartları kabul etmemiş ve tam bir çe-

* (El Hayat'tan Çeviren Halil Çelik, Yeni Binyıl 24.6. 2000)

kilmenin gerçekleşmesinde ısrarcı bir tutum sergilemiştir.

Hangi Savunma

İsraililerin Amerikan medyası üzerindeki kontrolü, gerçeklerin hayret uyandıracak bir şekilde çarpıtılıp basitleştirilmesinde oldukça net bir şekilde görülebilmektedir.

Süper güç ABD'nin tam desteği ile askeri-siyasi donanımını geliştirmesi ve nükleer özgürlüğe sahip olmasının yanı sıra Ortadoğu'da tek hava saldırı gücüne sahip devlet olan İsrail'in yapageldiği manevralarını ifade etmek için "savunma" kelimesini kullanacağız öyle mi? Yirmi iki yıllık işgaliyle ve sadece Lübnan'da yirmi bine varan kayıpların yanı sıra istediği zaman Arap kentlerini bombalayarak tüm dünyaya kafa tutan İsrail için "savunma" kelimesi nasıl kullanılabilir?

Ya da "Barış" kelimesini ele alıp bakalım. Yani, "barış görüşmelerinde" olduğu gibi...

İsrail Arap liderlere

barışı empoze etmeye çalışırken bir yandan da herkesçe kınanmasına rağmen -Amerikan medyası hariç tabii- Yahudi yerleşim birimlerinin genişletilmesine yönelik düşmanca siyasetini devam ettirmekte...

Aslında Amerika'daki İsrail destekçileri ile İsraililer arasında gayet nitelikli bir sevgi bağı var. İsrail ve Amerika'daki dostların, Lübnan'da onların nitelemesi ile "terörist yollarla" veya "İran destekli" yollarla İsrail efanisini söndüren Lübnan direnişini gözden düşürme girişimleri devam etmesin, bu savaşın açıkça İsrail'in yenilgisi ile sonuçlandığının inkâr edilmesine herhalde olanak yoktur.

Medyanın Unutturduğu

Gerçek şu ki İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi kurban vermeye ve darbeleri omuzlanmaya hazır bir halk direnişinin sonucudur. Hizbullah, İsrail ordusunun korkunç askeri üstünlüğüne rağmen etkin olmadığı gerilla savaşına girişirken savaşçıları ise deneyimleri ve cesaretleri ile korku içerisindeki işgal ordusu askerlerinden kat kat üstündüler. Amerikan medyası İsrail'in Güney Lübnan'daki problemleri üzerinde yoğunlaşınca herkes, İsrail'in yirmi yılı aşkın bir süredir Birleşmiş Milletler'in Güney Lübnan'dan çekilmesini öngören kararına meydan okumaya devam ettiğini ve Lübnan halkına işkence yaparak ve yağmalayarak kötü muamelelerde

bulduğunu unutmuş-
tur. Güney Lübnan bu
terörist ülkeden kurtarılma sonrası bölgenin geleceği için ilk tahrik unsuru olma özelliği taşımaktadır.

Arap-İsrail çekişmesinin sona erdirilebileceği düşüncesinin günümüze kadarki ilk ve tek temelini Enver Sedat çok açık bir şekilde ve bedelini hayatı ile ödeyerek ifade etmiştir, eski düşmanlar arasında

yeni bir barışın liderler arasındaki görüşmelerle sağlanabileceği esası. Fakat Mısır, Ürdün ve FKÖ, bu varsayımı boşa çıkaran örnekler sundular. Bu süreçte kendi halklarını ikna etmeksizin yol aldılar ve küçük istisnalar hariç uluslararası veya örgütsel düzeyde siyasi kişilik sergileyemediler. İsrail bu boyutta tek kaldı.

Arap televizyonları Güney Lübnan'daki zafere geniş yer ayırırken buna mukabil Arap ve İsrail işadamları arasında sınırlı da olsa gelişen ticari ilişkiler görüyoruz. Bunun yanında globalleşme hiç engel tanımadan ilerliyor. Yani bölgede yaşanan gelişmeler Ortadoğu'da barışın yapılandırılmasında klasik düşüncenin başarısız olduğunu -tabii bu tam olarak klasik düşüncenin sonu veya devam eden barış sürecinin durdurulması anlamına gelmez- gözler önüne sermiştir. İkinci olarak İsrail ve Arap dünyasındaki yönetimlerin iskeleti İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçten kalmadır. Hepsisi de askerden beslenmektedir. (Mısır'da ordu en büyük mekanizmadır ve neredeyse bütün projelerin alt yapısını ordu hazırlar). Hepsinde de büyük ölçüde azınlık yönetimleri egemendir. Bu sebeple Hizbullah zaferinin temsil ettiği değişime cevap bulunamaz. Ayrıca ABD bölgede geleneksel yapıdaki dostları ile tarihi ilişkilere geçmiş ve bazen Afganistan'da olduğu gibi İslami hareketleri saflarına almış veya Amerika'dakine benzer sivil toplum girişimleri-kurumlar, çalışma programları ve eğitim-

ile desteklemiştir. İslami hareketler şu anki mevcut fikri alternatiflerden biridir. Aynı zamanda Amerikan modelinden farklı olarak bu hareketler entegrasyon özelliği ve direniş ruhu taşımaktadırlar. Aynı özellikleri taşıyan İsrail'deki muhalefetin de Siyonist düşünceden uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu ülkelerde ayrıca, insan hakları ve kadın hakları gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren laik bir muhalefet de kendini göstermektedir.

Laik Muhalefet Kazanır

Ortadoğu'da durum şimdi sadece başarılı Hizbullah'a bağlı olmayan müstesna bir gerilim atmosferine sahne olmaktadır. Zira bölgedeki her ülke sistem açısından bir geçiş dönemine endeksli büyük sorunlarla karşı karşıyadır. Buradan hareketle barış için girişilecek düzenlemeler Barak ve Arap ortaklarının kendi aralarında karara bağladıkları sonuçlara boyun eğmeyecek, aksine laik muhalefetin yanı sıra Şas, Hizbullah ve Hamas'ın girdiği çekişmelerde kendini gösterecektir. Şimdi belki şaşırtıcı gelebilir, ama ben laik muhalefetin sonuçta dinci rakipleri karşısında başarıyı yakalayacağı fikrindeyim. Geleceği uzun vadede belirleyecek en önemli çekişme vatandaşlık, kimlik ve siyasi sistem gibi konular etrafında dönen çekişme olacaktır. Tabii bu süreçte birçok kriz ve dalgalanma da beklemeliyiz.

Ahmet Mercan

ADI **ERDEM** OLAN DAMITIP DAMITIP SÖZÜ BİZİ UYARAN

Bizim ellerimiz vardı şimdi onlar nerede

Kadife gibi okşardık çocuk yüzlerini şimdi onlar nerede

E. Beyazıt

Soruyla başlasın şair; cevap arasın aramanın künhüne varanlar. Boyalarımın tükeneceği korkusuna kapıldım. Zira portre büyük. Ulu bir çınar gibi ve "gibi"yi şiir'inin en tenha yerine rahatsız etmeden ustaca bağlayan "haza şair" bir ağabey tasvirine yelteniyorum. Cüssemi aşan sözler ihtimaline karşı tedirginlik duymuyorum. Çünkü bir hoşgörü anıtı karşı-sındayım. Edebin, yanında elini ayağını toplayıp sessizce oturduğu bir arifin, beni hoşgöreceğine güvenim tamdır. Bu rahatlıktan ötürüdür ki, boyalar istedikleri kadar su alabiliyor ve fırça dilediği renge ritim sarhoşluğu ile banıyor.

Toprağının ve suyunun tahlile tabi tutulup "şair bunun neresin-

de?" diyeceğimiz Maraş'ta doğdu Erdem Beyazıt. Hançeresinin genişlik kazanması ve sesinin gür bir kıvama kavuşması için böyle olması gerekiyordu. Onu şiirle tanıdık, şiirle sevdik. Gür bir soluk olarak mısralarını cebimizden eksik etmedik. Kendine has bir söyleşiye sahip, güçlü damardan akan bu şiir, medeniyetin kokusunu taşır. Akif'i selamlayan, üstad Necip Fazıl'a uğrayan, Sezai Karakoç'u özümseyen ve Yunus kokusuna ulaşan; ancak, kimliğinde kimseye taviz vermeyen, özgün dokusuyla var olur Erdem ağabeyin şiiri. Acelesiz, temiz, arandığı zaman ortaya çıkan bir şiir. Serbest şiirde Yunus tadı yakalamak ve şehri kalbinden sorguya alarak bunu yapmak kolay olmasa

gerek. O; şehrin, kırların şairidir. O, şehre, kırları göstererek, tabiatın dilinden saadet asrına, şehri uyutarak, geçişler yapar. Bir bakmışsınız şehir Sümeyye Hatun'un Uhud'a koşuşunu izliyor. Kamerler koşuşmada, vizörlerin hareket alanı yetersiz. Unlar hamura, hamur küllere karışıyor, Sümeyye Hatun'un arkasında Medine ona yetişmeye çalışıyor. Görüntüler flu, sesler baki: "Resûlullah nerede?"

Erdem ağabey şiirini örerken, attığı ilmeklerde müslüman kalbin fonksiyonu ön plandadır. Hüzün, coşku, cehd, bir titrek kalbin aşk iksiri ile kavrulmasıyla ortaya çıkar. Bu yüzden, ustanın emeği Türk Edebiyatında yer bulamaz. Fakat, hiç gam değil, bundan Türk Edebi-

yatı zararlı çıkar. Bu berrak akışın gücü karşısında güçsüzlüğünü hissederek, varsın görmesinler gözlemini kamaştırmanı Kararlı, pervasız soluk, sürdürüyorsa yürüyüşünü, herşey merkezindedir.

Şiirini yetmişli yıllarda, kendini doksanlı yıllarda tanıdım. Şiiri kadar kendine de hayran kaldım. İyi ki Erdem ağabey var diye düşündüm. Şairleri geçimsiz ve ille de uçuk görmek isteyenlere karşı vereceğim bir cevaba onu tanımakla kavuştum. Elbette sanatçı sancılı ve standart dışı insandır. Ancak güçlü sanatçı yanlışlarını ve cezabelerini içinde tutmayı başarandır. İncelik, nezaket ve vefayı tasavvuf ikliminde içip irfan libasına dönüştüren Erdem ağabey, şehre sızmış bir derviştir. Yeni bir tutumla bunu başarmış bir insan keşfetmişimdir onu tanıdıkça. Şehrin incelik iddiasını elinden alan, tabiatın sabırlı anaç tavrıyla üreten yeni bir duruştu onun bu iddiasız görüntüsü. İddia da bu iddiasızlıkta yatmaktaydı. Bir şiir gecesindeyiz; birkaç gencin sahnede şiir okuyacak yerde, Erdem ağabeyi de hedef alarak hakarete varan tavırları karşısındaki metanetini unutamam. Bu suskunluğun etkili bir cevap olduğunu çok sonra anladım.

Bir grup şairle Edirne'nin tarihi yapılarını gezerken sarsılacak kadar etkilendiğine şahid oldum. "Bir yetimlik çağı yaşıyoruz" deyişi

onun acısını ve tahlilini ele vermekteydi. Erdem ağabey rahatsızlığına aldırmadan kimseyi kırmama-

ya çalışır, davet edildiği yere gitmede azami gayret gösterir.

Gençleri kırmaz. Çok konuşmayı sevmez. Duruşu bir lisandır. Bir şiir gecesinde okuduğum şiiri istemesi beni hayli memnun etmişti. Bir usta tarafından beğenilmek her sanatçı için sevinilesi bir durum olsa gerek.

Erdem ağabey bir dönem, Özalp yıllarda Anavatan Partisi'nden milletvekili oldu. 1987'de gerçekleşen bu hadise o dönem siyasete keskin kalıplarla bakan bizleri sarsmıştı. Kendisini şiirleriyle eleştiriyorduk. Olayı yazıya dökenler ve ihanet boyutuna taşıyanlar da olmadı değil. Meclise ısındığını sanmıyorum. Bir şair için; Tabiat Risalesi şiirindeki hissedişlerin şairi için, zor bir iş olsa gerek me-

busluk. Zaten cari politika kalıplarına uyan bir politikacı olmadı. Bu mümkün de değildi. İkinci bir dönem aday olmadı. Dönüp geldiğinde duyarlılığından birşey kaybetmediğini, aksine hız aldığını gördük. Bu arada siyaset sahnesinde ne valsler, ne borsa-lar gördük. Zaman kulağımızı fena çekmişti. Koca taşçı çekici pamuk şekerin üzerine düşmüştü. Şubat yine yirmisekiz çekmişti ve ellerimiz yokmuş meğer, dilden ibaretmişiz sadece. Önce kadife gibi okşamak gerekmiş çocuk yüzlerini. Anladık ağabey, sen yine hakkını helal et.

"Çünkü dağıttıkça çoğalır bizim zenginliğimiz."

Dev bir çınar gelir aklıma. İçin için yanar. Yandıkça dalları uzar yapraklar yapraklara akar. Gelir altında, sözü ve sükutu damıtan yolcular konaklar. Şark tınısını bü-rünen bu tok ses, o çınar çağrışımını getirir bana.

Bir şair portresinde ne kadar uzak kalınmış mizahın mekanından. Ve ne güçlüdür hüznün rengi, kaplar tualı de fırsat tanımaz bir başka rengin yankısına. Mordan mora... Mordan mora... Kelime kelime arayış. Aşk hevesiyle arayış.

"Ey hep bir kelime arayan kalbim,

Sonra arayan, tekrar arayan kalbim."

SONRADAN KONUŞAN ABİD

Mısır'da iyi huylu bir adam vardı. Hep eski püskü giyinirdi. Bu zat bir hayli zamandır susuyordu. Birçok akıllı insan uzaktan, yakından geliyor, etrafında pervane gibi döner-ek ondan nur umuyordu.

Bir gece bu zat kendi kendine düşündü. "Kişi dilinin altında gizlidir" dedi ve konuşmaya başladı. Ama az zamanda dost, düşman herkes öğrendi ki Mısır'da ondan cahil biri varsa gene odur. Huzuru darmadağın oldu. İşi kötüledi. Çaresiz Mısır'dan çıkıp başka memlekete gitti. Aynılırken -o zamana kadar oturduğu- mescidin kemerine şunları yazdı:

"Aynada kendimi görmüş olsaydım, -yüzümü örten- perdeyi cahillikle yırtmazdım. Kendimi güzel yüzlü sandığım için perdeyi açışım böyle çirkin oldu."

Az konuşanın ünü keskin olur. Söyledin de şerefin kalmadı mı, bulunduğu yerden

kaç. Ey akıl sahibi, susmak senin için vekar-
dır, fakat cahil için bir perdedir. Eğer bilgin-
sen, heybetini kaybetme; cahilsen perdeni
yırtma.

Gönlünde olanı hemen göstermemelisin; bunu ne zaman olsa gösterebilirsin. Adamın sırrı ortaya çıktıktan sonra artık uğraşmakla gizlenmez. Başı bıçakla kesilmedikçe söylemeyen o kalem, sultanın sırlarını ne güzel saklar?

Hayvanlar susarlar, insan cinsi konuşur. Ama saçma sapan söyleyen kimse hayvandan beterdir.

İnsan gibi, akıllı uslu konuşmak gerek. Yoksa hayvanlar gibi susmak daha iyi. İnsanoğlu konuşması ve aklı ile tanınmıştır. Sen de tûti (papağan) gibi konuş, ama onun gibi cahil olma.

Düşünmeden Konuşmanın Cezası Sonradan Düşünmektir

Latin Atasözü

Ertuğrul
Bayramoğlu

ET SUYU

Bir divane ovada avare şekilde gezerken bir ırmağın kenarına gelir. İrmakta bir ördek görür. "Gayb lokmasıdır, elime geçti" diyerek koşup yakalamak isterken ördek kaçır. Divane "bu da hoş" diyerek sudan bol, bol içerek şöyle der: "Eti elime geçmedi ise de helal olsun, et suyu deryalar gibi."

DOST

Büyük şair Baki'ye arkadaşları kaç çeşit dost olduğunu sorarlar. Baki, üç çeşit dost olduğunu söyleyerek, şöyle der:

"Bir dost vardır, gıda gibidir. Onu hergün ararsın. Bir dost vardır, ilaç gibidir. Gereğinde ararsın. Bir dost vardır, hastalık gibidir. O seni arar."

Kasr u evvân ile âli makam oldum sanan;
Kendini yüksekte görme, menzilin taht-ı türâb.

– Şehdi

(Köşk ve sarayla yüce mertebelere ulaştığını zanneden;
Kendini yüksekte görme! Sonunda makamın toprak altı olacaktır.)

İLİM VE ANLAYIŞ

Büyüklerden biri oğlunu okumaya verir. Netice alamaz. Sair sanatılara verir. Hiçbirine istidadı kafi gelmez. Bütün çabaları boşa gider. Babasının bu durumlar karşısında huzuru kaçır. Sonunda çaresiz remil atmakta, fal bakmakta mâhir olan bir dostuna oğlunun durumunu yakınır. Remilci:

"Getir bari, ona ben remil atmasını, fala bakmasını öğreteyim. Fakat yine de vermek Allah'ındır" der.

Nihayet kararlaştırdığı gibi, oğlan, gece gündüz uzun müddet üstad yanında kalıp remil ve falın gizli açık bütün sırlar ve yollarını öğrenir. Bir gün oğlanın annesi üstadı davet eder:

"Oğlan ne durumda?" diye sorar.

Üstad:

"Gerçi başta oğlanın öğrenmesi imkansız gibi görünüyordu. Fakat gün geçtikçe Allah'ın yardımı ile herşeyi mükemmel öğrendi. Bu hususta mevcut bütün kaideleri çok güzel biliyor. Fakat ferâsetten mahrum ve anlayışı kıt olduğu için doğru hüküm veremiyor."

Çocuğun babası:

"Hay usta bu ne biçim söz ki, hem kitap ve kaidelerini tam bilecek hem de hükmü yanlış verecek?"

Velhasıl oğlunu imtihan etmek için babası eline bir yüzük saklar. Çocuk öğrendiği kaidelerle remiline bakar ve;

"Elinde tuttuğun madenidir, yuvarlaktır, ortası boş ve deliktir" der. Babası:

"Öyleyse nedir?" deyince, oğlu:

"Değirmen taşıdır" cevabını verir.

YANLIŞLARI KAZIYORUM

Nasrettin Hoca bir gün çarşıya çıkmış, çarşıdan çok büyük bir bıçak almış; satıcı sommuş: "O kadar büyük bıçakla ne yapacaksın?" Nasrettin Hoca: "Yanlışları kazıyacağım" demiş. Satıcı "O kadar büyük bıçakla yanlış kazınır mı, sana küçüğünü vereyim" demiş. Hoca şöyle cevap vermiş: "Bazen o kadar büyük yanlışlar yapıyor ki bu bıçak bile az geliyor."

Gönderen: Ömer Yıldız

Meşrutiyet

Ertuğrul Bayramoğlu

16. asrın sonlarına kadar ayakta duran klasik Osmanlı Devlet sistemi 17. ve 18. asırlarda sarsıntıya uğramıştır. Sistem de ilk bozulmalar Kanuni devrine kadar indirilse de bunun toplumsal ilk büyük/belirgin yansımaları Celali İsyanları olarak bilinen hareketlerdir. Bu bozulmalara karşı Reform düşünceleri yüzünden canını kaybeden ilk hükümdar 1622 yılında yeniçeriler tarafından öldürülen II (Genç) Osman'dır. Alınan yenilgiler nedeniyle genel manada gerileme kabul edilmiş ancak bu askeri alana sınırlı tutulmuştur. Çözüm olarak kabul edilen reçete ise "Kanun-u Kadim"e dönüşür. Bu dönem de göze çarpan iki kişi vardır. Bunlar ilk defa Batı'yı tanımaya ve anlamaya çalışan Katip Çelebi ve IV. Murad'a sunduğu raporla meşhur olan Koçi Bey'dir. Ancak askeri alanda alınmaya devam eden yenilgiler reform fikrini genişletir. Lale Devri ile artık batıyı tanıma ihtiyacı doğmuştur. Fransa'ya gönderilen yirmisekiz Mehmed Çelebi sunduğu raporla Lale Devri'nin genel rotasını da çizer: Lüks ve eğlence. Askeri, ekonomik ve sosyal alandaki bozulmalar devletin siyasi yapısını da etkilemeye başlar. "Gerileme döneminde yalnız devletin merkez organları felce uğramakla kalmaz, özellikle 18. yüzyılda İmparatorluğun siyasal bütünlüğü de tehlikeye düşmeye başlamıştır. Tehditler başlıca iki kaynaktan doğmaktadır. Feodal muhalefet ve ulusal hareketler".

Osmanlı devlet adamları 18. asrın sonlarında artık daha geniş ve genel reformlar yapmaya karar vermişlerdir ki, bu konudaki göze çarpan ilk kişi III. Selim'dir. III. Selim'in reformcu kişiliği daha şehzade iken şekillenmeye başlamıştır. III. Selim şehzade iken

Fransa Kralı 16. Louis ile mektuplaşmaya başlamış ve onun çeşitli alanlardaki fikirlerini almıştır. Tahta geçtikten sonrada Ebu Bekir Ratip Efendi'yi Avrupa kurumlarını tanıması için Avusturya'ya gönderecektir. III. Selim döneminde Avrupa'da sürekli elçilikler açılmaya da başlanmıştır. III. Selim yapılacak reformları devletin resmi politikaları haline getirmek için devrin ileri gelenlerinden layiha (rapor)lar istemiş ve bu şekilde 22 rapor III. Selim'e sunulmuştur. Böylece Nizam-ı Cedid dönemi başlamış oldu "III. Selim'in yenilikçiliği, devlet sistemine dokunmadan onda düzeltmeler yapmaktan ibarettir." III. Selim döneminin önemli olaylarından biri de padişahın teşvikleri ile meşveretin kurumsallaştırılması idi ki bu kurulun adı "Meclisi Meşveret" idi.

Ancak III. Selim'in etrafında rantiyeci bir tabakanın oluşması, Nizam-ı Cedid'in yürütülmesi için konan vergiler, lüks tüketimin artması, Lale Devri'ni andırır bir şekilde sefahat, sömürü ve yolsuzlukların olması halkı Nizam-ı Cedid'ten soğutur ve bu dönem Kabakçı Mustafa olayı ile sona erer.

Artık Osmanlı Devleti "İmparatorluğun en uzun yüzyılı" olan 19. asra girmiştir. Batının egemenliği ve üstünlüğü en bariz şekilde ortaya çıkmıştır. III. Selim tahttan indirilir yerine III. Mustafa geçer. Ancak Nizam-ı Cedid taraftarları olan Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelir ve II. Mahmud'u tahta geçirir. (28 Temmuz 1808) Kendisi de bir ayan olan Alemdar muhtemelen reformların devamını sağlayabilmek için "Sened-i İttifak"ı hazırlar ve Ayanları İstanbul'a davet eder. Ancak ayanların çoğu bu toplantıya katılmamıştır. (Cevdet Paşa'ya göre katılanların sayısı 7, Sened-i

ittifakı imzalayanların sayısı ise 4'tür.) ve II. Mahmud'da metni imzalamakta tereddüd etmiş, ancak devlet adamlarının teşviki ile imzalamıştır. Bu bazı yazarlarca Magna Charta libertatuma karşılaştırılrsa da aralarında önemli farklar vardır ve Alemdarın öldürülmesinden sonra Senedi İttifak unutulmuştur. Aslında "Sened-i İttifak ölü doğmuş bir belgeydi".

II. Mahmud dönemi Sırp-Yunan gibi etnik, Kavalalı gibi Ayân isyanlarının etkili olduğu bir dönemdi. II. Mahmud bu dönemin ancak reformlarla atlatılabileceğine inanıyordu. II. Mahmud devlet aygıtında da yenilikler yapmış, Divan-ı Hümayun yerine kabine usulünü getirmiş, Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye, Dâr-ı Şûrâ-yı Babı Ali vb. danışma ve karar organları kurmuş ve devlet aygıtı dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu yönlerden bakılınca da dönemde "meşrutî sisteme doğru yürüdüğü" görülür. "Batılılaşmayı tek çözüm sayan II. Mahmud bu yolda kendine iki danışman ve yardımcı bulur. İstanbul'daki İngiliz elçisi Canining ve Mustafa Reşit." M. Reşit "İmparatorluğun uluslararası durumunu kavramış 'batıcı bürokratik grubu' temsil ediyordu. Bu yönüyle de batılı devletler (özellikle İngiltere) katında kendisine değer verilen bir kişiydi. "Doğan Avcıoğlu M. Reşit Paşa'nın bu durumunu şöyle değerlendiriyor: "Eskiden nüfuslu paşaların himayesine girilerek kariyer yapılırken, Reşit Paşa, yabancı bir devlete dayanarak kariyer yapma çığırını açmıştır." Mustafa Reşit Paşa Osmanlı karşıtı politika izleyen Rusya ve Fransa'ya karşı diğer Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltereye yanaşmayı denedi. Ekonomide liberal bir politika izlendi İngiltere'nin de isteği doğrultusunda ticarette tekel kaldırıldı. Osmanlı'da liberalizmi savunan İngiltere'nin o dönemde ülkesinde yerli sanayi geliştirmek için koruyuculuk/himaye sistemini kullanması da dikkate değer bir olaydır. Liberal olan M. Reşit Paşa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin kuruluşunda üyelerin seçilme atanması yerine kurul üyelerinin Padişah tarafından seçilip atanmaları, gerektiğinde azledilip değiştirilebilmeleri görüşünü savunuyordu. Bu görüşü savunma sebebini padişaha yazdığı bir tezkireden öğreniyoruz. "Muhafazakarların buralara sızma korkusu" Bu korku hiç bitmedi...

**Şehzâde
Mecid Efendi:**
— Fakat, dâh
bu küçüğün
kim olduğumu
söylemediniz
bana?
— Biz de
bilmiyoruz.
Kapınızda bulduk.

(Çocuğun
üzerinde
-Hürriyet-
yazıdır).

Ancak II. Mahmud'un ömrü reformlara kifayet etmedi. Onun döneminde başlayan reformlar oğlu Abdülmecid döneminde Tanzimat'ın ilanı ile yeni bir dönemece girdi. "Ferman o dönem bozuklukların nedenlerini anlatarak söze başlamakta, böylece kendi varoluş gerekçesini açıklamaktadır. Burada bir yanda şeriata uymamanın bu bozulmanın ana nedeni olarak gösterilmesi öbür yanda ise kurtuluşun yeni yasalarda (kavanin-i cedide), yani şeriata dayanmayan yeni hukuk kurallarının yaratılmasında aranması bir çelişki görünümü vermektedir. Ancak 1839'da tanınan hakları yetersiz, verilen sözleri tutulmuş sayan batılı devletler 1856 Paris Konferansı'ndan önce Osmanlı'yı Rusya'ya karşı korunmanın ve bir Avrupa Devleti kabul etmenin bedeli olarak bir takım isteklerde bulundular. Bu isteklerin uluslararası bir belgede yer alması yerine iç hukuk belgesi olarak yayınlanması kararlaştırıldı. 1856 Islahat Fermanı'nın esasları Âli Paşa ile İngiliz ve Fransız elçileri tarafından karara bağlandı. Islahat Fermanı'nın ana hedefi, müslüman olmayan uyruklara müslümanlarla her yönden eşitlik sağlamaktı. Paris Antlaşması'nın 9. maddesinde anılan Ferman batılı devletlerin ve Rusya'nın ardı arkası kesilmeyen müdahalelerine dayanak olmuştur.

Bir dönem olarak Tanzimat'ın sonu ile ilgili bir tarih bulmamız gerekirse, son Tanzimat reformcusu Ali Paşa'nın ölüm yılı olan 1871 gösterilebilir. Yeni sadrazam Mahmud Nedim batının liberal devletlerine değil otokratik- mutlakiyetçi Rusya'nın desteğine sahipti.

I. Meşrutiyet 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanı ile başlar. Parlamento yönetim iki yıl sürecektir. I. Meşrutiyet Tanzimat yıllarının bir mahsulüdür. Ancak yukarıdan aşağıya bir hareket tablosu çizen Tanzimata kar-

şılık Meşrutiyet'in oluşumu aşağıdan yukarı bir eyleme dayalıdır. Tanzimat döneminin asıl muhalefet hareketini Genç Osmanlılar oluşturdu. İmparatorluğu batı ekonomilerinin etkisine açan Tanzimat, demokratik fikirlerinde ülkeye girmesine zemin oluşturmuştur. Özellikle 1860'dan sonra canlanan basın ve yayın hayatı, Şinasi Namık Kemal, A. Süavi, Ziya Paşa, gibi kişiler aracılığı ile reformist fikirlerin ülkeye taşınmasına hizmet etti. Sayılan isimlerden bazılarının dış bağlantıları üzerinde durmak gerekmektedir. Reşit Paşa'ya "medeniyet Resulu" diyecek kadar batıcı olan Şinasi'nin dış bağlantıları buna güzel bir örnektir:

"Mühendis olarak Fransa'ya giden fakat Türkiye'ye dönüşünde gazete çıkaran Şinasi'nin çıkarmış olduğu Tasvir-i Efkar gazetesi sürekli olarak zarar etmesine rağmen, yayınına ara vermemiş ve zarar eden Şinasi devamlı boğazdan köşk satın almıştı. Yıllar sonra ise Fransız İstihbarat Servisi Şinasi'ye para gönderdiklerini kamuoyuna açıklamıştı" (Aksiyon Dergisi 27 Mayıs 2000) Ali Süavi'nin de dış bağlantıları olma ihtimali yüksek olduğu gibi (eşi İngilizdi ve Çırağan vakasından sonra Ali Süavi'nin evraklarını yakarak İngiltere'ye kaçırmıştı) Jöntürklerin Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde uzun yıllar çeşitli alanlarda çalışmalar yaptıkları unutulmamalı.

Genç Osmanlıların ortak ve işlenmiş bir doktrinleri yoktur. Tanzimatı gerçek bir hukuki ve sosyal reform olarak değil dışa karşı bir göz boyama olarak görüyorlardı. Onların isteği yürütmeyi denetleyecek bir meclisin kurulması ve anayasal bir sisteme geçilmesi idi. Engelhard *Tanzimat* isimli eserinde onların bu durumlarını şöyle anlatıyor:

"Bir Kanun-i esasi yazılıverince bir çok asırlarda vücuda gelebilecek şeylerin hepsi derhal hasıl olacak, teşkilat-ı ictimaiye değişecek zannolunuyordu." Jöntürkler bu görüşleri savunurlarken İslami ilkelere de göndermeler de bulunuyorlardı. Genç Osmanlıların örgütlenmeye başlama yılı 1865'tir. 1865 yılında içlerinde Ziya, Kemal Beyler, Ali Süavi, Mahmud Nedim'in ye-

ğeni Mehmed Bey, gazeteci Agah Efendi, Şinasi, Suphi Paşazade Ayetullah Bey gibi gençler bir araya gelir ve gizli bir cemiyet halinde örgütlenirler. Cemiyet 7 kişilik hücreler şeklinde örgütlenir. Daha sonra önce Mustafa Fazıl Paşa onu takiben Ziya, Kemal, Ali Süavi gibi gençler Avrupa'ya geçerler ve Genç Osmanlılar Cemiyeti adı altında Avrupa'da örgütlenirler. Ancak Mustafa Fazıl Paşa daha sonra İstanbul'a dönecek hatı Heyet-i Vukelaya dahi girecektir. Ali Paşa'nın ölümünden sonra da Jöntürkler geri dönecektir. Bu dönemde Mithat Paşa bu fikirlerin savunucusu görüntüsü çizmeye başlar. Ve iktidara geçmek için Mithat Paşa ve çevresi Mahmud Nedim Paşa'yı devirmeye karar verir. Ancak Genç Osmanlılar örgütlenmesi bunun için yeterli değildir. Mithat Paşa ekibi tarafından kışkırtılan medrese (üniversite) öğrencileri "Tahsil ve tefennün vakt-i asayıste olur, böyle fitne ve fetret ve ceg ü cidal zamanında talebe-i ulûm müsellağ (silahlı) bulunur, binaenaleyh ders okumayacağız, şu felaketlere çare bulacağız" diyerek ayaklanırlar (11 Mayıs 1876) Mahmud Nedim Sadarettin alınır. Mütercim Mehmed Paşa atanır. Ancak Mithat Paşa Hüseyin Avni gibilerin bulunduğu ekip kendilerinden hesap sorulacağı korkusu ile A. Acizi tahttan indirirler ve intihar süsü verilen bir cinayete öldürürler (29-30 Mayıs 1876) yer-

ne V. Murat geçirilir ise de ruhsal bozuklukları yüzünden 93 günlük bir hükümlükten sonra tahttan indirilmiş yerine II. Abdulhamid tahta çıkmıştır. II. Abdulhamid söz verdiği üzere 23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi'yi, ilan etti. Anayasanın hazırlanması sırasında Belçika, Polonya, Prusya vb. ülkelerin anayasalarından yararlanılmıştı. Ziya Nur Aksun *Osmanlı Tarihi*'nde 1876 anayasasının bu yönüne dikkat çeker. Kanuni Esasi "ictimai ihtiyac ve zaruretlerden doğ-

mamış, hazırlanılışında pek acele edilmiş ve dolayısı ile kifayetsiz bir vesika mahiyetinde görülmüştür. İctimai hukuk nokta-i nazarından yetersizlik arzemiş, cemiyetteki adalet duygusuna ve değişmez hak ölçülerine oturtulmamış; tanzimattan beri gelen ve pek muhtemel bir

Mustafa Reşit Paşa

taklitçiliğine varan gayri milli kanun ve müesseseler çığırının yeni bir numunesini teşkil etmiştir.”

1876 Anayasası 119 maddeden ve 12 fasıldan müteşekkildir. Bir “ferman” mahiyetinde ilan edilmiş, tıpkı Tanzimat ve İslahat Fermanlarında olduğu gibi sadrazama hitapla başlamıştır. İlk meclis 19 (bazılarınca 20) Mayıs'ta açılmıştır.

I. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün İstanbul'da toplanan Avrupalı devletler yapılacak ıslahat kararlarını Osmanlılara bildirmişler ancak teklifler reddedilmiş bunun üzerine Rusya savaş ilan etmiş ve 93 Harbi başlamıştır. (1877-1878 Osmanlı-Rus harbi) Savaş Osmanlıların yenilgisi ile sonuçlanınca Mecliste bulunan azınlık temsilcileri akıl almaz davranışlarını aleniyete dökmüşlerdir. Mesela Ermeniler Ayestefanos'a kadar gelen Grandok Nikolayı ziyaret ederek doğuda, Rusyanın himayesinde bir Ermenistan kurulmasını rica etmişlerdir. Rum milletvekilleri de Girit'in Yunanistan'a terkini istemişlerdir. Şunu unutmamak lazımki Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçilik akımı azınlıklar arasında yayılmış ve onları etkileri altına almıştı. Bu etki altındaki azınlıkların temsilcilerinin yenilmiş bir Osmanlı'ya sadakatini düşünmek zordu. Bu nedenlerle Meclis 13 Şubat 1878'de tatil edilmiştir. Bu tatil 30 yıl 5 ay 9 gün sürmüştür.

Abdulhamid “kurumsal modernleşme”ye önem vermiş bu nedenle askeri ve sivil eğitim alanlarında atılımlar yapmıştır. Özellikle tıp alanındaki eğitim ile meteryalist ve pozitivist fikirler zemin tutmaya başlamıştır. İlk gizli örgütlenmede 1889'da İttihad-i Osmani adı altında Tıbbiye-i Şahane'de oluşmuştur Bunlar da Jöntürkler gibi İtalyan yeraltı örgütü Carbonari'yi esas alır. Örgüt 1895 tarihinde Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ismini alır. 1897 yılında Abdulhamid Yunanlıları yenilgiye uğrattıktan sonra Avrupa'ya kaçan Jöntürklerle pazarlığa oturdu. Süleyman Nazif gibi bir kısım insanlar dönerken, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Tunali Hilmi vb. büyükelçiliklerde görev aldılar. 1897-1899 Jöntürkler açısından bir çözümlü dönemidir.

Ashında “İktidar ve muhalefet birbirlerinden farklı ama aynı amaca yönelik iki siyaset izlediler. Abdulhamid İslamcı bir yol tutturup imparatorluğun bütünlüğünü bu yolla korumaya çalışırken, Jöntürkler aynı amaca meşrutiyete dayalı Osmanlılık ideolojisi ve siyaseti ile ulaşmaya çalışıyordu. 1899 yılı Avrupa'da can çekişen Jöntürkler için bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1899'da Bağdat demiryolu işi Almanlara verince bir kısım İngiliz sermaye grupları ve bunların ülke

içindeki uzantıları Jöntürk akımını desteklemeye başlar

Muhalefet iki ana kola ayrılmıştı. Pozitivist Ahmed Rıza'nın başını çektiği İttihat Terakki grubu ile Adem-i Merkeziyet fikrini savunan Prens Sebahattin ekibi. Ahmet Rıza kanadı işi “Aydın despotluğunu savunma”ya kadar götürüyordu.

Birinci Jöntürk Kongresi 1902'de Paris'te toplandı II. Kongre'de 1907'de yine Paris'te toplandı. I. Kongre'de ordu içinde çalışma yapma kararı alındı. Ordu içinde Mektepli-Alaylı ayrışmasında, Abdülhamid'in alaylıları tuttuğu inancı İttihat Terakki'nin mektepli subayların en yoğun bulunduğu ve en sorunlu bölge olan Makedonya'da örgütlenmesini sağladı. 1906'da kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 1907'de Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşerek İttihat ve Terakkiyi ortaya çıkardı.

Bu sırada dünyada 3 önemli olay oldu. Bunlar 1905 yılında Rusya'da, daha sonra da Japonya'da gerçekleşen Meşrutiyet hareketi. Ancak Jöntürkleri asıl etkileyen müslüman bir ülke olan İran'da meşrutiyetin kurulması idi. Bu meşrutiyet hareketleri Jöntürklerle moral verdi.

Meşrutiyete giden yolda dönüm noktası “Reval görüşmeleri” idi. İngiliz Kralı ve Rus Çarı Reval de bir araya gelmişlerdi. İ.T burada Makedonya'nın paylaşımının görüşüldüğünü ilan ederek 1908 Temmuz'unda Saraya çektiği telgraflarla Meşrutiyet'in ilanını istedi. Bu sırada Resne'de Niyazi Bey 400 kişilik bir gruba dağa çıktı. İ.T. 23 Temmuz 1908'de Manastır'da hürriyeti ilan ettiğini açıkladı. Aynı gece Abdulhamid II. Meşrutiyeti ilan etmiştir. “İkinci Meşrutiyet gerçek bir demokrasi getirmedir. Bu iddia idi, fakat demokrasi ancak şeklen kurulabildi ve hemen tek parti hatta merkezi umum diktatöryasına dönüştü. Diğer taraftan... makamların ehliyetsiz ve tecrübesizlere tevdi, dış politikayı bilmeme idi... İkinci Abdülhamid'den sonra bir kaç ay hürriyetin sarhoşluğu yaşandı. Sonra Talat, Enver, Cemal triumvirasının oligarşik diktatörlük devri başladı.”

Namık Kemal

Kitap

Dünyası

Abdullah Hacıoğlu & Zafer Özdemir

ALEM DEN ALLAH'A

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Mehmet Aydın'ın çeşitli dergilerde yayınlanan makaleleri *Ufuk Kitapları* tarafından kitap haline getiriliyor. Bunların ilki "Alemden Allah'a"

Kitap'ta, kelimelerin de temel meselelerini içine alan "Tanrı hakkında konuşmak" makalesi, felsefe açısından yeni sayılabilecek bakış açıları ile din dilinin tahlil edilmesinin gereği üzerinde duruyor.

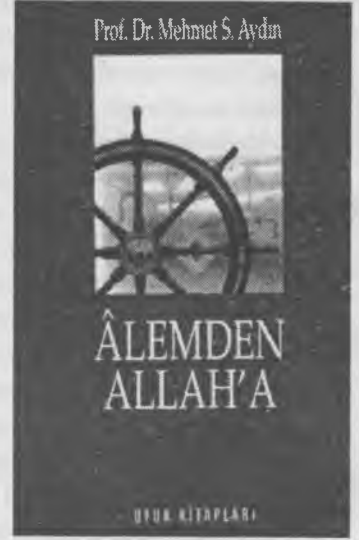
"Süreç (Proses) Felsefesi ışığında Tanrı-Alem İlişkisi", Batı felsefesinde "Tanrı" kavramının önemli dönüşümler geçirmesine neden olan süreç felsefesi, kâinatı oluşmakta olan bir süreç şeklinde anlıyor. Yazar, bu akımın âlem ve Allah tasavvurlarını Whitehead'dan M. İkbâl'e kadar geniş bir havzada değerlendiriyor.

Aydın'ın makaleleriyle yakından ilgili olan çeviriler de kitapta yer almakta.

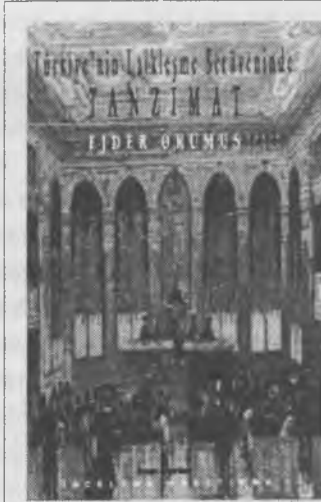
Dine, maddecilik, Fenomenalizm, Platonculuk açısından eleştirel bir yaklaşımla bakan H. Paton'un "*Filozofların Dünyası ve Din*" adlı makalesi bunlardan biri.

Süreç felsefesinin önde gelen isimlerinden C. Hartshorne'un "Dine ve Felsefeye Göre Tanrı" ve A.E. Taylor'un "Tabiattan Tanrı'ya" adlı makalesi kitaptaki diğer çeviriler.

M. Aydın'ın *Ufuk Kitapları*'ndan çıkmayı bekleyen, makale ve bildirimlerinin toplandığı, "İslam Felsefesi" ve "Yaşayan İslam'ın Bugünkü Meseleleri" kitaplarının müjdesi de yayınevi tarafından veriliyor.

Ufuk Kitapları, 236 s.

İnsan Yay. 576 s.

Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde TANZİMAT

Ejder Okumuş

Kültür tarihimizin hemen her dalında bir dönüm noktası ve geniş anlamda bir kültürel değişim dönemi olarak nitelenen Tanzimat, hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından büyük önem arzeden, Türkiye'ye laiklik anlayışının girmesi ve Modern Türkiye'nin laikleşmesinde azımsanmaz payı bulunan tarihi bir zaman diliminin adıdır.

Bu durumda Tanzimat Dönemi, Türkiye'de din-devlet ilişkisi açısından bugün gelinen noktayı siyasi ve sosyolojik düzlemde anlayabilmek ve izah edebilmek için önemli bir dönemeç olarak önümüzde durmaktadır.

Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat bu dönemeci anlama çabasının bir ürünüdür.

28 ŞUBAT/BELGELER

Haz: Abdullah YILDIZ

Bu kitap, 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu kararlarından dolayı "28 Şubat Süreci" olarak isimlendirilen "Post-modern Darbe" sürecinin 1997-2000 dönemine ilişkin önemli belgelerin bulunduğu bir eserdir.

Eseri hazırlayan Abdullah Yıldız, MGK'nın devlet üzerindeki konumunu giriş bölümündeki şu cümlesiyle açıklıyor: "Yakın tarihimizde meydana gelen 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 (modern) askeri ihtilallerinden yöntem itibariyle farkını vurgulamak için "post-modern" nitelemesi uygun görülmüşse de, 28 Şubat süreci, MGK'nın bir tavsiye kurulu olmaktan çıkıp tam anlamıyla bir karar organı haline gelmesi, diğer kurumların ise bu kararları uygulamak zorunda olan icracı kurumlar düzeyine indirgenmesi; dahası bu dönemde iç ve dış politikadaki "konsept" değişikliklerinden eğitim, kültür ve iktisat alanlarını dizayn etmeye yönelik kararlarına ve bu gelişmelerin hukuksal altyapısını oluşturma çabalarına kadar toplumsal hayatın her alanına MGK'nın müdahil olması itibariyle "klasik darbe"lerden daha etkili ve daha belirleyici bir operasyona dönüştü."

"28 Şubat/Belgeler" isimli bu kitapta yayınlanan belgelerin bir kısmı dergimizin önceki sayılarının ek bölümünde verilmişti. Ancak kitaptaki belgeler dergimizde verilen belgelerle sınırlı değil. "28 Şubat belgeleri" olma vasfı olan belgeler kitabın içeriğini doldurmuş.

Kitapta şu da yapılsa diyebileceğimiz tek şey şudur: Verilen belgelerin ilim adamlarınca yorumlanması... Sayın Yıldız, sunuş bölümünde bunun cevabını özetle şu cümleyle veriyor: "...kitabın hacmini daha fazla şişirmemek ve belgelerin herhangi bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmayacak ölçüde açık ve anlaşılabilir olduğu düşüncesiyle, söz konusu belgeleri kısa sunuşlar yaparak sıralamakla yetindik."

Pınar yay., 502 s.

YENİ ÇIKAN KİTAPLAR

- 1-28 Şubat Belgeler, Hazırlayan: Abdullah Yıldız, Pınar yay, 502 s.
- 2-Ademin oğlu Habil gibi ol, Cevdet Said, Pınar yay, 448 s.
- 3-İsrailin Doğuşu, Alan R. Taylor, Pınar yay, 144 s.
- 4-İslami Kavramlar, Mevdudi, Pınar yay, 184 s.
- 5-Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu, Malik Bin Nebi, Ankara Okulu yay, 175 s.
- 6- Alemden Allah'a, Prof. Dr. Mehmet S. Aydın, Ufuk kitapları, 163 s.
- 7- Yeni Dünya Düzeni Nereye, Korkut Boratav, İmge yay, 222 s.
- 8-Anlama ve İnsan Bilimleri, H.P. Rickman, Etüt, 168 s.
- 9-İslamın Vizyonu, Edisyon, İnsan yay, 480 s.
- 10-Geçmiş Sürgün Şehir, Hulusi Üstün, Ayışığı yay, 110 s.
- 11-Değişim Sonrası, Eric Hoffer, Ayışığı yay, 130 s.
- 12-Harpüt Şehrengizi, Metin Önal Mengüşoğlu, Beyan yay, 155 s.
- 13-İslamın Temel Kavramları, Hüseyin K. Ece, Beyan yay, 792 s.
- 14-Bırak Eşkya Bellesinler, Haluk Kırcı, Burak yay,
- 15-Bir Kur'an Şairi-Mehmed Akif ve Kur'an Meali-, Dücan Cündioğlu, Birun Kültür Sanat, 550s.
- 16-Kur'an Günlüğü, M. Engin Noyan, Birun Kültür Sanat, 120 s.
- 17-Irk Kavramını Kim İcat Etti, Robert Bernasconi, Metis yay, 150 s.
- 18-Kelimelerin Anayurdu ve Tarihi, İskender Savaşır, Metis yay, 120 s.
- 19-Kriz Doğuran Savaş, Cüneyt Arcayürek, Bilgi yayınevi, 490 s.
- 20-Ölümcül Kimlikler, Amin Maalouf, YKY, 132 s.

The Economist Dergisinin Türkiye Raporu

Turkey

Ataturk's long shadow A special report

after page 74

Ünlü İngiliz Dergisi The Economist'in Haziran-2000 sayısında yer alan "Atatürk'ün Uzun Gölgesi" başlıklı Türkiye raporunu, ülkemizin "dışarıdan" nasıl bir manzara arzettiğine dikkat çekmek, yazıda yer alan bilgi ve değerlendirmeleri okuyucularımızın istifadelerine sunmak amacıyla "ek" olarak yayımlıyoruz.

Kuşkusuz, bir ülkeye "dışarıdan" bakmanın bazı dezavantajları olsa da önemli avantajları ve ayrıcalıklar vardır. Klasik Batılı önyargıların ve bazı ufak-tefek bilgi hatalarını bir kenara bırakırsak, The Economist'in Türkiye raporu; bu ülkede yaşayan insanların ya bizzat tanık oldukları ama dillendirmekte güçlük çektikleri ya da gözden kaçırdıkları gerçekleri ifade etmesi bakımından hayli yararlı bir belge olarak saklanmayı hak ediyor. Rapor, Türkiye'nin 70 küsur yıllık batılılaşma/modernleşme tecrübesi bağlamında karşılaştığı ve bugün yaşamakta olduğu bir çok sorunu - AB'a giriş süreci, Türk-Yunan ilişkileri, Kürt sorunu, insan hakları din-devlet ilişkileri, siyasal ve ekonomik sorunlar vb.- mercek altına alıyor.

Yer yer rastlanabilecek yorum, teşhis, dil ve üslup sivililiklerine katılmayabiliriz; ancak Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu durumu daha iyi kavramak, geleceğe ilişkin sağlıklı ve gerçekçi perspektifler geliştirebilmek için bu tür farklı bakış açılarını bilmek ve hesaba katmak zorundayız.

Umran

ATATÜRK'ÜN UZUN GÖLGESİ

Çok az müze şu 3 nohudu bu kadar büyütürdü. Fakat hala onlar orada camdan tabaklarında, loş bir aydınlatmanın altında, pörsümüş bir şekilde duruyorlar. 2 ayrı dilde etiketlenmişler. Etiketlerde de yazıldığı gibi onlar herhangi bir nohut tanesi değil, onlar M. K. Atatürk'e -Türklerin babası- modern Türkiye'nin kurucusuna aitler.

Atatürk 1938' de öldüğünde zamanın hükümeti bir türbe yapılmasını emretti. Fakat bu anıtmezarın içinde sadece onun cansız bedeni değil eski arabaları, takım elbiseleri, golf kostümleri, çorapları, içilmemiş sigaraları ve hatta tırnak makası gibi birçok eşyasını da koydu. Oradaki bir hediyelik eşya dükkanından Atatürk halıları, buzdolabı miknatısları, CD ROM'larını -onun yüzme kıyafeti içinde çekildiği fotoğraf albümlerinin sözünü etmeye gerek bile yok alabilirsiniz.

O'nun ziyaretçileri arasında mutlu aşıkları, yaramaz çocukları, kara çarşafı ile gelen ev hanımlarını, asker gençleri, işadamlarını ve bunun gibi Ata'nın günlük yaşamını merak eden toplumun her kesiminden birçok insanı görebilirsiniz. Şüphesiz ki Türkler ona minnet borçlular. O nerede ise tek başına ülkesini harab olmaktan kurtardı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı'nın yüzyıllar süren gerilemesinin nihayetinde Türkiye haritadan silinmiş gibi gözüküyordu. Fakat Atatürk Osmanlı Ordusu'ndan kalan artıkları topladı ve istilacı Yunanlılara karşı ülkesini savunup, yüzkarası olan Sevr Antlaşması'nı geçersiz kıldı; ülkesine uluslararası düzeyde geniş, güçlendirilmiş ve saygın bir statü kazandırdı.

15 yıl içerisinde Türkiye'yi Avrupa ülkesi modeli ile yeniden inşa etti. O tam monarşik yönetimi demokrasi ile, iyi anlaşılmayan İslami değerleri sekularizm ile, yaralı ve işlemeyen yönetim sistemini merkezi bürokrasi ile, tarıma dayalı ekonomiyi şehirselle ve endüstriyel toplum ile değiştirdi. Türkiye için Atatürk "öncü babaların" -Amerika'yı kuran George Washington ve Henry Ford'un hepsinin bir araya toplanmış hali idi.

Hayret verici bir şekilde onun kurduğu düzen işledi. Ata'nın ürünü sadece sağ kalmadı başarılı da oldu. Eski ve yıpranmış imparatorluğunun artıkları dünyanın 17. büyük nüfusuna sahip, ekonomisi de bir o kadar iyi olan önemli bir ülke oldu. Bu ülkenin askeri güçleri şu anda NATO'nun sahip olduğu

en iyi ikinci kuvvettir. Tişörtten F-16'ya her çeşit ürünü ihraç eden -milyonlarca çalışanını hesaba katmaksızın- Avrupa'nın büyük takımlarına meydan okuyan, dünyanın her köşesine uçan bir havayolu ile önemli bir ülkeye dönüştü. Onlarca yıldır -zaman zaman olan kesintilere rağmen- hareketli bir ekonomiyi ve işleyen bir demokrasiyi koruyabildi.

Dondurularak Saklanmış

Böyleyken bile, 70 yıllık sandviçin önünde dururken onun özenle saklanması'nın nedeni Atatürk'ün onu neredeyse yiyeceği gerçeğidir. Türklerin ülkelerinin kurucusuna saygı duymalarını önleyemezsiniz. Atatürk'ün nohutları onun felsefesinden bile üstün tutuluyor. Bazen Türkler onun reformlarının detayları ile öyle meşgul oluyorlar ki asıl gerçeği göremiyorlar. Atatürk Türkiye'yi modern, dinamik bir Avrupa ülkesi haline getirmeyi arzulamıştı, kemikleşmiş, eski bir sistemle bir diğerinin yer değiştirmesini değil.

Atatürk bu politikayı ilk kez tasarladığında -77 yıl önce- istilalar ve ayaklanmalar ülkeyi çoktan ikiye bölmüştü ve devam edecek gibi gözüküyordu. Bugün Türkiye komşularından herhangi birini alaşağı edebilir, bölücü gerillaların partisi Kürt İşçi Partisi'ni (PKK) alaşağı etmiş bulunuyor, ama hala bölünme paranoyasına sahip.

Bunun gibi, Atatürk inancın tüm zerrelere halk yaşamından yasakladığı zaman gelenekselci Müslümanlar tüm bu yeniliklere, eğitim ve gelişmeye karşı koymuşlar ve Türkiye'yi Avrupa'nın peşinden koşmakla suçlamışlardı. Bugünlerde ülkenin İslam'a en eğilimli partisi de AB üyeliğinin en ateşli savunucularından biri haline geldi. Ve laisistler dindar Müslümanların tam bir eğitim almasına engeller koyuyorlar. Oynak Türk sekülerizmi dünyasında devlet kadınların ne isterlerse onu giymelerine engel koydu ve ülkenin en popüler partisini demokrasi adına kapattı.

Tam-yetkili Devlet

Bu ve diğer açılardan, Türkiye 'her şeyi bilen devlet' fikrine sıkıca yapışmış durumda. Anayasa ülkeyi sadece "Atatürk milliyetçiliğine sadık" olarak tanımlamıyor, onu sonsuza kadar özellikle içeriği hakkında herhangi bir değişikliği yapmayı yasakla-

arak koruma çabası gösteriyor. Gereğinden fazla kısıtlama ile devletin haklarını koruma yükü altına sokuyor ki Türkler, İstisnalar Anayasası diyorlar buna kendi aralarında. Onlar ne kendi Cumhurbaşkanlarını seçme hakkına sahipler (bunu Parlamento yapar) ne de hakaret etme hakkına. Bunun gibi, Türkiye yasaları orduyu sivil kontrolüne bağımlı kılmak için bir şey yapmıyor, fakat onun manevi kimliğini korumaya özen gösteriyor. Polisler işken- ce etmekte, askerler kendi işleri olmayan politik olaylara karışmakta ve memurlar da yolsuzluklarını örtbas etmekle kendilerini hür hissediyorlar. Belki böylesi bir tavır -ülkeyi çocuk yönetircesine yönetmek- Türkiye'nin silkelene kendine gelmesi, dışa açılması ve Osmanlı'nın uyuşukluğundan kurtulmasına yardım eder, fakat liberal-demokratik modern Avrupa'da pek hoş karşılanmıyor.

Buna rağmen, Türkiye bazı modası geçmiş Kemalist uygulamalardan kurtulmayı başardı. 20 yıldır hükümetler devamlı olarak devleti ekonomiden çekmeye çalışmakta. Turgut Özal'ın (hem başbakanlık hem de sonradan cumhurbaşkanlığı yapmıştır) şimdilerde daha iyi bilinen "Yap-İşlet-Devret" modelini 1980'lerde ülkeye destek olacak bir yatırım olarak tasarladığı söyleniyor. Bir zamanlar devlet, sanayiinin çok büyük kısmını elinde tutarken, bugünlerde %12 civarına düştü. Devletin çelik fabrikaları, petrol istasyonları, et paketleme fabrikaları ve pazarlık aşamasında olan birçok özel girişimlerle Atatürk'ün devlet-temelli sanayileşme mirası yakında paslanacak ve bu Türkiye'nin umursamazca büyüyen enflasyonunu kontrol altına almak daha da kolaylaşacaktır.

Politik arenada iyimserlik sağlayacak zeminler var. PKK Lideri Apo'nun yakalanması Kürtler' in Türk toplumundaki yeri hakkında her zamankinden daha az ateşli bir tartışma ortamı yaratacak. Ahmet Necdet Sezer, bütün büyük partilerin desteğini alarak cumhurbaşkanı olan yargıç, Anayasa'da reformun gerekliliğini dile getirdi. Basın ve halk, generallerin ve bürokratların yanlış tavırlarını daha hızlıca dile getirir oldu.

1950'de, Atatürk'ün ölümünden 12 yıl sonra, Türklerin ortalama geliri, emsalleri olan İspanya ve Portekiz'den çok daha yüksek idi. O zamandan beri İspanya ve Portekiz otoriter ve devletçi geçmişlerinin izlerinin çoğunu sildi, oysa Türkiye yavaş hareket ederek zaman kaybetti. Bugünlerde İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın ortalama gelir düzeyi

emsali olan Türkiye'nin 3 ila 5 katı.

Türkiye, sözde Kemalizm'in yerine Kemalizm'in ruhunu izleyerek kaybettiği alanları yeniden toparlayabilir. Oysa Atatürk'ün mirasının kısıtlı bir yorumu aslında onun önlemeye çalıştığı inançta aşırılık, etnik bölücülük, kurumsal çürüme gibi problemlere cesaret verebilir. Bu da Türkiye'nin 66 milyon insanı için çok kötü bir haber olur; dünya için de en azından bir kayıp.

Dikenli Bir Arkadaş

Türkiye üzerinde yorum yapanlar köprülerin imajına karşı koyamazlar. Sonuç olarak ülke Avrupa ve Asya' da uzanmakta, Karadeniz'i Akdeniz'e birleştirmektedir. Turist broşürlerinin, istisnasız hepsi, İstanbul'un iki kıta arasında uzanan eşsiz bir şehir olduğuna vurgu yaparlar. Jeo-stratejistler Türkiye'nin, Türkçe konuşan yeni bir ipek yolu boyunca uzanan, petrol zengini Hazar'dan ve O'nun batıdaki olası müşterileri arasındaki, Avrupa fabrikaları ile Asya'nın yeni filizlenen pazarları arasında uzanan eksenvari konumundan çok heyecan duymaktalar. Mecazi olarak Türkiye AB'nin demokrasisi ile Arap diktatörlüğü ve Hıristiyan ülkelerle İslam Dünyası' nı ayırmakta.

Bütün bu köprü olma konumlarına rağmen, Türkiye çoğu zaman kendi başına orada öylece duruyormuş gibi gözüküyor. Avrupa ona soğuk davranıyor, Sovyetler Birliği'nin yerine gelen devletler ona güvenmiyor ve Arap Dünyası da ona tepeden bakıyor. Yakın komşularının 9'undan 7'si ile kötü bir maziye sahip; bir de Karadeniz'in karşı kıyısında duran umacı Sovyetler var. 1997'de Türkiye, AB ile bağlarını, üyelik adaylığı hakkını kaybettikten sonra dondurdu. 1996 'da NATO müttefiki olması gereken Yunanistan Ege Denizi'ndeki birkaç karartı yüzünden nerede ise savaşa gidiyordu. 1995'ten bu yana Türk Ordusu askeri birliklerini asi Kürtleri avlamak üzere Irak'a gönderiyor; Suriye ve İran'ı da aynı şekilde tehdit ediyor.

Böyleyken Türkiye acaba belalı suların üzerinde bir köprü mü yoksa onların ortasında bir adacık mı? Kısaca cevap: her ikisi de. İllerleyen bir Türkiye, bölgedeki boru hattını sadece petrol için değil ticaret ve demokrasi için de bir hizmet aracı olarak kullanabilir. Sınıfta kalan bir Türkiye ise Batı-karşıtlı hisleri, kökene dayalı çekişmeleri, köktenci İslamı Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'nun her yanında

varolan milliyetçiliği pompalayacaktır. Ama Türkiye ne ilerlemekte ne de sınıfta kalmakta ve nüfuzu da iki senaryonun da öngördüğünden çok daha az.

Bir kere, Türkler yabancı ülkelerle ilişkilerini bozmak için sudan bahaneler öne sürüyorlar. Önde gelen işadamlarından İshak Alaton Türkiye ve komşularını bir apartmanı paylaşan 10 aileye benzetiyor ve ekliyor: "Eğer bir aile diğerleriyle kavga ederse ortaya çıkacak bütün karmaşa kimin hatası olacaktır?". Türkler o kadar milliyetçidir ki yerel bir İnternet servis sağlayıcı şirket olan Superonline reklamlarında, Türk tavla oyuncularını birbirleriyle oynayacaklarına, sitede bulunan tavla oyununu, yabancılarla oynayarak hırslarını almaya davet ediyor. Türk diplomatlar ise İsraili bir bakanın Osmanlı'nın yaptığı "Ermeni Katliamı"nın ülkesindeki okul müfredatına dahil etmeyi önermesi üzerine Nisan ayında ortalığı velveleye verdiler. Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ise "o onların problemi" diyor.

İki Ucu Keskin Kılıç

Türkiye'nin NATO üyeliği yalnızlığını artırıyor. Devlet, tehlikeli ve karışık bir bölgenin tam göbeğinde bulunduğu için yararlı bir gezici askeri karakol uygulaması yapmakta. Soğuk Savaş süresince, Sovyetler Birliği'ne karşı, güneyde kritik bir siper sağladı. Bugünlerde Amerika ve İngiltere Irak'ı bombalama politikalarında Türkiye'ye bel bağlamış durumdadır. Ayrıca Türkiye İsrail'in bölgedeki tek müttefiki ve Suriye ve İran için de bir engel durumunda. "Türkiye NATO'nun şimdiye dek sahip olduğu en iyi hava aracı taşıyıcısı" diyor bir batılı diplomat.

Türkiye'nin Batı ile bu denli yakın olması komşu ülkeler için bir demokrasi yol göstericisi yahut bir ticaret kanalı olmasını engelliyor. İran ve Arap dünyası, Türkiye'ye bir Amerikan Yardakçısı gözüyle bakıyorlar. İsrail'le olan ittifakı Suriye Devletini ve her yerdeki Arapları kızdırıyor. Dicle ve Fırat Nehri suları üzerindeki kavgalar ilişkiler üzerine kara bulutlar çekiyor. Tüm Arap dünyası içinde Türkiye'nin en iyi anlaşığı, Arap hissiyatına en uzak ülke olan Cezayir'dir.

Türkiye ne Kafkaslar'ın Türk kökenli halkları ne de Orta Asya'daki ırkdaşları üzerindeki nüfuzunu kullanmakta. SSCB dağıldığında Türk politikacılar Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan bir Türki Blogun

hayalini kurmuşlardı. Türk milliyetçisi politikacıların bürolarının duvarlarını Türk Dünyası haritaları süslüyor, Arnavutluk'tan Sibiryaya uzanan akrabalık ruhu canlandırılıyordu. Türkler gerçekte sadece Azeri -ve biraz zorla da olsa- Türkmen ve Kırgızlar'ın dillerini anlayabiliyor; yerel politikacılar Türkler' i itici ve kibirli buluyor ve deneyimlerini, Turancı hayaller gütmektense eski Sovyet Cumhuriyeti ile paylaşmayı tercih ediyor.

Türk işadamları Orta Asya ile hayli iyi anlaşmakta; örneğin İshak Alaton'un firması Özbekistan'da 3 havaalanı, bir sigara fabrikası ile Kazakistan'da bir asma köprü, Türkmenistan'da polipropilen reaktörü inşa etmekte, fakat sadece Azerbaycan Türkiye'yi kendinin en iyi ticari partneri imiş gibi addetmekte ve Türkiye ticaretinin %5 'i komşularına gitmekte. Belki Türkiye Hazar petrol yolunun son adresi bile olmayabilir. Jeologlar yakın zamanda bölgede bulunan kaynağının beklenilenden az olduğunu söylediler; ama Kazakistan' da yapılan yeni büyük bir kaynak bulunması, tekrar düşüncelerine sebep oldu. Şimdilik Türkiye' nin istediği Bakü-Ceyhan hattı, Amerikalı ve Türk yetkililer projenin devam edeceğini söylese de, bu kaynak açısından çok pahalı görünüyor.

Balkanlar'da da Türkiye neredeyse işgalcilerden biri imiş gibi gözüküyor. Kosova krizi sırasında NATO'nun bir üyesi olarak Yugoslavya'yı bombalamak için uçaklar gönderdi ve hevesle yeniden yapılandırma gayretine katılıyor. Fakat bölgedeki Müslümanlar ve (seyrek olan Türk kökenliler) kendilerine yardım getiren Türkler'in onlara gösterdiği akrabalık yakınlığını, Türkler kadar güçlü hissetmiyorlar. Bölgedeki tüm ülkelerin AB'ye bir kurtuluş yolu olarak baktığından ve Türkiye üyelik adaylığı listesinin dibinde olduğu için etkili bir izlenim bırakmıyor.

Türkiye'nin AB listesindeki (sonraki maddeye bk) bu durumunun nedenlerinden biri '82'den beri üye olan Yunanistan ile varolan bitmez-tükenmez ağız dalaşları. AB Yunanistan ile arasındaki toprak sorununu çözmeden üye olamayacağını Türkiye'ye söyledi. Türkiye'yi 25 yıldan fazla süredir Kıbrıs'daki Yunanlılar ve Türkler arasındaki kavganın çözümü kavuşturulmasına yardım etmesi için sıkıştırdı. Yakın zamana kadar iki taraflı olan güçlü düşmanlık her iki tarafı da inatçı bir tutum içine soktu. 97'de günün Yunan dışişleri bakanı çok tipik bir açıklamayla Türklere "uzlaşamayacağımız hırsız-

lar, katiller ve mütecavizler" olarak bahsetti.

Fakat yakınlaşma, geçen sene, beklenmedik bir şekilde -depremler sayesinde- geldi. İlk sarsıntı Ağustos' ta Türkiye'nin en kalabalık bölgesi olan Marmara'yi vurduğunda sıradan Yunanlılar, kendiliklerinden yardım paketlerini hazırladılar. Yunan kurtarma timleri yıkıntılar arasında yaralı-bereli bir halde bulup kurtardıklarında aslında Türkler'in yumuşamış kalplerinden çekip çıkarıyorlardı bir çocuğu. Bir ay sonra felaket Yunanistan'ı vurduğunda ise iyilik sırası Türkler'de idi. Aradaki buzları eriten bu olaydan önce bile İsmail Cem Yunan meslektaşısı olan George Papandreu ile arayışı ısıtmaya başlamıştı. 70'lerin başlarından sonra ilk defa Türk ve Yunan askerler Mayıs ayındaki tatbikata katılmayı kabul ettiler. Ege tartışmasında bulanık olan iyi niyet hisleri henüz uygulamaya dökülmüyordu, çünkü Nisan ayındaki Yunanistan seçimleri işleri biraz yavaşlattı. Fakat iki taraf arasındaki anlaşmazlık çözülebilir ya da en azından Uluslararası Mahkeme'ye taşınabilecek bir büyüklükte.

Kıbrıs biraz daha problemlidir; AB, Türkiye ve Yunanistan'dan uzlaşma için yapılan BM destekli görüşmelerde aynı şekilde yapıcı davranmalarını istedi.

Türk resmi görevlileri KKTC lideri Rauf Denktaş'a belki de iki tarafın bir dahaki yapacakları görüşmelerde bir sürpriz yapabileceğini ima ettiler. Uluslararası arenada tanınan ve AB üye adayı olan Kıbrıs Rum kesimi ise yeterince özveride bulunduğunu iddia ediyor. Fakat AB üyesi devletler Kıbrıs Türk tarafına uygulanan ambargo devam ederken bölünmüş bir ülkenin kabul edileceğinden şüpheliler. Türkiye'yi bir antlaşma olmadan almayabilirler ama Güney Kıbrıs'ı da tek başına almaları pek muhtemel değil. Bir antlaşmaya varılması halinde bu tüm tarafların yararına olacak. Tüm partiler bir uzlaşmaya varma cesareti hakkında endişeliler.

Niçin Bekliyoruz?

İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi Türkiye'deki değişikliğin kanıtı AB'ye üyelik olacaktır. Türkiye yaklaşık 40 yıldır birliğe girmeye çalışıyor. 63'te AB öncüsü kurum ile ekonomik bağlantı kurmaya başladı. ancak 95'te Gümrük Birliği'ne girme antlaşması imzalandı. Bu 13 yıl önce tam üyelik için bir başvuruyu başlatmış oldu. AB Türkiye'nin başvurusunu geçen Aralık'a kadar kabul etmedi.

Yapılan araştırmalar Türklerin üçte ikisinin birli-

ğe katılmaya taraftar olduğunu gösteriyor. Tüm siyasi partiler de aynı görüştedir. Dışişleri eski bakanı Mümtaz Soysal AB üyeliğine karşı çıkan ender isimlerden biri olarak kendisinin birilerinin bir yerlere üye olmasına vesile olduğu zamanlar yaşadığı zorluklardan şikayet ediyor. Avrupa'dan şikayet etmeye alışık İslamcılar bile aniden üyelik için hevesli görüşler bildirmeye başladılar ve özgürlüklerini sağlayacağı ve gündemlerini desteklemesi için daha fazla imkan sağlayacağı ümidi ile bir yumuşama gösterdiler.

Türkiye'nin AB üyeliği hevesindeki aksama şu: Üyelik herkes için başka bir anlama geliyor ve tüm bu beklentilerin birden olmasına imkan yok. Seküleristler de İslamcılar kadar -üyeliğin Batı'ya eğilim göstermeyi sağlayacağı umuduyla- hevesliler. Generaller AB'ye girmenin Türkiye'nin bütünlüğünü koruyacağını düşünüyorlar; Liberaller ise Avrupa'ya girmenin şöenist tavırları bertaraf edeceğine inanıyor. Politikacılar fakir güney bölgelerine gelecek yardımı "dağıtma" işini dört gözle beklerken oralarda oturanlar da Berlin ve Stockholm'e gitme hayalleri kuruyor.

Hükümet sözcüsü Şükrü Sina Gürel, çok az Türk'ün AB üyeliğinin anlamını ve başarmanın ne kadar zor olduğunu kavradığından bahsediyor. Zaten Türkiye çok az gayri resmi ve sivil bağlantılara sahip; örneğin belediyeler, sivil toplum kuruluşları gibi profesyonel gruplar arasındaki bu bağlar diğer AB adayı ülkeler ile üye ülkeler arasında köprü oluyor. Bir Ankaralı diplomat şöyle bir tahminde bulunuyor: "Eğer Türkiye üye olursa AB'nin en zor ve yaygaracı üyesi sıfatını İngiltere'nin elinden alacak" Başbakan Ecevit 2004'te AB'ye girileceğini söylüyor. Bu hiç de gerçekçi bir yaklaşım değil ama hükümet bunu kabul etmiyor.

Gerçekten de Türklerin çoğu uzun süren bekle-yişi acımasız Avrupa'nın ırkçılığına bağlıyor, kendilerinden kaynaklanan hiçbir hata olmadığını düşünüyorlar. AB tam üyesi ve Türkiye'nin en acı rakibi Yunanistan'ın, Türkiye'nin üyeliğe ulaşmasına engel olmak için yandaşı olan ülkelerdeki gizli Müslüman karşıtı hissiyatı canlandırmaya çalıştığı düşünüyor.

Türkler kendilerinden sonra sırada olan ülkelerin çoğunun onların önüne geçmesinden dem vurarak soruyorlar; "başka neden olabilir ki?" Pek çok Batı Avrupalı Türkiye'yi AB'ye uygun görmüyor, daha açık görüşlüler bile Türkiye'nin alınmasının te-

dirgin edici olduğunu düşünüyor.

AB'nin şu anki üyeleri ve adayları arasında sadece Almanya Türklerden fazla bir nüfusa sahip; eğer -ki muhtemelen- Türkiye yüksek doğum oranını muhafaza ederse 2020'ye kadar ilk sıraya oturacaktır. Öyle ki Belçika'nın sahip olduğu nüfustan fazla çiftçiye sahip. AB'nin kişi başına düşen ortalama gelir düzeyinin üçte birine sahip, Enflasyondan dolayı paralarında diğer ülkelerden 3-4 adet fazladan sıfır var. 4 yıl önce neredeyse Yunanistan ile savaşa giriyordu. İnsan hakları sicili korkunç. Daha yoksul olan bazı Balkanlı aday devletlerin standartları ile bile ölçülünce Türkiye göze çarpıyor.

Türkiye'nin adaylığına biraz iyi niyetle, daha iyi bir bakış açısı ile bakılabilir. Yaşlanan Avrupa genç ve hevesli işçilere ihtiyaç duyuyor; ki bu Doğu Avrupa'nın sağlayamayacağı Türkiye'nin ise bolca sahip olduğu bir şey. Zaten halihazırda Batı Avrupa yaklaşık 2 milyon Türk işçisine sahip. Şu anda AB üyesi olan birçok devletten bile fazla ithalat Türkiye pazarına yapıyor (Polonya'ya hariç). AB ile olan başarılı Gümrük Birliği Türkiye'yi ticari açıdan diğer adayların önüne geçiriyor. Belki Türkiye'nin kişi başına düşen geliri daha düşük ama giriş için ön safıta olan Estonya'dan çok da düşük değil. Ve 39 milyonluk nüfusu ile Polonya, 23 milyon ile Romanya gibi diğer müracaat edenler entegrasyon için pek de uygun değil.

Herhangi Bir Ülkeninki Gibi Bir Adaylık

AB Türkiye Büyükelçisi Karen Fogg, geçen Aralık kararının başvuranların birbirlerine oranla meziyetlerinin tartışılmasını sona erdireceğini umuyor. Türkiye'nin uzun bekleyişi için neden ne olursa olsun AB üyeliği için "diğer adaylar için geçerli kriterlerin aynılarının söz konusu olduğu"na işaret ediyor. Her iki taraf da AB'nin 100. 000 sahifelik kurallarının Türkiye'ye nasıl uyacağı kaygısına sahip ve tartışma devam ediyor.

Şimdiye dek plan işledi. Geçen bir yıl içinde Türk parlamentosu insan hakları reformları ile ilgili, Avrupa mantığına uygun düşen kanunlar çıkardı. Devlet, askeri hakimleri sivil mahkemelerden çıkarttı. İşkenceden suçlu bulunanların mahkumiyet sürelerini uzattı ve Türkiye'nin hevesli savcılarına siyasi parti kapatmayı zorlaştırdı. PKK'nın yakalanan lideri Abdullah Öcalan'ı Avrupa Adalet Divanı davaya bakana kadar bekletmeye karar verdi.

Fakat yeni şartların herhangi bir başarıya ulaşabilmesi için devlet bastırmak zorunda. Örneğin Türkiye her zaman işkenceyi yasaklayan yasalara sahip olmuştur, fakat bu yasalara başvurmaya tenez-zül etmemiştir. Türk milletvekilleri hapishaneleri incelerken özel bir kalas buldular. Bu kalas işkence kurbanlarını asmakta kullanılıyormuş, kalas bulunduğu Vali niçin herkesin eski bir sopayı bu kadar büyüttüğünü soruyor. Valinin bu yorumu hiçbir bir yankı bile uyandırmadı. Türklerin deyimi ile "Derin Devlet" -şüphesiz- herhangi bir müdahaleye karşı çıkacaktır.

Yerel ve uluslararası insan hakları örgütleri en kötü davranışların, cinayetlerin, kaybolmaların ve yöredeki ölümlerin hızla düştüğünü onaylıyorlar. Türkiye'nin İnsan Hakları Örgütü, Türkiye'nin fosilleşmiş kanunları sayesinde konuşma özgürlüğünün kısıtlandığını söylüyor. Bir insan hakları örgütü olan Reporters Sans Frontier'in bildirdiğine göre Türkiye neredeyse dünyanın tüm diğer bölgelerinde hapiste olan gazeteci sayısı kadar gazeteciyi hapse tıkmış durumda.

Bu konu üzerinde, parlamenterler azımsızlıklarını kanıtladılar. Birkaç yıl önce AB, Türkiye'nin anti-terörizm yasalarını sorguladığı zaman mahkemeler basitçe insanları fikirleri yüzünden hapsedebilmek için ceza yasasındaki benzer yasalara başvurular. Geçen sene şu anki hükümet bir insan hakları savunucusuna suikast düzenleyen canilerin serbest kalmasını sağlayacak bir af çıkardı -ama bu af o insan hakları savunucusunu kapsamıyordu- Bu İnsan hakları savunucusu, devletin Kürtler hakkındaki tutumunu sorguladığı için cezaevinde. Böylesi absürlükleri sadece Türkiye'nin asker etkili yönetimini elden geçirmek sona erdirebilir.

Politikacılar buna yeltenmediler, çünkü bu Türk toplumundaki çok gergin noktalara dokunmak demektir: İslam'ın yeri, Kürtler ve Silahlı Kuvvetler. Bunun yerine, yetkililer AB üyeliğinin bu umacıları kovacağını umuyor. Yunanlılar ve İspanyollar AB'ye girmenin askeri idareyi kaldıracağını, İtalyanlar da para birliğinin politikacılarının yolsuzluklarına son vereceğini umuyorlardı. Türk demokratlar da Avrupa'nın sihirli eli değince her şeyin düzeleceğini düşünüyorlar.

Hal Böyle İken Kürdistan'ın Yeri Neresi?

Geçen yıl Kosova krizi esnasında İsveç Dışişleri

bakanı Anna Lindh insan hakları ihlallerinin etnik arındırmaya yol açabileceğini düşündüğünü açıkladı. Seçtiği ilk örnek Türkiye'deki "dilleri, kültürel kimlikleri ve demokratik hakları yasaklanmış" Kürtler idi. Öyleyse Türkiye yolun başında olan Sırbistan, Kürtler de gelecekteki Kosovalılar mı olacaktır?

Tam olarak değil. Türk yasalarına göre insanlar Kürtçe radyo yayını yapmaktan, okulda Kürtçe eğitim görmekten dolayı veya etnik kökene dayalı siyasi bir parti kurmaktan dolayı hapse mahkum edilebilirler. 1984'ten beri Türkiye'nin Güney Doğu'undaki, PKK ile Türk askerleri arasında süren kanlı savaş -ki bu bölgede nüfusun yarısı Kürtlerden müteşekkildir- en azından 30000 Kürt'ün yaşamlarına, milyonlarcasının da evlerinden ayrılmalarına mal oldu. Fakat Türkiye'nin geri kalan kısmında işlerini yürüten görünüşte ırk ayrımını aşmış, refah içinde yaşayan milyonlardan çok Kürt olduğu unutulmamalı. Kürt asıllı birçok başarılı işadamı mevcut. Bunlardan biri de Ağa Ceylan, kendisi Türkiye'nin önde gelen işadamlarından; Halis Toprak da ileri gelen sanayici ve ekonomistlerden biri. Türk milletvekillerinden dörtte biri, bir şekilde Kürt asıllı; kendilerini en azından kısmen Kürt olarak tanımlayan insanlar. İstanbul'a belediye başkanlığı yaptı, veya cumhurbaşkanı oldu, ya da askeri kuvvetleri yönetti. Onlar Kürtlüklerini saklamıyorlar da. Dışişleri eski bakanı ve hükümet sözcüsü Hikmet Çetin Kürtçe'nin bir lehçesini çok iyi konuşabiliyor.

En büyük siyasi Kürt partisi olan HADEP geçen seçimde ulus çapında %4.7 oranında oy aldı (ya da her 5 Kürt oyundan 1'i). Parti liderleri, otoritelerin Güneydoğu'da kendilerinin seçim kampanyası yürütmelerine engel olduklarından şikayet ettiler. Fakat Batıdaki Kürtlerin hepsi partiyi tam olarak biliyorlardı ve onlara oy vermemeyi tercih ettiler. Aynı şekilde PKK da birçok Kürt tarafından sevilmiyor. Marksist tavırları hem güneydoğudaki muhafazakarlara, hem de batıda, sosyal olarak üst sınıfa atlamak isteyenlere itici geliyor. PKK'nın okuldaki öğretmenleri, postacıları düşmanla işbirliği yaptıkları gerekçesi ile öldürmesi ve buna benzer terörist taktikleri birçoğunu kendinden uzaklaştırıyor. Irak Kürtleri ise Kürt toprak sahipleri ve İslamcılar gibi Türk devletine, PKK ile mücadele için destek veriyorlar. Gerçekten de geçen yirmi yılda PKK ile mücadeleye giden çoğu askerin kendisi de Kürt idi.

Türk milliyetçisi Kavimler Tarihçileri, Kürtlerin

kendi öz dil ve kültürlerini unutan kayıp Türkler olduğunu söylerlerdi. Fakat bu gerçekten hayalci bir yaklaşımdır. Kürtler gerçekten de tutarlı bir grup teşkil etmemekteler. Birbirlerinin anlamadığı lehçeler kullanır, İslam'ı farklı şekillerde uygularlar. Güneydoğu'nun dağlık yapısı ve geleneksel ortak bir bilinç oluşturmayı zorlaştırmakta. Türklerle evlilikler yaygın fakat hiç tasnif edilmemiş. Ankara'daki HADEP merkez binasındaki görevliler bile kendi aralarında Türkçe konuşuyor.

Batı'ya Git Genç Adamı

Onlarca yıldır Güneydoğu'daki Kürtler kendi elleri ile Türkiye'ye asimilasyon için oy veriyorlar. Devlet 1996'da çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı yerlerdeki ortalama gelir düzeyinin Batı'daki bir üretim şehirden veya Kocaeli'nde yaşayan birinin ortalama gelirinden 10 kat daha az olduğunu hesapladı. Böylece ilk bakışta şaşırıcı gibi gelen, Kürtlerin -belki de yılda yarım milyon kadar- batıya doğru kaymasının sebebi ortaya çıkıyor. İzmir ve Bursa gibi büyük şehirlerde Kürtlerin odaklaştığı yerler göze çarpıyor. Az gelişmişlik ve çatışmalar yüzünden göçün sorumluluğunun çoğu devlete ait. Türk liderler geçmişte Güneydoğudaki baş ağrısını tedavi etmenin tek yolunun kitle göçleri olduğunu düşündüler. Bu akışı harekete geçiren ne olursa olsun, bunun geri dönüşü yok.

Konu hakkında 92'de İstanbul'da görüşülen Kürtlerin neredeyse yarısı İstanbul'a kalmaya geldiklerini söylüyorlardı. Tüm büyük şehirlerde; genç, modaya uyan, Türkçe konuşan Kürtler görülebilir. Ankara ve İstanbul'daki göç etmiş Kürtler halklarının mücadelesi hakkında umutlu şarkılar söylemeyi seviyorlar. Buna rağmen, dağa çıkmak bir yana dursun, köylerine geri dönme gibi bir niyetleri bile yok.

Geçen sene halk içinde, Kürt kimliğinden bahsedilen sözler söyleyen insan hakları savunucusu Akın Birdal için 2 yıllık hapis kararı çıkarıldı. Yaklaşık aynı zamanlarda, Savcı Vural Savaş, sudan bahanelerle küçük bir Kürt partisini kapattı ve iyi bir tedbir olsun diye HADEP karşıtı bir girişimde bulundu. Mahkemeler ebeveynlerin çocuklarına Kürtçe isimler vermelerini bile yasaklıyor. Sonuç olarak da politikaya ilgisiz veya ılımlı Kürtlerin daha uç noktalara kayması sağlanmış oluyor.

Güneydoğu'nun başkenti sayılan Diyarbakır'da

hava daha da bunaltıcı. Bölge sakinlerinin çoğu göçmenler; kolluk güçleri onların köylerini PKK ile mücadele kapsamında yaktığından beri sağlam olmayan evlerde yaşıyorlar. Bölgedeki bir kahvehanedeki kişiler gazetecilerle konuşmanın sorun doğurabileceğinden endişe ediyorlar. Güvenlik güçlerinin yasalara uyan Kürtlerle PKK destekçileri arasında herhangi bir ayırım yapmadıklarını söylüyor. Orada herkesin bir gözaltı, kayıp veya işkence hikayesi var. Yaşlı ve yorgun bir adam polisleri rutin olarak erkek mahkumların ırzına geçmekle suçluyor. "Biz işkenceyi kabul ediyoruz ama bazı metodlar gerçekten çok utanç verici" diye tamamlıyor sözlerini.

60. 000 kişi, yani; yetişkin nüfusun onda biri 89'dan beri OHAL yasaları ile yargılanmış. 15 yıldır bir tek işkence davacısını mahkemeye intikal ettiremediklerini söylüyor bölgedeki avukatlar. "Kime şikayet edelim" diye soruyor bir kurbanın ablası. "TBMM üyeleri bile işkence görebilir Türkiye'de" diyorlar. 1999'da Amerikan Hükümetinin Türkiye İnsan Hakları Raporu bu kadını doğruluyor; mahkumiyetlerin nadirliği ve hafif cezalar.

Problemi Parayla Çözme Çabası

Hükümet bölgeye biraz para akıtmanın problemi çözeceğine inanıyor, ama bu iş o kadar kolay değil. Göçmen çiftçiler kendi topraklarına dönene kadar para kazanamıyorlar, Diyarbakır belediye başkanı onların köylerini yeniden inşa için hiç paraları olmadığını söylüyor. Askeri mücadele belki de yılda 8 milyar dolara mal oluyor.

Sulama projesi Kürtlerin gönüllerini kazanmak için üretildiği halde; para, ülkenin elektrik şirketine ve zengin toprak sahiplerinin ceplerine oransızca akmış. Apo'nun yakalanmasından ve PKK'nın geçen yıl ateşkes ilan etmesinden beri hava bir derece yumuşadı. Ordu ateşkesteden önce üstünlük elde etmişti, bölge valisi, ülke çapında sadece 500 gerilinin kaldığını söylüyor. Ateşkese karşı koyan PKK destekçilerinin bile mücadeleyi bıraktıkları söyleniyor. Kürtler kendilerini mahkum etmektense akşamları dışarı yemeğe, gezintiye çıkacak kadar güvende hissediyorlar kendilerini. Fakat Genel Kurmay Başkanı bölgedeki güvenlik gücü sayısında herhangi bir azaltmaya gidilmeyeceğini belirtti. Diyarbakır havaalanında ürkütücü Apaçi saldırı helikopterleri hala kalkışa hazır bir şekilde bekliyorlar.

Hükümetin askeri başarısı daha rahatlamış bir politik hava oluşumuna da neden oldu. Bölge Baro Başkanı haksız yere adam öldürmelerin, kayıpların sayısının -işkence de artış olmasına karşın- düştüğünü söylüyor. Bir iyi niyet göstergesi olarak devlet bu yıl, Kürtlerin yeni yıl bayramı olan, Nevruz kutlamalarına, on yıldan fazla bir süredir ilk kez, izin verdi. Birçok TV ve radyo Kürtçe şarkılar yayınlatabildiler. Hadep'in yakınlarda Diyarbakır'daki toplantısında Kürt şarkıcıların Kürdistan kelimesini mırıldanmalarına bile bir şey denmedi.

Fakat sadık Kemalist bürokratlar böylesi küçük adımlara bile direniş gösteriyorlar. Vali şehirdeki Kürtlerin Nevruz kutlamalarına Nevruz kelimesini Türkçe harflerle yazmadıkları gerekçesiyle izin vermedi. Diyarbakır'ın Kürt olan belediye başkanı Feridun Çelik, aniden "barış dolu havayı sabote etmek"ten tutuklandı ve Mart ayında serbest bırakıldı. Esrar kaçakçıları, korucular gibi birçokları eğer bölge normale dönerse kayba uğrayacaklar.

Görevliler insan haklarını geliştirmek için sarf edilen genel çabavar. Hükümet sözcüsü Gürel, devletin Kürtleri bir azınlık olarak görmediğinde ısrar ediyor ve böylece onlara AB'de geçerli olan azınlık hakları vermek gibi herhangi bir planları olmadığını belirtiyor. Güneydoğunun sosyal ve ekonomik problemlerinin gündemlerinde bulunduğunu söylüyor. Fakat bu Diyarbakır'daki kahvede bulunan vatandaşa pek güven telkin etmiyor.

Köktendinci Aynmalık

Eğer Atatürk'ün mozalesinin olduğu tepeden Ankara'nın can sıkıcı havasına bakarsanız bir binanın dimdik durduğunu görürsünüz: Kocatepe Camii. Osmanlı mimarisine benzer yapılmış olan yapı, dört minaresi ile dondurma gibi gözükün kubbesini çevrelemiştir.

Müezzinler minarelere özel olarak yapılmış asansörlerle çıkıyorlar. Altında kocaman bir yer altı araba parkı cemaatin hizmetine sunulmuş. En iyisi de Tanrıyı anma bittiğinde ziyaretçiler, yeraltındaki büyük alışveriş merkezine dikkatlerini çevirebiliyorlar. Birçok Müslüman Ankara'nın en büyük camisinin altındaki mağazadan tişörtler, saç spreyleri almakta hiçbir sakınca görmüyorlar. Yakınlarda saygın bir Türk araştırma kuruluşu olan TESEV tarafından yapılan bir araştırmaya göre kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların oranı %97, Ra-

mazanda oruç tuttuğunu söyleyenlerin oranı %92, günde beş kere namaz kıldığını söyleyenler ise %46. Aynı zamanda farklı inançlara saygı duyulması gerektiğini söyleyenler de %91'e tekabül ediyor. Sadece %21'i islami devlet istediğini belirtiyor. Araştırma emin olmayanları dikkate almıyor. Fakat sıradan Türkler, islami bir devletin getireceği düzen anlatıldığında da bu isteklerinden o kadar emin olamıyorlar.

Anayasa, devletin sosyal, ekonomik, politik ve hukuki düzenininin, kısmen dahi olsa dini prensiplere dayandırılmasını yasaklar. İlimli islami partilerin olmasına rağmen çok az bir radikal görüntü bile şiddetle cezalandırılıyor. Bu yüzden mahkeme, İstanbul'un popüler İslamcı belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı, dini mücadele anlamına gelen ve askeri bir anlam çağrıştıran cihat kelimesini kullandığı için ömür boyu politika yasağına çarptırdı. Erdoğan, Atatürk'ün en sevdiği şairlerin birinden alıntı yapıyordu ve mahkeme bu durumun komikliğini anlamadı bile. Hatta, daha liberal olan mahkemeler dahi Türkiye'nin rijit kanunları hakkında yorum yapacak imkan bulamadılar ve özel askeri mahkemeler, islami eğilimi olan subayları kovuyorlar ve onların herhangi bir sivil mahkemeye temyizine de izin vermiyorlar.

Katı seküleristler, aşırı İslamcılarının peşini bırakmamak için, içine Türk kadınlarını da alan geniş bir ağ çevirdiler. Şehirlerdeki Kemalist elit, geleneksel olan başörtüsünü uzun süre önce terk etmesine rağmen, bazı İslami dirilişçilerin yaptığı gibi, kırsal ve daha fakir bölgelerdeki kadınların hepsi başörtüsü giyiyor. Başörtülerini politik bir ifade niyetiyle takan minör bir grubu hesaba katmazsak, Türk üniversiteleri, örtülülere destekleyen bir gruba göre, sayıları 30 000 olan öğrenci ve öğretmenleri, başlarını örttüğü için uzaklaştırdı. Yalnız bir kadın başörtülü olarak parlamentoya girmeye cesaret etmişti ki, onu da meclisteki yerinden ve vatandaşlığından mahrum ettiler. PKK ile olan çatışmalarda yaralanan askerlerin anneleri, onları ziyaret etmek için askeri hastanelere gittikleri zaman, din ve devlet işlerinin ayrılması adına başlarındaki örtüyü çıkarmak zorunda kalıyorlar.

Fakat bütün bunlar, devletin din işlerinden uzak durduğu anlamına gelmiyor. Örneğin, Kocatepe Camii için çoğu fonlardan para sağlıyor. Devlet zorunlu olan dini eğitimi denetler, imam olmak isteyenlerin özelliklerini belirler, camilere adayların

atamalarını yapar (toplam 74. 356 camii) ve onların maaşlarını öder. Cuma namazlarında vaizin politik konuşmadan sakınıp sakınmadığını kontrol etmek için, devletten bir grup gözlemci de katılıyor. Hatta hükümet, samimi Müslümanların kurban bayramlarından sonra hayvan derilerini verdikleri hayır derneklerini de dikte ediyor.

Suçlu Kim?

Bütün bu kurallara rağmen, çoğu Türk sekülerist, bir çeşit fundamentalist tehdit olarak görülen irticanın devleti batıracağından korkuyorlar. 1995 seçimlerinde Refah Partisi parlamentoda en fazla sayıyı alınca, ordu, bu partiyi işin dışında tutarak, seküler bir koalisyonun oluşturulması için kafa kafa verdi. 1996'da bu düzenlenen plan bozulunca, generaller Refah Partisi'nin hükümet kurmasına izin verdiler, fakat birçok anti-islami reformları güçlerini kullanarak kabul ettirdiler. Sürekli tetikte duran savcı Vural Savaş, Refah Partisini İslami rejimi empoze etmek için entrika çevirmekle suçladı, ana delili olarak da bu partinin, sakal, türban ve başörtüye karşı bilinen toleransını gösterdi. İstanbul'un yollarının İslami bir renk olan yeşile boyanacağı şeklinde bir gizli proje ve yasadışı paralar hakkında tutarsız bir söylenti basında yer aldığı zaman, hükümet çökertildi. Mahkeme, partinin lideri olan Erbakan'ı politikadan beş yıl uzaklaştırarak ve partiyi yasaklayarak işini tamamladı.

Refah Partisi politikadan uzaklaşır uzaklaşmaz irtica yaygaralarının azaldığını iddia eden, Refah Partisinin halefi olan Fazilet Partisi milletvekili Oya Akgönenç, şöyle devam ediyor: 'Eğer gerçekten devleti tehdit eden çok sayıda insan var idiyse onlara ne oldu?'

Gerçekte Türkiye'de 'aşırı İslamcı' adını hak eden sadece bir grup var gibi gözüküyor ve çoğu Türk de bunların bazı yetkililerce desteklendiğinden şüpheleniyor. Hizbullah, (Lübnan'daki aynı isimli grupla ilgisi yok) 1990'lardan beridir İslamcı Kürt Devleti taraftarı olarak Güneydoğu'da bir terör kampanyasına öncülük etti. Hükümet, bu grubun seküler Kürt politik eylemcilerine ve PKK sempati-zanlarına karşı saldırılarından endişeli görünmüyordu. Şu anki koalisyon partilerinden birisinin lideri olan Mesut Yılmaz, oldukça açık sözlü olarak şöyle diyor: 'Bana göre Hizbullah, devlet içindeki bazı hainlerle işbirliği yapmadan hiçbir şey yapamazdı.'

Zaten polis, geçen Şubat ayına kadar hiçbir sıkıyönetim almamıştı. O zamandan beri, 1000 Hizbullah üyesi tutuklandı ve 60 kurban topraktan çıkarıldı.

Bu dehşetten sonra Erbakan'ın suçu çok küçük görünüyor. O, Türkiye'nin dini okullarının, 1970'lerde hızla büyüyen solcu akıma karşı bir panzehir olduğunu savunarak, kapatılmamaları için direndi, fakat sonunda teslim oldu. Onun İran ve Libya'ya olan gezileri askerinin dikkatlerini üzerine çekmesine neden oldu, fakat o, İsrail'le İslami olmayan bir anlaşmayı yine ordunun kararı üzerine imzaladı. Adil olmak gerekirse, çoğu Türk, Refah Partisi'ni sadece İslami renginden dolayı değil, aynı zamanda dürüst ve yetenekli olduğu için destekliyordu. Popüler Belediye Başkanı Erdoğan, rüşvetle mücadele ederek ve büyük şehirlerdeki halk hizmetini geliştirerek devrim yaptı. Refah Partisi parlamentoda eski çarkın dönmesine izin verdiğinde, destekçilerinin sayısı da düştü. Erbakan ile ordu arasında oluşan kriz havası da, son on yılın kararsızlığından usanmış seçmenlerin bu partiye oy vermekten vazgeçmelerine neden oldu. Geçen yılki seçimlerde Fazilet Partisi, Refah Partisi'nin zirvede olduğu dönemden %5 daha az oy aldı.

Fazilet Partisi liderleri ders almış görünüyor. Partinin planını açıklarken, İslam kelimesi geçene kadar beş dakika geçiyor. Bununla beraber, başörtüsü yasağını kaldırmak ve dini okulları desteklemek gibi bazı fikirleri şüphesiz İslamcı seçmenleri cezbediyor, parti üyeleri bunları tamamen sivil özgürlükler meselesi olarak sunuyor. Şüphe yok ki çoğu eski Refah Partililer Erbakan'ın uzaktan tekliflerini destekliyorlar, ama bu tekliflerin orduyu rahatsız ettiği kadar halkı da rahatsız ettiğini biliyorlar. Eğer Fazilet Partisi, Refah Partisi'nin 1995'te %21'lik oy desteğini arkasına almak isterse, akıllı ve mantıklı olmak zorundadır.

Bu çabaların hiçbiri Vural Savaş'ı ikna etmedi ve Fazilet Partisi'ni kapatmak için yeni bir girişimde bulundu. Aynı adam, çoğu politikacıyı, dini ve doktrinel farklılıklarla kin ve düşmanlığı kıskırtmakla suçladı ve pervasızca Fazilet Partisi'ni 'kan emici vampir' olarak niteledi. Görünen o ki, Savaş'ın Kemalizm anlayışı samimi dindarlarla gerçekten radikal olanları aynı kefeye koyduğu gibi hoşnutsuz tüm Kürtlerle PKK teröristlerini de aynı kefeye koymakta. Dindar bir köşe yazarı olan Fehmi Kuru şöyle diyor: 'Onlar fundamentalizm hakkında konuştukları zaman, gerçekten İslam'ı kastediyorlar.' Ve bu karışıklık Türki-

ye'nin istikrarını, Savaş'ın fundamentalist fantezilerinden çok daha fazla tehdit ediyor.

Türkiye'nin son cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında ünlü bir gazete Genelkurmay başkanının yanışa karışmayacağından bahsetti. Başkanın makamı böyle kötü bir söylentiyi susturmaya hevesliydi ve hemen bir yalanlama yayınladı; 'Silahlı kuvvetlerin böyle bir konuda fikrinin olmaması imkansız' diye basında duyurdu. Politikaçılar içinden orduyu açıkça destekleyen ilk başbakan olan Ecevit, böyle bir konuda ordunun aracı olmasının doğal olacağını açıkladı. Askeri müdahale Türkiye'de gerçekten doğal, fakat açık olarak AB'nin gözünde uygunsuzdur. Türkiye'nin AB üyeliği yolunda sunduğu son raporda, Avrupa Komisyonu, ordunun endişeye sebep olduğunu ve sivil idareye gereksinim olduğunu deklare etti. Özellikle iki anayasal anormallik AB'nin dikkatini çekti. Birincisi Genelkurmay Başkanı'nın raporunu Batı Avrupa ülkelerindeki gibi Savunma Bakanlığı'na değil de Başbakan'a vermesi. İkincisi de tamamıyla sivil meselelerde MGK ile ordunun ağırlığını hissettirmesiydi. MGK, en yüksek rütbeli beş subay, cumhurbaşkanı, başbakan ve üç bakandan oluşuyor.

Bir açıdan bu, ordunun caddelerde tank gürültülerine neden olan günlere göre bir düzelmedir. Ordu, ülke yönetimini 1960 ve 1980 arasında üç defa aldı, fakat bu dönemden sonra kışlasında kaldı. Yine, Türkiye'nin on cumhurbaşkanından altısı askerdi, ancak son üçü değil. 1980'deki son askeri darbeden sonra generaller, askeri nüfuzun MGK aracılığıyla yürütüleceği şekilde dizayn edilmiş yeni bir anayasa yürürlüğe koydular. Örneğin bir MGK toplantısında askerler Erbakan'a İslami okulların dizgine alınması ve İslamcı memurların işten atılması için talimat verdi. Sonunda askeri baskılar onu görevinden uzaklaştırınca Türk eleştirmenler olayı 'post-modern darbe' olarak nitelendirdi.

Böyle olaylar az elbette, fakat ordu günlük meselelerde de kendini gösteriyor. Savunmaya harcanan para, İngiltere'de %6, İtalya'da %4 iken, Türkiye'de %14. Sürekli mali zararlara rağmen kimse bu paranın nasıl harcılandığını kontrol etmek için zahmet etmiyor. 'Savunma bakanlığının bütçesi medise gelince kimse kalkıp da bir şey söylemiyor' diyor Fehmi Kuru. Soğuk savaşın bitiminden sonra, Türkiye'nin Yunanistan ve İsrail ile iyileşen ilişkileri ile PKK'nın belirgin yenilgisinin, ülkeyi her zamankinden daha emin hale getirmesine rağmen, ordu,

yeni gelişmiş, pahalı silah alımı başlattı.

Peki bu mağrur ve anlaşılmaz askerler popüler değiller mi? Bilakis, anketler göstermiştir ki ordu ülkenin en popüler kurumu olarak görülüyor. Birisi 'ülkede çalışan tek şey' diyerek duygularını aksettiriyor. Askeriye, İstanbul'un zengin sınıfıyla Anadolu'nun saf halkı arasında ortak bir zemin yaratıyor. Politikacılar entrikacı ve güvenilmez görülürken, ordu üst düzey yöneticileri prensipli ve açık sözlü olarak addediliyor. Ve kibirli büyük şirketlerin aksine, ordu sıradan Türklerin yükselmesine fırsat tanıyor.

Ordunun acil durumlar sırasında açık olarak gücü ele aldığını ve tekrar sivillere geri verdiğini söylemek de gerekir. Askeri analist olan Mehmet Ali Kışlalı: 'Ordu asla ve asla gücü kendisi için istemedi' diyor. Askerler kendilerini Türkiye'nin haklı sahipleri olarak değil, sadece Kemalizm'in son siperi olarak görüyorlar. PKK'ya karşı olan askeri kampanya ve Refah Partisi'ne karşı saldırıları ile olan çifte başarı onların haklılıklarını desteklemiş olmalı.

Şimdiki hükümetin yüksek rütbelilerle kavga etmek istememesi şaşılacak bir şey değildir. Türkiye'nin askeri amaç ve giderleri ile ilgili bir liste sunulduğu zaman, Savunma Bakanı, kurmay sınıfına danışmadan hiçbir şey diyemeyeceğini söyledi. Diğer resmi makamlar da Türkiye'nin özel durumunu anlamaları gerekirken, gelecek reform ve belirsizliklerle ilgili taslak hazırlamayı reddettiler ve bunun yerine Türkiye'nin özel durumunu anlamak gerektiğini söylüyorlar.

Pisliği Deşmek

Allah'tan bu sıralar basın, silahlı kuvvetlerin rolü hakkında politikacılar kadar ürkek davranmadı. Ordunun geçen yılki depremdeki yavaş ve aksak tavrı, bazı şikayetlerin oluşmasına neden oldu. Ondan itibaren köşe yazarları ordunun fazlaca tedarik ettiği şeyleri sorgulamakta kendilerini daha cesur buldular. Güneydoğu savaşında en son bir kitap, bazı görevlilerin, sivil halkı kullanarak, uyuşturucu kaçakçılığı ve haraççılık yaparak bu kargaşa durumunu kendi çıkarları için kullandıklarını iddia etti. Bu iddiaların ispatlanmamış olmasına rağmen (kitap yasaklandı), terörle mücadelenin finansındaki karışıklık hakkındaki soruları birden ortaya çıkardı.

Bu sıkıntılı günlerde ordunun askeri holdinglerle mesela Renault ile işbirliği günümüze hiç uygun düşmüyor. Görünürde niteliksiz emekli generaller,

büyük şirketlerin yönetim kurullarında yer işgal ediyorlar, bu şirketlerin çoğu finansal skandallara karıştı. Bütün bu açığa çıkan olaylar daha büyük bir sivil gözetim ve kontrol tartışmalarını kuvvetlendirdi. Reform için baskı sadece sivillerden gelmiyor. NATO'ya uyarak, ordu daha güvenilir ve hareket gücü daha fazla olan kuvvetler kullanmak istiyor. Bu daha fazla ödenek ve hem bu parayı ödeyecek ceplerden hem de silahları satanlar tarafından daha fazla kontrol edilmek demektir. Ordu ayrıca mecburi askerliği kaldırma fikrinden bahsediyor.

Ordu, AB'nin 'güvenlik ve savunma hüviyetine' katılmak istiyor, böylece, bunu biçimleyecek olan sivil halkla geçinmeyi öğrenmek zorunda. Askeri gözlemciler, generallerin, Avrupa'daki sivil-asker ilişkilerinin en iyi olduğu uygun bir anayasa bulmaya çalıştıklarını söylüyorlar. Askerler, AB'ye girişin Atatürk'ün düşünün doruk noktası olduğuna inanıyorlar. Avrupa'yla kucaklaşma ne kadar sıkı olursa, politikaya karışma ihtiyacını o kadar az duyacaklarını söylüyorlar. Belki, cumhurbaşkanlığı seçimlerine Genel Kurmay Başkanı'nın o kadar ilgi göstermesi, ordunun kışla dışı maceralarının azalmasında rol oynayacak. Generaller, Anayasa Mahkemesi başkanı olan ve üç Kürt partisinin, hem de Refah partisinin kapatılmasında rol alan Sezer'in seçilmesiyle rahat olmalılar. Fakat bu sert kimliği belli eden belgelere rağmen generallerin anayasasında, özellikle şimdiye kadar olan konuşma özgürlüğünün kısıtlanması hakkında da reform yapacağı söyleniyor. Sezer Türklerin hangi dili isterlerse kullanabileceklerini söyledi; Kürtlerin kültürel haklarını da kabul etti. Bu sözler başka birilerinden olsaydı afa-roz edilirdi, fakat ordu, Kemalizm bağlısı ve onun baş kumandanı gibi olan Sezer'e karşı tolerans gösterebilir. (Sayın Sezer'in bu konuda açık bir deklarasyonuna rastlamadık- Umran.)

Koalisyonun Değişmesi

Cesur Türk politikacıları, Kemalizm'in tabularını kırabilir. Son başbakan ve cumhurbaşkanlarından olan Turgut Özal, Körfez savaşı sırasında Irak'a karşı ikinci bir cephe açmaya çalışan Genel Kurmay Başkanlığı'nın planlarını bastırdı. (Bu konuda verilen bilginin tam tersi iddialar basına yansıdı- Umran.) Sonunda Özal, ısrarcı askerin geri çekilmesi için zorladı (ikinci cepheyi hala açmamış olmalarına rağmen). Başka bir seferde, taksi sürücülerinin

bile ceket ve kravat giydiği bir ülkede, üzerinde bir tişört ile askerleri ziyaret etti. Kürtler üzerindeki toplu yasakları kaldırmak ve İslami bankacılığı desteklemek gibi bazı hareketlerine getirilen eleştirileri görmezden gelecek kadar yeterince güçlü ve popülerdi.

Özal'ın günlerinden beridir, Türkiye, kısa süreli ve zayıf hükümetlerden çok acı çekti (bunlardan dokuzu uzun süreli ve ikisi koalisyon ve azınlık). Suçlu olan, temsil oranı ile yeterli oy alan arasında oluşan seçim sistemiydi. Çok başlı koalisyonlardan sakınmak için %10'un altında oy alan partiler meclisin dışında tutuldu. Son seçimlerde, birçok orta büyüklükteki parti bu sınırı geçemedi ve böylece her 6 oydan biri geçersiz olmuş oldu. Buna rağmen sistem, güçlü bir tek parti veya koalisyon hükümeti yaratmakta başarılı olamadı. Şu anki hükümet ise üç partiden oluşuyor.

Eğer bir çift parti diğerlerinden daha fazla oy alabilseydi, her şey daha iyi olabilirdi. Fakat ordu istikrarlı parti sistemine, önemli partilere ve liderlerine 1980'lerdeki gibi politikadan uzaklaştırarak engel oldu. Sonra yasak bir referandumla tersine çevrildi ve iki siyasi görüşten iki parti kaldı. Sık birleşmeler ve bölünmeler suyu daha da bulandırıyor. Bir milletvekili altı parti değiştirdiği için 'fınıldak' takma adını aldı.

Partilerin içlerindeki demokrasi eksiklikleri de problemleri artırıyor. Şimdiki koalisyonun liderleri de, kendi üyelerini, cumhurbaşkanlığı seçiminden üç gün önceye kadar cumhurbaşkanı adayı hakkında bilgilendirmedi.

Hiçbiri taşralı parti organizasyonlarına danışmayı düşünmedi bile. "Liderler partilerinin imparatorlarıdır." diye yakınıyor bir politika analizcisi. Onlar üyelerini defedebilirler, seçimlerde bütün önemli parti listelerinde mutlak bir kontrole sahip olabilirler ve asla emekli olacakmış gibi görünmezler. Bu günün genç Türkleri zamanlarının çoğunu faydasız şeylere harcıyor, yetmiş aşmış adamların gölgesinde.

Tüm bunlar, bu önemli tartışmalar, politik münakaşalar kadar sık hükümetleri düşürüyor demek. 1996'da iki sağ tabanlı parti arasındaki bağlantı, birinin lideri diğeri hakkındaki rüşvet tartışmasını desteklediği zaman çöktü. Mediste ufak münakaşalar usuldendir. Geçen ay MHP'li milletvekilleri meslektaşlarından birini silahla tehdit ederek cumhurbaşkanlığına aday olmasını engellemeye çalıştılar.

Türkiye kanunlarının demokratik tartışma için izin verdiği sınırlı alan, dalavereleri ve hileleri cesaretlendiriyor. Ordunun tasarladığı anayasa bütün girişimleri yasaklar mahiyettedir: "Şahıs yada toplulukların devlet düzenini kontrol altına alması, bir sosyal sınıfın diğeri üzerine hegemonya kurması ya da dil, din, ırk ve bölge farklılığına dayalı ayrımcılık yaratılması". Ve bu boş bir tehdit değildir, geçmiş 40 yılda mahkemeler 35 partiyi bu tip şeyler için kapattı.

Bu durumda Türkiye'deki siyasi partilerin akıldan çıkmayacak biçimde birbirine benzemesi şaşırtıcı değildir. Hepsi değişen derecelerde milliyetçidir, fakat hepsi Avrupa Birliği üyeliğini destekler. Çoğu, İslami kanaatlara sahip olmasına rağmen teoride hepsi din ve devlet ayrımını onaylar. Seçimler yaklaştığında kesenin ağzını açmalarına rağmen hepsi hesap açıklarının ve enflasyonun düşürülmesi gerektiğinde IMF'vari bir haşinlikle fikir birliğindedirler. Hürriyet gazetesinin köşe yazarı Cüneyt Ülsever'e göre, partilerin hepsi aynı siyasete başvurma imtiyazı için rekabet eden himaye grupları haline geldi.

"Bir Oy"un Bedeli

Sürekli erken seçim riskini yükselten dengesiz koalisyonlarla, politikacılar uzun dönem planlamasıyla ilgilenmez, aşık ve yıkıcı bir popülizme başvururlar. Seçim günü yaklaştığı zaman daima memurların maaşları artar. Nüfusun %40'ını oluşturan köylüler en büyük oy bankasıdır ve en büyük karşılığı alırlar. Ülsever hükümet yardımının, kırsal gelirin %50 si kadar köylülere katkıda bulunduğunu hesaplamış. Bir kampanya süresince, Eski cumhurbaşkanı ve başbakan Süleyman Demirel, politik rakipleri tarafından önerilen en iyi bedelin üstünde bütün fiyatlarını sabitlemeyi vaad ederek çiftçilerin oylarını aldığı için, gerçekten açık artırmayla fiyatları artırmış oldu.

Bu tip imtiyazlar sık sık yolsuzluklara yol veriyor. Parti merkezleri içinde, ricacıların muazzam kuyrukları, hastanede bir yatak yada bir iş bulmak için partiye desteklerini satmak amacıyla bekliyorlar. İş adamları, hiçbir şirketin rüşvet ödemeksizin bir hükümet ihalesini kazanamayacağını söylüyorlar. Eski başbakan Tansu Çiller kontrolü altında iken devlet hesabından 6.5 milyon dolar kaybolduğunda başı belaya girdi. Yeni bir skandal, bir devlet

bankasının özelleştirilmesinde nüfuz kullandığı gerekçesiyle, halefi ve nazlı rakibi olan Mesut Yılmaz'ın hükümetini düşürdü. Beyazdan daha beyaz olduğu iddia edilen Refah hükümeti bile, lekelenmiş Çiller'in partisini içine almaktan zarar gördü.

Bu tarz bir dizi skandal, mafya, büyük iş adamları ve sağ kanadın destekçileri ile suç ortaklığı içindeki bir politik sınıfın resmini ortaya çıkardı. 1996'da bir polis şefi, Interpol tarafından aranan sağıcı bir tetikçi, bir eski güzellik kraliçesi, zengin Kürt bir milletvekiline ait bir araba kazasında öldüler. Kısa süre sonra İç İşleri Bakanı'nın aynı otelde kaldığı öğrenildi. Bundan sonra bakanlarla mafya arasındaki arkadaşça telefon konuşmaları yada özelleştirme usullerindeki laubalilikler sıradan hale geldi. "Yolsuzluk devletin en üst tabakasına kadar ulaşıyor" diyor gizemli araba kazasının Susurluk meclis soruşturma başkanı olan Mehmet Elkatmış. Henüz neredeyse hiç kimse cezalandırılmış görünmüyor.

Türk seçmenler daha fazla umut veren bir şeyler arıyorlar. Son 4 seçimden her birinde farkı bir parti oyların tepesine oturdu. En yakın seçimlerde, sadece bir yıl önce seçmenler MHP ve Ecevit'in DSP'sini denemeye karar verdiler. Bunun sebebi de iki partinin de uzun zamandır iktidarda olmaması.

Bunun ötesinde, iki parti ortak bir noktaya sahip değildi. DSP lideri Ecevit 1970'lerin sonunda solun büyük umuduydu. MHP'nin eylemcisi "bozkurtlar" diğer tarafta, sendika liderlerini katletmek ve solcu öğrencileri dövmekle isim yapmıştı. 1980 darbesine yol açan şey iki taraf arasındaki vahşi bir sokak savaşıydı. Bu eşit olmayan ikili, geçen yılın seçimlerinden sonra koalisyon fikrine sürüklendiği zaman, Türkiye hayretten nefesini tuttu.

Fakat şimdiye kadar herkesi şaşkına çeviren, (Yılmaz'ın ANAP'ını bile içine alan) koalisyonun sorsuz bir şekilde devam etmesi. MHP ve DSP'nin her ikisi de, merkeze doğru sürükleniyorlar. MHP lideri Devlet Bahçeli devlet adamı rolü oynamaktan hoşlanıyor. Daha yaşlı ve hasta olan Ecevit kalıcı olmak istiyor. Her ikisi de biliyor ki, son birkaç yılın dağdağasından sonra seçmenler tüm bunların üstünde istikrarı arzuluyorlar. İki parti, İslam gibi en hassas konularda hala hemfikir olmasalar bile, ekonomi üzerinde yoğunlaşmayı tercih ettiler.

Ümitli Bekleyiş

Türkler ekonomilerini harikulade buluyorlar. Soruyorlar, başka nerede enflasyon ortalaması %80 civarından olmasına rağmen ekonomi on yılda yıllık %4'ün üzerinde gelişebilirdi? Gerçek faiz oranları %50 ve üstü olarak sıralanmasına rağmen, endüstriciler üretimlerinin genişlemesini başka nerede koruyabilirdi? IMF reform paketlerindeki çok sayıda başarısızlığa ve dümensiz hükümetin on yılına rağmen başka nerede hazine borçlanmaya devam edebilirdi? En azından Türk ekonomisi enflasyon konusunda bilinen verilere meydan okudu. Normalde bu kadar yüksek oranlar bir iki sene içinde hiper-enflasyona sebebiyet vermeli. Fakat bu anormallik dışında, üzücü olan, ekonomik ağırlık geçen yıl kendini hissettirdi.

Türkiye'nin dertleri, çok geniş devlet sektöründen kaynaklanıyor. Maaş kesintileri ve özelleştirme yerine, 1980 ve 1990'ların popülist hükümetleri para yardımında bulunmaya ve maaşları yükseltmeye devam ettiler. Bütçe açıkları büyüdü ve enflasyon şişti. Turgut Özal'ın ithalat ve sermaye akımları üzerindeki sıkı kontrolü sayesinde bir süre için ekonomi serpildi, gelişti. 1980'de ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı olduğu sıralarda yabancı nakit para taşımak suçtu. O zamandan beri Avrupalı yatırımcılar İstanbul Borsası'nın yükselmesine yardımcı oldular. Aynı zamanda dış ticaret, geniş bütçe açığının takip etmesine rağmen sığrama yaptı.

Fakat gelenekleri yıkan Özal bile devlet yardımına alışmış çiftçi ve fabrikalar ile çok sayıdaki devlet memuruna dokunmaya cüret edemedi. Hazine, kendisini yükselen oranlar ve kısalan vadelerle borçlanırken buldu. 1994'te enflasyon, İrânın değerindeki düşüşün sebep olduğu problemi geçici olarak kolaylaştırdı ve derin iktisadi durgunluğa sebep olsa da borcun gerçek değeri azaldı. Ama bu aynı zamanda devlet tahvillerini satın almada yatırımcıları ihtiyatlı yaptı ve borçlanma bedelini daha da yükseltti. Geçen yılın sonlarında reel faiz oranları %40'da ve enflasyon %70 civarındaydı. Ayrıntılı borç yükünün Brüt Millî Hasılanın %60'ından az olması tuhaf değildi fakat hizmet bedeli başedilemez hale gelmişti.

Hükümetin finansal dar boğazı daha geniş olan ekonominin yollarına zarar verdi. Önce, ağır devlet sektörü borçlanmaları parayı, daha üretici kullanımlardan uzaklaştırdı. Geçen sene Türkiye'nin en

büyük 500 şirketinin karlarının %80'i hükümete borç vererek elde edildi. Daha kötüsü, genel borçlanma ülkeyi her türlü dış darbeye açık hale getirdi. Bilgi Üniversitesi'nden Asaf Savaş Akat, dirençli enflasyonun bıraktığı zaafı AIDS ile yaşamaya benzetiyor: "Sonunda soğuk algınlığından ölürsün." Türkiye Ekonomisi geçen sene tamamen ölmedi ama %5 küçüldü.

Aralıkta, IMF'nin inisiyatifinde hükümet üç yıllık geniş kapsamlı bir reform programına soyundu. Halk nazarındaki enflasyonun beklentilerini boşa çıkarmak için, liranın devalüasyonu (değer kaybedişi) için aylık bir program yıl boyu ay ay ilan edildi. Bu arada, vergilerin artırılması ve özelleştirmeler, tanıma yönelik devlet kredilerine kesinti, emekliliğin şartlarının zorlaştırılması ile bütçe açığının küçültüleceğini vaad etti. Karşılığında IMF ağını dindirmek için 4 milyar dolar borç vermeyi kabul etti. Herşey planlandığı gibi giderse, 2003 yılında enflasyon tek rakama, bütçe açığı da Toplam Millî Hasılanın %3'üne düşmüş olacak.

Türkiye bir çok programa girişmiş; neredeyse 17 kere. Fakat bu sefer IMF herhangi bir ödeme yapmadan önce, hükümetin sadece sancılı kesinti ve vergilerin artırılmasını teklif etmelerini değil, aynı zamanda özelleştirme ve emeklilik reformları ile ilgili gerekli kanunları sunmasını sağladı. Herhangi bir IMF anlaşmasında olduğu gibi program şartlıdır, her bir para destesi sadece mali hedeflere ulaşırsa ve daha ileri kanuni reformlar takdim edilirse yerine ulaşacaktır. Hükümet, popülaritesinin büyük bölümünün ekonomik basirete bağlı olduğunu iyi bilmekte. Türk bankacılar bunun Türkiye'nin son şansı olduğu ve başarısızlığın en son felaket olacağını söylüyorlar. Bu sıkıntılar zihinlerin yoğunlaşmasına yardımcı oldu. Nisanın sonunda hükümet tüm bir yıl için hedeflenen 7.5 milyar dolarlık özelleştirmenin 5 milyar dolarlık kısmını gerçekleştirdi. Ve şimdi 9 milyar doların tamamı için umutlu. Vergi gelirleri birden fırladı.

En büyük korku, enflasyonun önceden açıklanan devalüasyon oranından büyük olması. Analizciler bunun ihracatta çöküntü yapacağından ve son olarak hükümetin anti-enflasyon stratejisini yıkarak ani ve geniş döviz kuru ayarlamasına sebep olacağından korkuyorlar. Fakat sonunda daha güçlü bir lira, ithalatın bedelini azaltacaktır. Ve bunların çoğu ihracat olarak tekrar dışarı çıkıyor ve zarar çok büyümemiş oluyor. Hükümet zaten bir yıllık zaman içinde daha yumuşak bir döviz ku-

ru sistemine geçileceğini söylemişti.

Belirsiz Umud

Şimdiye kadar, nazar değmesin, plan işe yarıyor gibi görünüyor. Enflasyon yıldan yıla %60 civarına düştü ve reel faiz oranı %10'a ani bir iniş yaptı. Merkez bankasının yöneticisi liranın birkaç sıfırını kaldırmaya hazırlanıyor. Nisanda iki yabancı şirket, Standard & Poor's ve Fitch, Türk hükümetini borçlarını güncelleştirdi. IMF parlak bir rapor hazırladı.

Eğer program başarılı olursa, etkisini ilk hissediciler Türk iş adamları olacak. Türk ticareti 1996'da, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında endüstriyel metallerin üzerindeki tüm gümrük vergilerini kaldıran Gümrük Birliği'nden sonra kemale erdi. Kısa bir süre için Türk endüstrisi zorlandı. Avrupa'dan ithalat bitti, ihracat yavaş yavaş yukarıya yükseldi. Araba ithalatı sadece 4 yılda piyasanın %15'inden %45'ine yükseldi. Bazı imalatçılar iflasa gitmelerine rağmen, çoğu yakın zamanda düzeldi. 1999 ihracat ithalatın %70'ine tekrar ulaştı. Türkiye şimdi yılda 65.000 araba ihraç ediyor. İstanbul'da İstiklal caddesinde, yerli mavi jean dükkanları Levi's kadar çok müşteri çekiyor.

Tüm bunlar gösteriyor ki, Türk iş adamlarının söylediği gibi, onların malları dünyanın en iyileri ile yarışabilir. Fakat bu saha pürüzsüz değil. Türk şirketleri son on yılın tahmini zor döviz kurları ve imkansız bir biçimde yüksek borçlanma bedelleri ile uğraşmak zorundaydılar. Finans alanına el atmak isteyen büyük aile şirketleri banka kurdular. Daha küçük teşebbüsler gelişmek için onların karna ya da aile bağlantılarına, güvenmek zorundaydılar. Çoğu hiçbir şey yapamadı. Enflasyonun yüksek oranı şirket hesaplarını anlamsızlaştırdı. Bunlardan dolayı rahatsız olan yabancılar, geçen sene Türkiye'ye önemsiz bir miktar, sadece 817 milyon dolar, para yatırdılar, neredeyse tamamı, varolan projeler için ek fon şeklindeydi.

Eğer hükümetin reform programı enflasyon ve faiz oranlarını daha normal sınırların altına düşürmezse, Türk ticaretindeki dalgalanma, Avrupa Birliği gümrük anlaşması sonrasındaki kadar dramatik olabilir. Şirketler borçlanabilecekler. Yatırımcılar karı nereden elde edebileceklerini net olarak görebilecekler. Türkiye'nin kayıt dışı ekonomisinin (bazı analizciler resmi olan kadar büyük olduğunu farz ediyorlar) bazı küçük tüccarları kayıt altına alınabilir.

Bankalar Baskı Altında

Bankalar bununla beraber, sıkıştırıldıklarını hissedecekler. Bu yılın başlangıcına kadar, mevduatları müşterilerden alabilir ve onları merkez bankasında tutabilirlerdi. Şimdi biraz bankacılık yapmaya başlamak zorundalar. Banka analizcisi Güldem Atabay, muhtemelen Türkiye'nin 80 bankasının sadece 10'unun bu yeni durumda yeterliliğini ispatlayacağını düşünüyor.

Yeni gelir kaynakları bulmaktaki baskı bazı bankaları kötü borçlanmalar yüklenmeye itti. Bu çoğu için hala bir problem. Politikacılar, uzun zamandan beri özellikle hükümetin elden çıkarmak istediği 4 devlet bankasına borç verme kararlarını etkilediler. Bu yeni bir banka himayedarlığı başlatıldı ve 5'i özel bankayı da teslim aldı.

Türkiye'nin büyük şirketleri de zahmetli bir girişimciye sahip. Eski günlerden, Türk pazarları oldukça belirsiz ve bürokrasi oldukça nüfus edilemezdi ki yabancılar yerel bir iş ortağı yada distribütör olarak büyük isimlerden birini seçmek zorundaydı. En büyüklerinden biri olan Sabancı, kendisinin endüstriyel, finansal, ticari ve tarım sektörlerinde yeterli olduğunu söylüyor. DuPont, Philip Morris, Kraft, IBM, Toyota, Bridgestone, Sharp, Mitsubishi, Danone, Carrefour, Banque Nationale de Paris ve Dresdner Bank ve daha başkalarının hissedarlığını ve distribütörlüğünü üstlendi.

Yabancılar Türkiye'ye gelmeyi sürdürecektir. Yabancı yatırımların yönetim kurulu başkanlığını yapan Abdurrahman Arıman, Türkiye'nin batısındaki, 25 milyon insanın kişi başı ortalama 15000 dolar gelire sahip ve bu parayı harcamaya düşkün olduğunu gösteren araştırmayı naklediyor. Yeni gelenlerden bazıları daha küçük ve ufak lokma olan şirketlerle ortaklık kurabilir yada yalnız devam edebilir. "Büyük şirketlerin tekeli bozulacak ve bu Türkiye için iyi olacak." diyor Andrew Jeffreys, bir ekonomi araştırma şirketi olan Oxford Ticari Grubunun başkanı.

Devler de sessiz durmuyor. Yöneticileri artık bir aile üyesi değil çok dışarıdan biri oluyorlar. En karlı işlerin üç yada dördü üzerinde yoğunlaşmak için yan iş sahalarına bırakmayı planlıyorlar. Çoğu, telekom ve medya gibi atılım yapan sektörlerle ulaşmakta eski endüstriyel ticaretlerini kullanıyorlar. Hükümet Nisanda iki cep telefonu lisansının ihalesini yaptığında, iki bilinen aile şirketi olan Koç ve

Sabancı, açık artırma için konsorsiyum oluşturdu. Türkiye'nin en gözde holdingleri; Çukurova -medya ve endüstri ile birleşen cep telefonu şirketi- ve Doğu -geniş bankacılık-medya-turizm şirketi- dir.

Büyük şirketlerin medyaya yayılımı, yolsuzluk korkusunu artırdı. Bir şirket yöneticisi, reklam vermemeleri halinde şirketleri ile ilgili kritik hikayeler basılacağına dair gazetelerden tehdit telefonlarının sıklıkla gelmesinden yakınıyor. Başka birisi, hükümetin petrol istasyonlarını satışındaki yakın zamanlarda olan açık artırmaya ait planlarını, rakiplerinin medya ile alakalarını gördüğünde iptal ettiğini söylüyor. Özelleştirme süreleri o kadar şüpheli görülmeye başlandı ki, hükümet ihalelerini canlı olarak yayınlamaya başladı. Kurallara uysalar bile medya patronları müthiş bir nüfuz sahipler. Aydın Doğan, tanınanlardan biri olarak dolaylı ya da doğrudan Türkiye'nin 4 en çok satan gazetesinden üçü, en büyük yayın grubu ve en büyük dağıtıcısı, 6 TV kanalı, bir banka ve bir internet portalinin hissedaridir.

Teoride, bir sürü kanun tek bir medya şirketinin elinde aşırı yoğun bir gücün bulunuşunu engelliyor, fakat medya patronları karmaşık şirket şebekeleri sayesinde bu tip kısıtlamalardan korunabiliyorlardı. Yeni cep telefonu lisansı ihalesinde 4 konsorsiyumun 3'ü medya gruplarını içeriyordu.

Zorluklar ne olursa olsun, medyaya olan bu düşkünlük Türk ticaretinin dinamizmini ortaya seriyor. 1980'de Türkiye devlete ait tek TV kanalına sahipti. Bugün, 15 den fazla, hepsi özel olan milli ve yüzlerce de yerel televizyon var.

Devletin rekabete açtığı her sektör bir patlama yaşadı. İstanbul'un merkezinde internet kafeye rastlamaksızın iki adım yürüyemezsiniz. Çin'in c'n'sinden daha fazla Türkiye'nin tr eki olan web siteleri mevcut. Türk ticaretinin düşük enflasyon ve sermaye ile neler yapacağını sadece bir düşünün!

Çok Yönlü Seçenekler

Türkiye medyasındaki atılım Türkiye'nin sivil kurumlarının yardımcısı oldu. Ne kadar kendi çıkarlarını düşünseler de Türkiye'nin televizyon kanalları, 20 yıl öncesinin tek istasyonlusundan daha fazla bilgi sağladı ve tartıştı. Keza basın karşıt kültürel düşüncelerle kaynıyor. Türkiye Kürtçe, Komünist, İslami gazetelere hatta *Kuva-i Medya* yani iş dün-

yasının patronlarının medya manipülasyonlarının cesur teşhirine bile sahiptir. Aynı şekilde genişleyen ve derinleşen sivil kurumlar tüm sahalarda; tarihi eserlerin yıkımına karşı, çevre kirliliği ile savaşta, işkenceye maruz kalmış mağdurların korunmasında ya da Müslüman kadınları başörtüsü takma hakkını savunmada aniden ortaya çıktı.

Kabul edilmelidir ki bir spor kulübü, yardım kuruluşu ya da dini bir organizasyona bağlı olduğunu söyleyen Türklerin oranı hala iki elin parmaklarını geçmez. Yine, Türkler tüm sivil inisiyatiflere, gönüllü kuruluşlara ve sivil toplum örgütlerine şüphe ile bakan anayasalarına minnettar olabilirler. Fakat kısıtlamaların çoğu, örneğin sendika ve profesyonel kurumların üzerindeki birkaç yıl içinde kaldırıldı.

Türkiye'nin en sevirimsiz yerlerinde bile kötümser olmak zordur. Yozgat'ın fakir bir köyünde, İç Anadolu'daki en harabe kasabasında, bozkırların kıvrımları arasındaki dar vadilerde köylüler kırık dökük ahşap kulübelerde yaşıyorlar. Dalgalandan arazi onların sabanlarına direnir, ayaz yılın bir yarısında toprağı taşa döndürür, diğer yarısında da su tükenir. Bir köylü koyun hırsızlarını caydırmakta kullandığı iyi yağlanmış silahı ile caka satıyor. Karısı köyün 1960'da 120 aileden bugün 40 aileye düşüşüne matem tutuyor, henüz.

"Ne oldu bu ailelere?" açıklıyor: "Gençler şehirdeki fırsatları gördüler ve buraya geri dönmediler." "Oğullarından biri Yozgat'ta bir süpermarkette çalışıyor, diğeri komşu ilçede bir sosis fabrikasında ve kızı da bira fabrikasında. Durum muhteşem olmasa da ailenin köhne evinin çatısına bir çanak anten koymaya yetiyor.

Ankara ve İstanbul'daki yaygın gecekonducularda yine aynı hikaye. 10 kişi mukavva ve acayip tuğlalarla yaptıkları üç odalı evlere sıkışırlar. Fakat bu dayanıksız yapıların çoğu tüm bunlara rağmen su, elektrik, telefon, buzdolabı ve televizyona sahiptir. Çoğu uygun bir izin olmaksızın devlet arazisine inşa edilmiş olmasına rağmen, oy satın almak için seçim öncesi bir dizi genel af onları kanuni yaptı. Parlak kapı tokmakları ve paslı yağ tenekelerindeki sardunyalar özel mülkiyetin iftiharını hissettiriyor.

Ankara'nın en eski gecekondu semtlerinden biri olan Altındağ'da yaşayanların çoğu 15 ya da 20 yıl önce Türkiye'nin doğusundan gelmişler. Dedeleleri toprağı işlerdi, babaları kasabaya göçtü, kendileri de büyük şehre geldi. Şimdi kendi çocuklarının daha lüks semtlere taşınacağına hayalini kuruyorlar. İki üç kuşak içerisinde Anadolu'nun kuruşuz

köylüleri, küçük burjuvalara dönüşüyorlar.

Önce Eğitim

Henüz tüm ekonomik imkanlara rağmen Türkiye gittikçe adaletsizleşiyor. Yüksek enflasyon ve faiz oranları sermaye sahiplerini zenginleştirdi ama fakirlerin gelirini kemirdi. 1987 ve 1994 yılları arasında toplam gelirdeki en zengin pay %50'den %55'e yükselirken, en fakirin pay %5.2'den %4.9'a düştü. Üniversite sınavında adaylardan sadece %10'u üniversitede bir yere yerleşebiliyor. Zenginler çocuklarını üniversiteye giriş için yetiştirebilir yada sınavı kazanamadıklarında onları yurtdışına gönderebilir. Fakirler devlet okullarına güvenmek zorunda. Bir akademisyen olarak devlet ve özel okulları karşılaştıran Ayşe Alata, bu eğitim sisteminin iki ayrı Türkiye yaratacağından endişe ediyor; biri zengin ve dinamik, diğeri fakir, gücümüş ve politik aşırınlara hassas.

Bu tip problemler Türkiye'de yaşanmıyor. Ama bu problemleri şiddetlendirmek için elinden geleni yapmış gibi görünüyor. Örneğin yaygın ve başarılı İslami okulları rahatsız etmeye yönelik kısıtlamaların yol açtığı aşırı gerginlik, eğitim sistemini yaraladı. Çoğu Türk, çocuklarını bu okullara göndermeyi güçlü inançları yüzünden değil itidal ve disiplinlerinden dolayı seçmişlerdi. Devlet okullarını ıslah etmek yerine, hükümet basit bir şekilde sadece, yeni girecekler için dini olanları kapattı.

Halen özelleştirme ve devlet düzenlemeleri, devletin ekonomi üzerindeki hakimiyetini gevşetti. Enflasyon ve faiz oranlarındaki devam eden düşmeler, daha geniş halk tabakalarının bu reformlardan yararlanmasına ve politikacılar, sermayedarlar ve basın arasındaki sağlıksız bağlantıları tek tek koparmaya yardımcı olacaktır. Daha zengin ve daha istikrarlı bir Türkiye, huzursuz Kürt ve dindar Müslüman vatandaşlarına daha cömertçe yaklaşabilir ve kibirli bürokratlarını sıkıca denetleyebilir.

Askerliği süresince her Türk erkeğı Atatürk'ün vasıflarının listesini öğrenir. O, genel olarak sadece dünyanın en büyük adamı değil, fakat aynı zamanda dünyanın en büyük düşünürü, organizatörü, milliyetçisi, askeri, lideri, politikacısı, devrimcisi ve devlet adamıdır.

Şimdi, Türklerin yapması gereken bu devrimleri devam ettirmek.

Çev: Nagihan Haliloğlu